

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

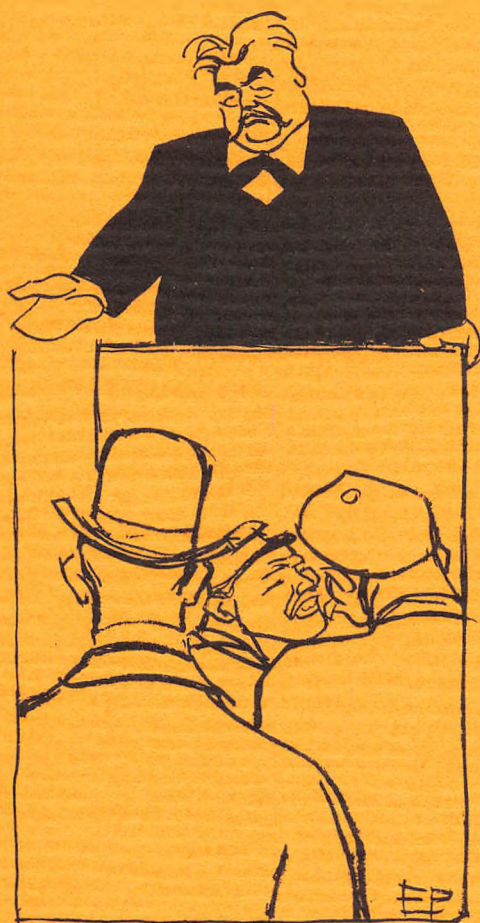
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Årbog
for
Dansk Skolehistorie
1983

Udgiven af
SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Årbog for dansk Skolehistorie udgives af *Selskabet for dansk Skolehistorie* og redigeres af et udvalg bestående af professor dr. theol. K. E. Bugge, kandidatstipendiat Søren Ehlers, professor, dr. pæd. Vagn Skovgaard-Petersen og professor, dr. phil. Roar Skovmand.

Bidrag til årbogen samt bøger, der ønskes anmeldt, sendes til redaktøren Søren Ehlers, Institut for dansk Skolehistorie, Emdrupvej 101, 2400 København NV.

Årbogen sendes til Selskabets medlemmer, men kan også købes gennem boghandelen. Indmeldelse i Selskabet sker ved henvendelse til kassereren, overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø. Medlemskontingentet er 85 kr. årligt, for unge under uddannelse samt for pensionister 60 kr. Ægtepar kan for 90 kr. opnå et medlemskab, der giver begge ægtefæller stemmeret på generalforsamlingen, men kun ret til et eksemplar af årbogen.

Selskabets bestyrelse består af

friskoleleder Eilif Frank
højskolelærer Vagn Hansen (sekretær)
overbibliotekar Robert Hellner (kasserer)
arkivar Grethe Ilsøe
amtskonsulent Viggo Witt-Hansen
seminarielektor Svend Arne Jensen
museumspædagog Ove H. Nielsen
arkivar Erik Nørr
professor, dr. pæd. Vagn Skovgaard-Petersen (formand)

Ældre årgange af årbogen kan erhverves ved henvendelse til Selskabets kasserer Robert Hellner. Årgangene 1973 og 1975 er dog udsolgt.

Årg. 1967-72 og 1974 koster 75 kr. – medlemspris 60 kr.

Årg. 1976-77 koster 80 kr. – medlemspris 60 kr.

Årg. 1978 koster 110 kr. – medlemspris 60 kr.

Årg. 1979-80 koster 97 kr. – medlemspris 60 kr.

Årg. 1981-82 koster 130 kr. – medlemspris 75 kr.

Ved samlet køb af årgangene 1967-81 (÷ 1973 og 1975) er prisen 1.249 kr. – for medlemmer 500 kr.

ÅRBOG FOR DANSK SKOLEHISTORIE 1983

Årbog for Dansk Skolehistorie 1983

17. årgang

Redigeret af *Søren Ehlers*

Udgivet af

SELSKABET FOR DANSK SKOLEHISTORIE

Udgivet med støtte fra Statens humanistiske forskningsråd

Indholdsfortegnelse

Artikler

Søren Ehlers: Ungdomsskolens oprindelse	7
Kaare Ulrich Jessen: Den vestjyske skoleordning	45

<i>Skolen og samfundet 1982/83</i> (Ellen Nørgaard)	70
---	----

Skolehistorisk litteratur

Läskunnighet och folkbildning (Troels Dahlerup)	88
Enhedsskolen i Sverige (Dan Ch. Christensen)	94
Problem och metoder i utbildningshistorisk forskning (Sven Erik Nordenbo)	102
Tro, viden og holdninger i 1700-tallet (Ingrid Markussen)	107
Den ny Danmarkshistorie 1880-1960 (Kaare Ulrich Jessen)	111
Skolefrihed (Hanne Engberg)	114
Barnesyn og ønske (Margaretha Balle-Petersen)	116
Statsmæssig Oplysning (H. Engberg-Pedersen)	118
Latinskolens dannelse (Vagn Skovgaard-Petersen)	120
Kunsten og folkehøjskolen (Povl Eller)	123
Kampen om kroppen (Verner Bruhn)	125
Skolestyrets udvikling (Gunhild Nissen)	127
Undervisningspligten (Ellen Nørgaard)	130
Disciplin og orden i demokratiets skole (Ellen Nørgaard)	132
Vanløse-dagbogen (Joan Conrad)	134
Samvirke i fælles Interesse (Roar Skovmand)	136
Arnfred (Aase Degnbol)	140
Fra Gamle Bakkehus til Grønne Skoler (Birgit Kirkebæk)	141
En samfundsorganisation i opbrud. 1700-1870 (Margit Mogensen)	143
Det nye samfund på vej, 1871-1913 (Lejf Degnbol)	145
Valg af skolestørrelse (Lejf Degnbol)	147
Skolenedlæggelser (Lejf Degnbol)	149
Skolen. Årbog for norsk skolehistorie 1982 (Vagn Skovgaard-Petersen)	150

<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1982.</i> (Ingrid Markussen)	154
--	-----

Nyt og noter

Skolehistorisk kildemateriale i breve til amtmanden (Rita Holm)	161
Jubilæum på Reventlowskolerne på Fyn	164
Jubilæumsskrift fra Tønder Statsseminarium	165
Sløjden i Sverige (Lejf Degnbol)	166

<i>Skolehistoriske specialer og afhandlinger</i>	169
--	-----

<i>Institut for dansk skolehistorie</i>	173
---	-----

<i>Selskabet for dansk Skolehistorie</i>	174
--	-----

<i>Navneregister</i> (Kirsten Rohde)	
--	--

Ungdomsskolens oprindelse

AF SØREN EHLERS

Loven om den kommunale ungdomsskole blev vedtaget af folketinget i 1942, men selve skoleformen er ældre, idet de første kommunale ungdomsskoler startede deres virksomhed i 1914. Kandidatstipendiat Søren Ehlers, der arbejder med et projekt om de 14-18 åriges undervisning og opdragelse, gennemgår i denne oversigt debatten om skoleformen indtil 1921.

»Hvor meget vil man dog forlange af en Ungdom, der allerede i *det trettende Aar kan udskrives af Skolen?* Naar her er et nogenlunde forsvarligt Grundlag af Christendom og Modersmaal, derhos lidt Skrivning og Regning, lidt Historie og Geographi – thi smaat kan det kun blive –, maa man være nøiet. Større Fremskridt vilde Børnene vistnok gjøre, *dersom de hyppige Skoleforsømmelser kunde* formindskes, hvad hidtil har viist sig saare vanskeligt og vidner om, at vor Bondestand endnu ikke har faaet Sans for Kundskaben og Dan- nelsens Betydning, og helst vil bruge Børnene til Hjemmearbejde. Idet jeg udtaler, at man ikke bør stille overdrevne Fordringer til Folkeskolen, tilføjer jeg det Ønske, *at Fortsættelsesskoler maa blive oprettede*, hvor det Grundlag, som er givet i Folkeskolen, kan blive videre udviklet. Men her ville Vanskeligheder vise sig fra Befolkningens Side, der i det hele ikke er tilbøjelig til at bringe de fornødne Offre«. ¹⁾

H. Martensen, Sjællands biskop 1854-84.

Kan landbobørn nøjes med 7 års skolegang?

I forrige århundrede diskuterede man, som man gør det i dag, om de 14-18 årige skulle holdes i skole eller sendes ud i det praktiske arbejdsliv. Mulighederne for at give de unge undervisning, når undervisningspligten var opfyldt, var dengang meget begrænsede på landet. Ganske vist åbnede de kongelige anordninger fra 1814 mulighed for frivillig aftenskoleundervisning i almueskolen,²⁾ men de økonomiske vilkår for undervisningen var ikke gode, og ofte blev lærerne slet ikke honorerede for deres arbejde. Skoleloven af 1856 gav amts- skoledirektionerne mulighed for at yde tilskud fra skolefonden,³⁾ men det blev ikke almindelig praksis. En del højskoler modtog elever under 18 år og har vel i realiteten givet fortsættelsesundervisning, og

der oprettedes desuden nogle få kombinerede fri- og efterskoler, men trods alt var det et meget begrænset antal 14-18 årige, der kunne blive elever på disse skoler, der desuden som kostskoler stillede store krav til forældrenes økonomi.

Utvivlsomt havde biskop Martensen, der udtalte sig efter næsten 30 års visitatser i landsbyskolerne, ret i, at der i landbefolkningen ikke var forståelse for værdien af en fortsat skolegang, og det er da også karakteristisk, at den offentlige debat om dette spørgsmål næsten udelukkende blev ført mellem skolefolk, præster og politikere. Forældrene ytrede sig stort set ikke. For mange landbohjem ville en forlængelse af skolegangen have skabt store problemer, idet børnenes arbejdskraft ikke kunne undværes i landbruget. Det var ikke alene et spørgsmål om vilje til at bringe »de fornødne Offre«, men også om evne.

Man kan desuden ikke se bort fra en almindelig uvilje mod skolegang i befolkningen. Det var slet ikke gavnligt for unge mennesker at gå i skole, hævdede f.eks. friskolemanden og politikeren *Klaus Berntsen* gennem et langt liv og henviste både til de almindelige erfaringer på landet og til udtalelser af både Kold og Grundtvig. For Klaus Berntsen var det nærmest en naturlov, at unge mennesker skulle opdrages gennem fysisk arbejde – hvis de ikke lærte at tage fat med det samme, lærte de det aldrig. Først når de i 18 årsalderen nåede »*Ungdomstiden*«, var de modne til at modtage undervisning.⁴⁾

Da der ikke var vilje (eller evne) i landbefolkningen til at skaffe børnene et længere skoleforløb, blev det hævdet, at det offentlige burde løse opgaven. F.eks. udarbejdede Lars Bjørnbak, politikeren og oplysningsmanden, i 1870 en omfattende plan, der blev indsendt som adresse til rigsdagen.⁵⁾ Der var også i Socialdemokratiet folk, der mente, at en række problemer kunne løses, hvis der blev oprettet offentlige fortsættelsesskoler. Der kan desuden anføres adskillige udtalelser fra præster om de uheldige konsekvenser, når 13-årige blev udskrevet af skolen.⁶⁾ Det dominerende træk i den tidligste debat var, at man ønskede at sikre børnene de elementære skolekundskaber gennem en forlængelse af skolegangen. I 1881 kulminerede denne debat, og der blev lagt en række synspunkter frem, der i de følgende år skulle blive gentaget af skiftende debattører.

Grundtvig havde i 1836 bemærket, at »*dygtige og driftige Borge-res Huse*« var det rette sted for drenge, der havde forladt skolen,⁷⁾

men i 1881 vovede højskolemanden *A. Povlsen Dal* at udsende en beretning om den udvidede »*Drengeskole*«, der siden 1879 havde været holdt på Galtrup Folkehøjskole. Han havde her ladet det »sjælelige« skolearbejde veksle med det legemlige og konstaterede, at de 14-18 årige tog fat med en lyst, iver og udholdenhed, der gjorde lærergerningen iblandt dem saare fornøjelig. Povlsen Dal mente dog, at drengene havde bedst af at arbejde legemligt om sommeren, og han foreslog derfor, at de blev sendt på skole 2-3 vintre i træk.⁸⁾ Han var den første i bevægelsen, der gjorde op med det grundtvigske dogme om, at de 14-18 årige kun egnede sig til legemligt arbejde.

Det var ofte i disse år blevet hævdet, at folkeoplysningen i Danmark ikke kunne måle sig med de lande, der havde indført obligatorisk fortsættelsesundervisning, og i 1881 satte en jysk præst sig for at få undersøgt folkeoplysningens stade herhjemme. Ved Krigsministeriets bistand fik pastor *J. L. Bang* gennemført en afprøvning af læse- og skrivefærdigheden hos 7.300 rekrutter, og hans vurdering var bl.a., at kun en femtedel af det indkaldte mandskab magtede at skrive deres modersmål tilfredsstillende. Han gjorde desuden opmærksom på, at rekrutter, der havde gået i landsbyskole, tilsyneladende slet ikke kendte tegnsætning. På grundlag af denne undersøgelse konkluderede pastor Bang, at den konfirmerede ungdom var for meget overladt til sig selv, og han håbede derfor, at man nu ville tage alvorligt fat på en skolereform. Indførelsen af en obligatorisk fortsættelsesskole var efter hans mening den bedste løsning.⁹⁾

På et stort skolemøde i Odense samme år diskuterede man oprettelsen af offentlige fortsættelsesskoler. Uafhængigt af hinanden stillede to fynske lærere forslag om reformer. Lærer *V. Th. Tejsen* hævdede, at der var behov for obligatorisk fortsættelsesundervisning, mens lærer *Chr. Vestergaard* mente, at fortsættelsesskolerne burde bygge på frivillighed. Diskussionerne på dette skolemøde sluttede med nedsættelsen af et udvalg, der dels rettede henvendelse til regering og rigsdag og dels tog initiativ til oprettelse af en privat real- og fortsættelsesskole i Otterup.¹⁰⁾

Pastor Bang og lærerne Tejsen og Vestergaard deltog herefter ivrigt i debatten om spørgsmålet, der bl.a. blev ført i Skoletidende. Dette blad, der redigeredes af seminarielærer *R. J. Holm*, Jelling, opfordrede til, at man på dette område ikke forhastede sig, men overvejede sagen grundigt. Redaktøren lagde ikke skjul på, at det

kundskabsmæssige udbytte af 7 års skolegang efter hans mening kunne øges betragteligt, hvis man oprettede særlige skoler for de yngste børn i den offentlige skole.«¹¹⁾

1880'ernes debat blev ret omfattende, men det var stort set de samme synspunkter, der blev gentaget. Indenfor grundtvigianernes kreds diskuterede man, om det var »naturligt« at holde skole for de 14-18 årige, men var dog enige om at afvise tanken om offentlige fortsættelsesskoler. Tilhængerne af offentlige fortsættelsesskoler kunne til gengæld ikke blive enige om, hvorvidt det ville være nødvendigt at gøre dem obligatoriske for de unge, og om det burde gøres obligatorisk for kommunerne at oprette fortsættelsesskoler. Endelig udtrykte en række debattører velvilje overfor tanken om fortsættelsesskoler, men afviste dem som en almindelig foranstaltning, fordi de frygtede, at det ville medføre, at en tiltrængt forbedring af børneskolens forhold blev udskudt.

Skal staten støtte fortsættelsesskoler eller aftenskoler?

På rigsdagen havde spørgsmålet om de 14-18 åriges behov for fortsat undervisning bl.a. været rejst af D. G. Monrad i hans første minister-tid,¹²⁾ men vi skal helt frem til 1872, før regeringen lod fortsættelsesskolen indgå i et lovforslag. Det kom fra kultusminister C. C. Hall, der foreslog en udvidelse af undervisningspligten, således at man på grundlag af eksamensresultater skulle lade de »*daarligt oplyste*« elever søge skolen til deres 16. år, mens de »*oplyste*« skulle fortsætte til det 15. år og de »*veloplyste*« kunne nøjes med 7 års skolegang. Desuden foreslog ministeren, at kommunerne, når blot 6 elever ønskede det, skulle forpligtes til at oprette fortsættelsesskoler om vinteren med 6-9 timers ugentlig undervisning.¹³⁾

Halls skolelovsforslag faldt bl.a. på grund af modstand fra Det grundtvigske Venstre, og bedre gik det ikke med J. C. H. Fischers skolelovsforslag i 1877. Ministeren nøjedes denne gang med at foreslå, at de børn, der ikke havde nået et tilfredsstillende standpunkt, skulle fortsætte i skolen til det 15. år. De 13-årige, der havde nået skolens mål, skulle fortsat kunne udskrives. Ifølge lovforslaget kunne kommunerne selv beslutte, om de ville oprette videregående undervisning for de 14-15 årige, men i givet fald skulle kommunerne være sikret et særligt statstilskud.¹⁴⁾

Fischers lovforslag blev genfremsat både i 1878 og 1879, men

nåede ikke igennem folketinget. Da J. F. Scavenius havde afløst Fischer, forsøgte han sig i 1885 med et nyt skolelovsforslag. Det indebar bl.a., at kommuner, der indrettede frivillig fortsættelsesundervisning, fik mulighed for at søge statstilskud – dog skulle bemidlede forældre betale skolepenge. Ifølge dette lovforslag skulle børnene være undervisningspligtige til deres 14. år.¹⁵⁾

Som man ser, havde både Fischer og Scavenius skønnet, at det ikke var muligt at skaffe flertal for så radikale bestemmelser, som Hall havde foreslået. Når deres forslag imidlertid heller ikke blev lov, skyldtes det den parlamentariske situation, men forslagene ville, hvis de var nået frem til realitetsforhandlinger, efter al sandsynlighed have mødt modstand. Der var stærkt delte meninger om dette spørgsmål, og det er vel forklaringen på, at regeringen nu lod sagen hvile i en del år.

Når rigsdagen i 1890erne atter tog spørgsmålet op, skyldtes det de private fortsættelsesskolels vækst. I disse år var friskolerne inde i en omstillingsproces, og det var bl.a. Dansk Friskoleforenings politik, at friskolerne for at styrke den kundskabsmæssige side af arbejdet skulle udbygges med pøge- og fortsættelsesskoler. I juni 1892, da dette spørgsmål blev drøftet på et stort friskolemøde i Århus, fik Dansk Friskoleforenings formand *Laur Rasmussen* tilslutning til på de private fortsættelsesskolels vegne at indsende et andragende til ministeriet om statstilskud.¹⁶⁾

Året før var *Carl Goos* blevet kultusminister, og han tog positivt mod henvendelsen og sendte i december 1892 spørgsmålet til udtalelse hos landets biskopper. Udgangspunktet for overvejelserne i ministeriet var, at fortsættelsesundervisning burde indrettes for alle eller de fleste landbobørn, og derfor kunne fortsættelsesskoler ikke etableres som kostskoler. I ministeriet mente man ikke, at det ville være muligt at få vedtaget bestemmelser, der, som Hall havde foreslået det, forpligtede kommunerne til at oprette fortsættelsesskoler. Det måtte blive en frivillig sag, men skulle den løses ved privat eller offentligt initiativ? Ministeriet bad om at få udtalelser vedrørende problemet og anmodede samtidig om, at der blev indsamlet oplysninger om de eksisterende forhold.

I de fleste af disse udtalelser, der kom fra både biskopper og provster, fremhævede man, at selvstændige fortsættelsesskoler næppe ville kunne trives, fordi kommunerne ville nægte at yde tilskud,

og fordi børnene ikke ville kunne undværes i landbruget. Kun få udtalte sig positivt om fortsættelsesskoletanken, og ca. halvdelen mente, at aftenskolen måtte kunne dække behovet for fortsættelsesundervisning.

Disse udtalelser udsendtes i trykt form,¹⁷⁾ og i den efterfølgende offentlige debat tog bl.a. R. J. Holm kraftigt til orde mod fortsættelsesskoler. På et styrelsesmøde i Dansk Skoleforening i juli 1893 opnåede han enighed om, at skoleforeningen skulle modsætte sig en udvikling af fortsættelsesskolen, bl.a. fordi den efter foreningens opfattelse ikke ville komme den almindelige landbefolkning til gode. I stedet skulle man lægge vægt på en udvidet kundskabsmeddelelse i børneskolen og desuden skulle aftenskolen styrkes.¹⁸⁾

I de følgende måneder iværksatte R. J. Holm en kampagne mod fortsættelsesskoletanken, og på Danmarks Lærerforenings 4. skolemøde i august lykkedes det ham sammen med Klaus Berntsen at få ændret en resolution om fortsættelsesskoler til en anbefaling af aftenskoler. Ved denne lejlighed erklærede R. J. Holm, at det efter hans mening var fuldstændig rigtigt, at der var behov for en skole for den konfirmerede landbougdom, men han kunne ikke tilslutte sig tanken om fortsættelsesskolen som en almindelig foranstaltning, »... fordi Gennemførelsen kun vil gavne de faa, fordi Reformen er økonomisk uoverkommelig, fordi den bortleder Opmærksomheden fra den Reform, som alle Skolevenner nu burde samle sig om, selve Børneskolens Reform, og fordi vi kunne faa for meget af Skolegang, navnlig i de Aar, da de unge skulle oplæres i det praktiske Livs Gerning. Den Undervisning, de konfirmerede trænge til, ville de kunne faa i Aftenskolen. Det er nok den, vi skulle have udviklet ... «¹⁹⁾

Det lykkedes R. J. Holm og Klaus Berntsen at få skabt interesse for aftenskolen som alternativ til fortsættelsesskolen. Det stod klart bl.a. for Dansk Friskoleforenings formand Laurs Rasmussen, at aftenskolediskussionen var den egentlige årsag til, at det trak ud med ministeriets svar på Dansk Friskoleforenings andragende om statstilskud til private fortsættelsesskoler.²⁰⁾ R. J. Holm og Klaus Berntsen havde overtaget i debatten.

Efter grundige overvejelser fremsatte kultusminister Goos i januar 1894 et ændringsforslag til finansloven, der afsatte en bevilling på 5.000 kr. til de eksisterende fortsættelsesskoler og desuden en bevil-

R. J. Holm var seminarielærer i Jelling, da han sammen med højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov i 1886 stillede op til hovedbestyrelsesvalget i Danmarks Lærerforening. Men lærerne ville ikke vide af en grundtvigsk fraktion, og derfor blev Dansk Skoleforening, der fik R. J. Holm som første formand, stiftet året efter. Foreningens første store mærkesag var oprettelsen af forskoler på landet, og i 1892 udnævntes R. J. Holm til forstander for det nyoprettede forskoleseminarium i Vejle. Han forlod formandsposten i Dansk Skoleforening i 1907, men fortsatte i bestyrelsen til sin død i 1917.

ling på 10.000 kr. til fremme af aftenskoleundervisningen på landet. Det var ifølge ministeriet ikke muligt at få gjort fortsættelsesskolerne almindelige, fordi kommunerne kunne ventes at stille sig afvisende, få forældre ville være villige til at give afkald på de unges arbejdskraft og det ville være vanskeligt at skaffe de fornødne lærerkræfter. Man mente dog, at de eksisterende fortsættelsesskoler burde støttes, og da biskopperne i deres erklæring havde anbefalet støtte til aftenskolerne, foreslog man en særlig bevilling til dem.²¹⁾

Kultusministeriets ansøgning fremkom som et ændringsforslag ved finanslovens trediebehandling og blev afvist af finansudvalget! Man havde ment, udtalte finansudvalgets ordfører i folketinget, at sagen

var så betydningsfuld, at den nødvendigvis måtte gennem tre behandlinger i tinget. Finansudvalget havde været mindst i tvivl vedrørende bevillingen til aftenskolerne, men med hensyn til fortsættelsesskolerne havde meningerne været delte. En del havde fundet, at det naturligste var at beskæftige de unge ved legemligt arbejde, mens andre havde ment, at fortsættelsesundervisning om vinteren på landet kunne danne en god modvægt mod det uheldige realskolevæsen. Man havde desuden i finansudvalget været bange for, at offentligt ansatte lærere skulle begynde at etablere fortsættelsesundervisning.

I sit svar til finansudvalget valgte kultusminister Goos at betragte afvisningen som en midlertidig udsættelse af den sag, der fra hans side var tænkt som det første skridt i udviklingen af et mellemskolevæsen på landet. Det var efter hans mening den vigtigste af ministeriets sager i finanslovsforslaget, og i en replik til et af medlemmerne udtalte ministeren, at han ønskede, at fortsættelsesskolerne på landet skulle indtage den plads, som realskolerne på landet med urette havde. Fortsættelsesskolerne, der ikke sluttede med en eksamen, ville nemlig ikke, som realskolerne desværre gjorde, føre de unge bort fra landet.²²⁾

Ministerens uvilje mod realskoler på landet deltes af mange. Fri-menighedspræst *V. Brücker*, Aagaard bemærkede i et foredrag: »... *Realskoler rejser sig nu overalt, da Tiden kræver Realkundskaber. Vi kan se på Jærnbanerne, hvor der gjerne hver Morgen og hver Eftermiddag findes en Kupé med forlæste Realskoleelever. Hvad bliver der af de fleste af disse blege, al Tid lektielæsende Børn? Der bliver nogle Døgenigter...*«²³⁾

Ministerens planer om at genfremstille forslaget om statstilskud til private fortsættelsesskoler blev i Friskolens Tidende kommenteret af redaktøren Klaus Berntsen. Det måtte være forældres frie ret at oprette fortsættelsesskoler, mente han, men vendte sig på det skarpeste imod, at staten støttede disse skoler, der derved ville blive fremkaldt på usund og unaturlig vis, som det tidligere var sket med realskolerne. Fortsættelsesskolerne ville desuden skabe sociale skel og nærmest blive skoler for den mere velhavende del af befolkningen. For yderligere at sætte trumf på berettede Klaus Berntsen meget typisk: »*En Bonde kom en Gang til Kold og spurgte ham, hvad han skulle gjøre ved en Søn, der var i 16 Aars Alderen, han vilde ikke »avte« (lyde), som Fynboerne siger, og han vilde ikke bestille noget;*

Manden havde derfor tænkt paa, om det ikke var bedst at faa ham paa Kolds Højskole; Kold sagde strax: Nej i den Alder vil jeg ikke have ham; det beste, du kan gjøre ved din Dreng i den Alder, er at lade ham gaa i Seng med trætte Lemmer hver Aften.«²⁴⁾

Da regeringen genfremsatte forslaget om statstilskud til private fortsættelsesskoler i forbindelse med finanslovsforslaget, mødte den modstand, og det skyldtes efter sigende kun J. C. Christensens indgriben,²⁵⁾ at de private fortsættelsesskoler fik mulighed for at søge tilskud fra en stærkt beskåret bevilling. Der blev kun afsat 1.500 kr. til formålet, og en række tilskudsbetainger skulle hindre en videreudvikling af fortsættelsesskolerne. Folketinget ønskede bl.a., at de unge arbejdede fysisk ved landbruget om sommeren og åbnede derfor kun mulighed for statstilskud til vinterundervisning. Offentligt ansatte lærere kunne desuden ikke søge om statstilskud til fortsættelsesskoler.²⁶⁾

Derimod slap forslaget om 10.000 kr. til aftenskolerne ubeskåret igennem rigsdagsbehandlingen, og i de følgende år opstod en del nye aftenskoler. Dansk Skoleforening gennemførte bl.a. ved hjælp af spørgeskemaer en stor undersøgelse af aftenskolens forhold,²⁷⁾ og der dannedes snart aftenskoleforeninger i hvert af landets amter. I 1899 stiftedes *De samvirkende Aftenskoleforeninger*, og på Danmarks Lærerforenings 5. almindelige skolemøde samme år blev det understreget, at aftenskolen i modsætning til fortsættelsesskolen og højskolen var i stand til at samle *alle* unge, hvis den fik de rigtige betingelser²⁸⁾.

Hvordan skal man nu forklare den stærke modstand mod det beskudte statstilskud til de få private fortsættelsesskoler? Når tanken om dagundervisning af de 14-18 årige blev afvist, må årsagen bl.a. søges i det vældige behov for arbejdskraft, som landbruget netop i disse år havde p.g.a. den intensive drift efter overgangen til øget animalsk produktion.²⁹⁾ Den folkelige modvilje mod at holde de 14-18 årige i skole har givetvis også været en faktor af betydning. Der er næppe tvivl om, at Klaus Berntsen havde store dele af befolkningen bag sig, når han vendte sig mod de »*unaturlige*«³⁰⁾ fortsættelsesskoler og realskoler. Befolkningen betragtede ikke skolegang som et gode i sig selv.

Den private efterskole vinder terræn

Til det nordiske skolemøde i Kristiania 1900 var der anmeldt flere foredrag om fortsættelsesskolen; men ingen af foredragsholderne var danskere. Der kom dog alligevel et dansk indlæg under diskussionen, idet *Jens Nylev*, leder af en nyoprettet fri- og fortsættelsesskole i Ubby, kort gennemgik situationen i Danmark. Han anførte bl.a., at man nu i Danmarks tilsyneladende var blevet enige om, at fortsættelsesskolen skulle være privat, og det var da også efter hans mening den bedste løsning.³⁰⁾

Alt tydede på, at Jens Nylevs vurdering var korrekt. De private fortsættelsesskoler var kommet på finansloven, og et forslag om kommunale fortsættelsesskoler blev heller ikke efter systemskiftet forelagt af regeringen. Men tanken var ikke helt begravet. Da en landsbylærer *A. Jensen-Knudstrup* i 1901 blev folketingsmand for Venstre, viste han sig som en ivrig tilhænger af, at landsbyskolen fik mulighed for at beholde sine elever efter det 7. skoleår. Allerede, da skoleloven af 1899 blev vedtaget, var Jensen-Knudstrup optaget af en bestemmelse i lovens § 8, stk. 4, der tillod en kommune at samle de ældste børn på en enkelt skole. Han fremhævede i et foredrag for Viborg Amts Sognerådsforening, at denne bestemmelse gav kommunerne mulighed for at etablere eksamensfri videregående undervisning. Om en sådan undervisnings sigte udtalte han: »*Denne Skoles Grundpræg maa være det praktiske og det virkelige Liv, hvis man vil fare frem efter Overgangsalderens Krav. En saadan Efterskole vil højne hele Folkeskolen, idet der indenfor dens Rammer bliver Plads til en Undervisning for alle Børn efter deres Tarv og Trang.*«³¹⁾

Som folketingsmand fik Jensen-Knudstrup hurtigt flere vigtige ordførerskaber, og da kultusminister J. C. Christensen i 1902 forelagde et skolelovsforslag, der bl.a. indebar oprettelse af en eksamensmellemskole i byerne, stillede Jensen-Knudstrup ændringsforslag. Som ordfører for et mindretal i folketingsudvalget erklærede han sig som modstander af, at overgangen fra folkeskolen til den fireårige mellemskole allerede skulle ske i 11-12 års alderen. Konsekvenserne ville efter hans mening blive, at folkeskolen (læs landsbyskolen) blev svækket ved at miste en del af de ældste børn, at eleverne blev for bogligt orienterede og at eksamensuvæsenet ville blive styrket. Med andre ord landsbyskolen burde beholde de kvikke børn, der heller

ikke måtte miste forbindelsen til det praktiske landbrugsarbejde. Jensen-Knudstrup stillede derfor forslag om oprettelse af en to årig mellemskole.³²⁾

1903-loven tog i sin endelige udformning ikke hensyn til dette forslag, men da man året efter i folketinget behandlede et forslag om revision af 1899-loven, forsøgte Jensen-Knudstrup sig med et egentligt forslag om oprettelse af et landligt alternativ til byernes mellem-skoler.

»Savnet af en Slags Efterskole – ligesom der nu er en Forskole –, hvori begavede, særlig kvikke Børn i 12-13 Aars Alderen kunde gaa i det sidste Par Skoleaar, og maaske et Aar til i et frivilligt Skoleaar, hvor de kunde faa en frivillig, videregaaende Undervisning uden Trykket af Eksamensfordringer i de Fag, som ligge særligt for Børn i Overgangsalderen, praktisk Undervisning i Naturvidenskab, Matematik og Kemi. Nu er det jo saaledes, at enkelte gaa til Realskolen, blive løsrevne fra deres Hjem og maaske ødelagte gennem boglige Studier, som slet ikke ligge for dem. At beholde dem et Aars Tid til i Skolen og give dem en praktisk frivillig Uddannelse, vilde være en meget ønskelig Ting, og det vilde nok kunne lykkes at faa en Efterskole, hvis der blev givet Tilskud til en saadan i de Kommuner, der have Lyst og Drift til at sætte saadanne i Gang.«³³⁾

Jensen-Knudstrups bemærkninger ved denne lejlighed havde principiel karakter – forslaget havde ikke mulighed for at blive vedtaget og har sikkert været ment som et forsøg på at lodde stemningen. Hans synspunkter fik en mere velvillig modtagelse, da han i august 1904 holdt foredrag under Dansk Skoleforenings årsmøde i Herning. Dansk Skoleforening var på dette tidspunkt en organisation med voksende indflydelse. Den havde en række fremtrædende højskolemænd og seminarielærere i sin ledelse og talte nu over 1.400 medlemmer. Fra oktober 1907 udsendte man det gedigne månedsskrift »Hjem og Skole«.

Under årsmødet forsøgte Jensen-Knudstrup, der siden 1902 havde været indvalgt i Dansk Skoleforenings styrelse, at ændre foreningens afvisende holdning overfor efterskoler. Hans emne var landsbyskolens situation, og han kom i den forbindelse med en række sammenligninger med »Byernes store Skoleværksteder«, som han iøvrigt var kritisk overfor. Dem kunne landsbyskolen ikke konkurrere med, men

den kunne efter Jensen-Knudstrups mening, hvis den fik forskoler og efterskoler, skabe sin egen udviklingslinie, der ikke gjorde den ringere end byernes skoler.³⁴⁾

Når R. J. Holm og Dansk Skoleforening på dette tidspunkt valgte at støtte Jensen-Knudstrup, må årsagerne dels være, at forskolen nu var en realitet og dels at byerne havde fået deres mellemkoler. Der var også af kundskabsmæssige grunde behov for at støtte skolevæsenet på landet. I første omgang viste denne holdningsændring sig, da foreningen anbefalede Dansk Friskoleforenings ansøgning om øgede statstilskud til de private efterskoler, og da dette spørgsmål var løst, gik foreningen i 1908 i gang med at udarbejde et forslag, der åbnede mulighed for statstilskud til efterskoler, der stod i forbindelse med den offentlige skole på landet.³⁵⁾

Dansk Skoleforening havde taget sagen op, og dermed var Jensen-Knudstrup nået et skridt videre. Det var naturligvis hans personlige baggrund som landsbylærer, der fik ham til at arbejde for, at børnene kunne blive længere i landsbyskolen, men man kan ikke se bort fra, at han desuden har været styret af en uvilje mod byerne og deres kultur. Det åndelige modsætningsforhold mellem land og by havde en usædvanlig styrke i disse år.

Endnu en lærer i folketinget var fortalere for offentlige fortsættelsesskoler, men hans motiver og hans opfattelse af sin egen rolle var en ganske anden. Socialdemokraten *K. M. Klausen*, der blev folketingsmand i 1895, var nok lærer af uddannelse, men opfattede sig selv som politiker. Når han, der besad en meget omfattende viden om skoleforhold og desuden en forbløffende arbejdsevne, beskæftigede sig med de 14-18 åriges uddannelse, skyldtes det en politisk analyse. Skolen skulle benyttes mod samfundets uretfærdigheder,³⁶⁾ og fortsættelsesskolen var et af midlerne. *K. M. Klausen* havde desuden en sikker fornemmelse for de agitatoriske muligheder, der lå i dette spørgsmål. Som borgerrepræsentant i København havde han 1893-97 arbejdet for at få etableret kommunale fortsættelseskurser om aftenen, og som folketingsmand krævede han øget støtte til aftenskolerne. Spørgsmålet om dagundervisning til de 14-18 årige tog han imidlertid først op for alvor efter mange års medlemskab af folketinget.

Han var partiets ledende skolepolitiker og kom straks i finansudvalget, hvor han viste sig som en saglig kapacitet. I 1903 under

skolelovsdebatten omtalte han for første gang det gamle socialdemokratiske krav om offentlige fortsættelsesskoler. Socialdemokratiet var da i opposition til regeringspartiet Venstre, og K. M. Klausen udtalte bl.a.: *»Hvis det, som Folkeskolen har lært Børnene, virkelig skal bære Frugt og fæstnes, kan man ikke slippe Ungdommen ved Udgangen af Skolen. Man maa derimod drage Omsorg for, at Børnene dels kunne vedligeholde, dels udvide og fæste de Kundskaber, de have faaet i Folkeskolen.«*³⁷⁾ K. M. Klausens »man« er her samfundet – han udtalte sig karakteristisk nok både om samfundets og om børnenes behov.

Ved denne lejlighed var K. M. Klausens hovedargument, at offentlige fortsættelsesskoler ville være en retfærdighedsgerning overfor det hjem, der ikke havde økonomisk mulighed for at sende barnet på realskole eller højskole. Under det senere udvalgsarbejde foreslog Socialdemokratiet, at de kommuner, der indrettede deres folkeskole således, at elevernes undervisning nåede op på mellemskoleniveau eller lod oprette eksamensfri fortsættelsesundervisning i dag- og aften-timerne, skulle have halvdelen af udgifterne dækket af staten. I bemærkningerne til dette ændringsforslag udtalte partiets repræsentanter, at det mest virksomme ville være at gøre fortsættelsesundervisningen obligatorisk, men da dette ville kræve særskilt lovgivning, ville man nøjes med at foreslå frivillige foranstaltninger.³⁸⁾

Dette forslag blev ikke fulgt op af den socialdemokratiske presse og synes blot at have været et enkelt element i oppositionsvirksomheden. Først i december 1906 dukkede kravet atter op, da K. M. Klausen foreslog nedsættelse af en særlig skolekommission, der skulle tage en lang række skolepørgsmål op. Det blev atter nævnt i forbindelse med behovet for en kommission i marts 1908, men ikke tillagt større vægt end andre skolepørgsmål.³⁹⁾

I 1908 spillede tanken om offentlige fortsættelsesskoler ingen nævneværdig rolle. De private efterskoler var alene om at tilbyde de 14-18 årige på landet dagundervisning, og skoleformen var bl.a. i kraft af de øgede statstilskud ved at konsolidere sig. I april 1908 dannede de private efterskoler en forening, der kunne varetage deres interesser overfor regering og rigsdag.⁴⁰⁾ Tilsyneladende var tanken om et offentligt initiativ på dette område ikke længere aktuelt. Det var dog lykkedes folketingsmand Jensen-Knudstrup at få Dansk Skoleforening til at tage sagen op, og den socialdemokratiske folketings-

mand K. M. Klausen havde flere gange strejft spørgsmålet, men Venstreregeringen var afvisende.

Kampagnen for en ungdomsskole

På det store landsskolemøde i Århus i august 1909 skulle overlærer A. Müller tale om folkeskolens organisation. Han hævdede ved den lejlighed, at når staten gav alle sine borgere samme rettigheder og pligter, burde den også sikre dem samme undervisningsmuligheder. Det var derfor statens pligt at sikre alle en »statsborgerlig« opdragelse ved at indføre en obligatorisk fortsættelsesskole. Han forestilte sig, at en obligatorisk fortsættelsesskole skulle stå i nær forbindelse med det »produktive« arbejde og således give drengene – det var mindre vigtigt med pigerne – begreb om bearbejdelse af træ og metal. Denne undervisning skulle finde sted før kl. 19 – altså som dagundervisning og tilbyde to grene: en faglig d.v.s. erhvervsmæssig og en almindelig. Disse synspunkter vakte stor interesse i forsamlingen, og professor N. A. Larsen, der var ministeriets konsulent for folkeskolen og seminarierne, udtalte, at overlærer Müller havde lagt hånden just på det sted, hvor tampen brændte.⁴¹⁾

Med dette foredrag, der i vidt omfang var inspireret af den tyske pædagog Georg Kerschensteiners⁴²⁾ erfaringer med obligatorisk ungdomsundervisning i München, startede ungdomsskoledebatten i Danmark for alvor. Det er, som om spørgsmålet om de 14-18 åriges fortsatte undervisning og opdragelse på en gang blev aktuelt. Kravet om obligatorisk undervisning blev pludselig et af de vigtigste krav for husmandsbevægelsen, afholdsbevægelsen, arbejderbevægelsen og kvindebevægelsen.⁴²⁾ Men i forhold til tidligere var skolekundskaberne nu skubbet i baggrunden. Sigtet i de mange forslag var enten fortsat opdragelse, d.v.s. holdningsdannende undervisning, eller direkte erhvervskvalificerende undervisning.

I november 1909 holdt De samvirkende Husmandsforeninger i Århus et sendemandsmøde, hvor formanden *Jørgen Nielsen* krævede offentlig obligatorisk fortsættelsesundervisning indført ved lov. Efter hans mening var de unges muligheder for at udnytte årene mellem konfirmation og giftermål for dårlige. Det var ikke tilstrækkeligt at forberede sin fremtid som husmand ved fysisk slid – der måtte uddannelse til. Derfor skulle ungdommens uddannelse ikke slutte ved konfirmationen, sagde Jørgen Nielsen, den skulle antage nye former.

Som eksempel nævnte han, at lærlinge i byerne fortsatte deres uddannelse på teknisk skole om aftenen. På landet havde man nok aftenskoler, gymnastikforeninger, husflidsforeninger, skytteforeninger m.m., men disse virkede efter Jørgen Nielsens mening planløst og uden system. Disse tilbud måtte moderniseres, og Jørgen Nielsen skitserede i sit foredrag en omfattende undervisningsvirksomhed, der praktisk og teoretisk tog fat på en række erhvervsmæssige, samfundsfaglige og kulturelle emner. »*Gør alt dette, sæt det i System, gør det obligatorisk og vi vil faa en Ungdom, der er i Stand til med sikker Haand at kunne tage fat, naar vi slipper*«.

Hvis dette program skulle realiseres, kunne husmændene efter Jørgen Nielsens mening ikke vente på det private initiativ. Det måtte være en samfundssag, og der måtte lovgivning til. Derfor foreslog han, at husmandsforeningerne nu tog kontakt med tyendeforeningerne og landboforeningerne. Den store husmandsforsamling diskuterede ivrigt dette foredrag og vedtog, at Jørgen Nielsens synspunkter skulle drøftes på husmandsmøder i hvert af de jyske amter den 1. februar 1910.⁴⁴⁾

Kravet om obligatorisk ungdomsundervisning udløste en livlig debat, og den mest energiske protest kom fra en landsbylærer A. M. Fogh. Lærer Fogh havde i en del år holdt aftenskole med succes og mente, at tvang ville blive et problem både for lærer og for elev. I februar 1910 vendte han sig mod en artikel af V. Th. Tejsen om obligatorisk aftenskole og skrev bl.a.: *Tvang bør bandlyses, naar det gælder Ungdommens Oplysning.*«⁴⁵⁾ Lærer Tejsen tog straks til genmæle, og dermed startede en diskussion, der for A. M. Foghs vedkommende i løbet af få måneder førte til, at han som formand for »*Udvalget til Fremme af den konfirmerede Ungdoms fortsatte Undervisning*« var hovedkraften i kampagnen for en frivillig »*Ungdomsskole*«.

Allerede i juni 1910, da udvalget blev nedsat under et skolemøde i Århus, fremlagde A. M. Fogh et konkret forslag. Det afgørende nye ved forslaget var, at ungdomsskolen betragtes som en selvstændig institution uafhængig af børneskolen. Han anerkendte de private efterskole og aftenskolernes indsats, men beklagede, at de kun blev søgt af en begrænset gruppe. Der var derfor behov for et tilbud om frivillig dagundervisning overalt, og A. M. Fogh var overbevist om, at de unge kunne motiveres til at møde op. Han så meget vel, at

kravet om dagundervisning ville medføre, at tjenestefolk og lærlinge ikke kunne deltage, men forestillede sig at man som i Sverige kunne organisere et kort koncentreret kursus i januar og februar.⁴⁶⁾

August Mikkelsen Fogh havde fundet en sag at kæmpe for. Han var dimitteret fra Jelling Seminarium i 1880 og havde derefter været højskolelærer indtil 1885, hvor han overtog embedet som enelærer i Seldrup. Da kampagnen startede, var han 52 år og formand for Ning Herreds Lærerkreds.

I de følgende 10 år udfoldede A. M. Fogh sine usædvanlige evner for kampagnevirksomhed. Det var hans faste overbevisning, at den frivillige ungdomsskole kunne blive en almindelig foranstaltning, hvis befolkningen blev overbevist om ungdomsskolesagens betydning. Derfor gjaldt det om at etablere systematisk agitation. A. M. Fogh og hans udvalg tilbød sig som foredragsholdere, og han skrev selv flere artikelsier, der bragtes i ca. 30 dag- og ugeblade. Samtidig forberedte han oprettelsen af en ungdomsskole i sit hjemsohn, hvor han kunne føre ideerne ud i livet.

I den efterfølgende meget brede debat var A. M. Fogh en af de ivrigste deltagere. I august 1910 deltog han således i det nordiske skolemøde i Stockholm, hvor han gav sin tilslutning til A. P. A. Kolstrups foredrag om »Kommunale Efterskoler«.⁴⁷⁾ Han kontaktede en række organisationer og bad dem sende repræsentanter til møder i udvalget, og således blev *Jens Nylev* fra de private efterskoleforening og *Jensen-Knudstrup* fra Dansk Skoleforening inddraget.⁴⁸⁾ Da Socialdemokratisk Forbund modtog A. M. Foghs henvendelse, var formanden Th. Stauning i første omgang negativ. Han mente, at partiet måtte vise en reserveret holdning overfor private initiativer på skoleområdet,⁴⁹⁾ men da udvalget mødtes i Århus den 7. januar 1911 – dagen før indvielsen af A. M. Foghs ungdomsskole i Beder – var en af deltagerne den socialdemokratiske folketingsmand *K. M. Klausen*.⁵⁰⁾

K. M. Klausens politiske vurdering af A. M. Fogh og hans initiativ må have været positiv, for allerede den 25. januar rejste han spørgsmålet om den konfirmerede ungdoms undervisning i folketinget. Også K. M. Klausen havde fundet en mærkesag.

Under finanslovens andendagsbehandling gjorde K. M. Klausen opmærksom på, at antallet af aftenskoler på landet var faldende trods de forbedrede statstilskud. Han foreslog derfor indført nogle

Ungdomsskolen skulle, understregede A. M. Fogh, både i form og indhold adskille sig fra folkeskolen. Derfor skulle man lade lægen, præsten eller sognerådsformanden undervise de unge.

På A. M. Foghs egen ungdomsskole i Beder underviste 1912-13 (forreste række fra venstre): forstander P. Henriksen og faglærer Christiansen fra Beder Gartnerskole, enclærer A. M. Fogh og hustru Anna Fogh, f. Weiss og sognepræsterne Johan Mikkelsen, Maarslet og A. J. Friis, Beder.

timers dagundervisning for de unge og gav i den forbindelse en detaljeret beskrivelse af Beder Ungdomsskole. Efter hans mening stod Danmark i forhold til en række europæiske lande tilbage på dette område. Det var en stor opgave, der skulle løses, udtalte han og tilføjede, at tre store organisationer – Socialdemokratisk Forbund, fagbevægelsen og husmandsbevægelsen ville støtte sagen og søge at rejse en folkestemning.⁵¹⁾

Venstre havde i 1910 under Klaus Berntsens ledelse atter overtaget regeringsmagten, og det var nu højskolemanden *Jacob Appel*, Askov, der som minister skulle svare K. M. Klausen. Ministeren henviste bl.a. til de 27 private efterskolelæreres virksomhed, men fandt iøvrigt, at de fleste 14-18 årige havde mere behov for praktisk arbejde end for undervisning. Han så dog gerne, at mulighederne for vinterundervisning blev forbedret, men understregede, at der i så fald måtte blive tale om frivillig undervisning. Han satte i øvrigt sin lid til det private initiativ.⁵²⁾

Det var tydeligt, at regeringen ikke var indstillet på at tage noget initiativ, men det hæmmede ikke den offentlige debat. I løbet af de næste par år fremkom adskillige kvalificerede indlæg,⁵³⁾ og »Ungdomsskolesagen« var emnet på talrige møder. Det blev hurtigt en debat, der domineredes af lærere, og man skal lede omhyggeligt for at finde indlæg fra ikke-lærere. Forpagter Damgaards udtalelser fra et møde i Refsvindige i juli 1911 er måske repræsentative for dem, der ikke tog ordet: *»Hvem skal udføre det daglige Arbejde, naar vore Børn stadig skal gaa paa Skoler? Skal vi have flere Polakker herind? Nej, den bedste Efterskole er Arbejdet. Det giver en sund Sjæl i et sundt Legeme«*.⁵⁴⁾

Den energiske A. M. Fogh lagde selv vægt på at få debatten ud i organisationerne, og da Udvalget til Fremme af den konfirmerede Ungdoms fortsatte Undervisning mødtes i januar 1912, var det blevet en stor forsamling med repræsentanter for ungdomsforeningerne, biblioteksforeningerne, landboforeningerne, KFUM & K og for næsten alle organisationer, der havde med undervisning at gøre. På dette møde drøftede man bl.a. indførelsen af en obligatorisk ungdomsskole, men det viste sig snart, at K. M. Klausen var den eneste, der helhjertet støttede forslaget. Da han derimod foreslog nedsættelsen af en kommission, der skulle undersøge spørgsmålet om den konfirmerede ungdoms undervisning, fik han almindelig tilslutning

fra udvalgets medlemmer.⁵⁵⁾

I maj samme år tog K. M. Klausen initiativ til at få folketinget til at nedsætte en sådan kommission, idet han forelagde et forslag til folketingsbeslutning. Han gav i sin forelæggelsestale en omhyggelig redegørelse for de 14-18 åriges situation i Danmark og lagde særlig vægt på behovet for undervisning med erhvervmæssigt sigte. Han fandt Georg Kerschensteiners erfaringer fra München betydningsfulde og lagde ikke skjul på, at socialdemokraterne foretrak hans form for værkstedsundervisning. Han foreslog, at vi i Danmark nedsatte en kommission af skolefolk og repræsentanter for de praktiske erhverv, der skulle undersøge spørgsmålet.⁵⁶⁾

Den livlige offentlige debat og K. M. Klausens lange redegørelse gjorde tilsyneladende indtryk på kultusminister Jacob Appel, der dog ikke mente, at den konfirmerede ungdoms vilkår var dårlige. K. M. Klausen havde i sin redegørelse især talt om forholdene i *byerne*, og Jacob Appel fremhævede i sit svar – karakteristisk nok – at man på *landet* nu havde fået gymnastikundervisning i mange forsamlingshuse. Ministeren var positiv, men kunne ikke støtte tanken om en kommission og foreslog i stedet, at ministeriet lod udarbejde en beretning om den aktuelle situation, og det blev udgangen på folketingsdebatten.⁵⁷⁾

Ministeriets beretning udkom om sommeren i 1913, da sognepræst *S. Keiser-Nielsen* fra Det radikale Venstre havde afløst Jacob Appel som minister. Den rummede en række oplysninger om forholdene i Danmark og en række andre lande, og ministeriet havde desuden indhentet udtalelser fra samtlige skoledirektioner og fra talrige organisationer og særligt sagkyndige.

Der var i beretningen almindelig enighed om, at de 14-18 årige befandt sig i et undervisningsmæssigt tomrum, og kun enkelte hylkede den opfattelse, at de unge havde bedst af at slippe bort fra skolebænken og i stedet bruge alle kræfterne på legemligt arbejde. Det var tværtimod et udbredt ønske at sikre de unge mulighed for fortsat skolegang, men der var delte meninger om, hvordan en sådan undervisning skulle organiseres. I en del udtalelser anbefalede man aftenundervisning, mens man i andre noterede sig, at aftenskolerne havde vanskeligt ved at trives. Skoledirektionerne var desuden stort set betænkelige ved indførelse af obligatorisk fortsættelsesundervisning.⁵⁸⁾

Det omfattende materiale i ministeriets beretning blev i de følgende måneder endevendt af de mange, der interesserede sig for spørgsmålet om de 14-18 åriges undervisning. A. M. Fogh og hans udvalg intensiverede deres agitationsarbejde, men A. M. Fogh var ikke længere den foretrukne taler. Det var nu K. M. Klausen, der på møde efter møde fremhævede de mange opgaver, der kunne blive løst, hvis den kommunale ungdomsskole blev en realitet. Forslagets offentlige modstandere viste sig nu at være få også indenfor højskolen. I juni 1913 blev der holdt et stort folkemøde om ungdomsskolesagen på Skamlingsbanken, der samlede flere tusinde mennesker. Som talere var indbudt K. M. Klausen og *Alfred Povlsen*, formand for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler.

Der viste sig at være stor enighed mellem de to talere. Aftenskolen kunne efter deres mening ikke på tilfredsstillende måde løse de 14-18 åriges behov for undervisning, og der var derfor brug for en frivillig dagskole, der af pædagogiske grunde måtte have nær tilknytning til de praktiske erhverv, d.v.s. være en »*Arbejdsskole*« efter Georg Kerschsteiners mønster. Det primære for begge talere var, at sigtet med den nye skoleform blev erhvervsfagligt, så de almentdannende fag kun fik en begrænset plads. Alfred Povlsen hævdede, at de 14-18 årige ikke havde behov for religiøs eller åndelig påvirkning – det var højskolens område. I øvrigt mente han, at det burde være *kommunerne*, der etablerede undervisning for de unge. K. M. Klausen bemærkede i sit foredrag, at højskolen og landbrugsskolen var statens kæledægge, som der blev ofret store beløb på, mens der blev givet forsvindende lidt til de 14-18 åriges undervisning. Derfor skulle der oprettes ungdomsskoler – især for de dårligst stillede skyld.⁵⁹⁾

Socialdemokratiet samarbejdede med regeringspartiet Det radikale Venstre, og der var i finansudvalget, hvis formand nu var K. M. Klausen, stemning for at få iværksat nogle forsøg med dagundervisning af 14-18 årige. I marts 1914 fremsatte kultusminister S. Keiser-Nielsen et ændringsforslag til finansloven, der afsatte midler til oprettelse af kommunale efterskoler. Forslaget blev vedtaget enstemmigt i folketinget. A. M. Foghs kampagne havde båret frugt.

Den kommunale ungdomsskole er en realitet

Ungdomsskolebevægelsen havde sejret, men resultatet af den lange kampagne var blevet anderledes, end kredsen omkring A. M. Fogh

Magdalene Lauridsen. »Hun brændte af Begejstring for sin Sag, og Rigsdagsmændene var bange for hende. De flygtede, naar hun viste sig i de lange Gange på Christiansborg, da de vidste, at hun ikke vilde forlade dem, før de havde velsignet hende.« (Jørgen Banke i erindringerne »Oplevelser og Overvejelser«, bd. II. 1946, s. 38-).

havde forestillet sig. Det var blevet overladt sognerådene at udnytte mulighederne i ministeriets cirkulære af 30. maj 1914 om »kommunale Efterskoler«. Ville man i sognerådene forstå sagens vigtighed?

Cirkulæret var særdeles rummeligt. Det tillod kommunerne at oprette egentlige efterskoler som de eksisterende private efterskoler, men de kunne også nøjes med at tilbyde 1-6 timers ugentlig undervisning. Ungdomsskolens undervisning skulle være gratis og være afsluttet inden kl. 19 – d.v.s. aftenundervisning var definitivt opgivet – og den måtte ikke sigte mod en af de eksisterende eksaminer. Det ministerielle cirkulære fastslog endvidere, at undervisningens formål var dobbelt. Undervisningen skulle både befæste og udvide skolekundskaberne fra folkeskolen og bidrage til at dygtiggøre de unge til deres fremtidige livsgerning.⁶¹⁾

Den første kommunale efterskole startede allerede i juli 1914 i

Sorø, hvor forstanderen for Husholdningsseminariet Ankerhus *Magdalene Lauridsen* meget hurtigt havde fået en undervisningsplan godkendt af ministeriet og overtalt kommunen til at påtage sig opgaven. Også på læreruddannelsesområdet havde hun forberedt sig. Allerede i 1912 havde hun sammen med sin mand *Peter Dam* etableret en kombineret forskole- og husholdningslærerindeuddannelse, der skulle gøre det muligt for kvinder at kombinere arbejdet i skolen med husholdningsundervisning for 14-18 årige piger.⁶²⁾

Men forholdene i Sorø var usædvanlige. De fleste kommuner var enten tøvende eller afvisende overfor den nye opgave. Købstadsforeningens bestyrelse besluttede i september 1914 at anmode »en anerkendt praktisk Skolemand« om hjælp til udarbejdelse af undervisningsplaner. At den opgave havnede hos ministeriets konsulent for folkeskolen og seminarierne N. A. Larsen,⁶³⁾ der havde været med til at udforme cirkulæret, var karakteristisk for situationen. Også folkeskolens lærere forholdt sig afventende. Det skyldtes bl.a., at ministeriet i sit cirkulære havde fastslået, at undervisningen i de kommunale efterskoler var en del af lærernes tjenesteplicht, og at den skulle ydes vederlagsfrit, hvis det normerede timetal ikke blev overskredet. Lærerne kunne altså blive tvunget til at undervise 14-18 årige. Dette sammen med den aktuelle diskussion om lærerlønningens 8, der gav sognerådene mulighed for vilkårlige afskedigelser, gav en del lærere en følelse af retsløshed, der ikke øgede deres lyst til at påtage sig nye opgaver.⁶⁴⁾

De jyske husmænd, der havde været de egentlige initiativtagere til kampagnen, var ikke tilfredse. Det burde efter deres opfattelse have været skolekommissionerne og ikke sognerådene, der kunne etablere kommunale efterskoler. Det gjaldt derfor om at være på vagt overfor sognerådene⁶⁵⁾ På en række husmandsmøder i de jyske amter vedtog man resolutioner, der opfordrede sogne- og byråd til at oprette kommunale efterskoler, og husmandsforeningerne pålagde enhver husmand, der var indvalgt i sogne- eller byråd, at stille forslag herom.

Der var altså fortsat brug for A. M. Fogh og hans udvalg. Da udvalget mødtes i Århus i april 1915, vedtog man en resolution til regering og rigsdag om ligestilling af privat oprettede og kommunale ungdomsskoler der, hvor kommunalbestyrelserne ikke ønskede at realisere sagen. Ved denne lejlighed udtalte A. M. Fogh bl.a., at aftenskolen altid havde været *lærernes* skole – den nye ungdomsskole

burde blive *befolkningens* skole.

Som situationen nu engang var på landet, kunne sagen efter A. M. Foghs mening bedst fremmes, hvis man lokalt dannede private udvalg, der kunne rette henvendelse til kommunalrådene. I ungdomsskolebevægelsen var der tilsyneladende ikke megen tiltro til det kommunale initiativ.

Det var efter udvalgets mening først og fremmest et spørgsmål om at få informeret befolkningen om mulighederne i cirkulæret af 30. maj 1914, og derfor begyndte man at udsende skriftligt materiale, og i december 1915 stiftede man *Ungdomsskoleforeningen*. Denne forening, der hurtigt fik mange medlemmer – bl.a. tegnede en del organisationer kollektive medlemsskaber – skulle fortsætte agitationen for en skole for de 14-18 årige. A. M. Fogh valgtes som første formand for den nye forening, og i forretningsudvalget fik han følgeskab af *Jørgen Banke* og *Marius Vibæk*.⁶⁶⁾ De to nye forretningsudvalgsmedlemmer havde usædvanlig gode forudsætninger for det forestående arbejde. Siden 1907 havde læreren og bibliotekspioneren *Jørgen Banke* stået i spidsen for *Købstædernes Aftenskoleforbund*, som han selv bogstavelig talt havde stampet op af jorden. Han havde mange erfaringer fra organisatorisk arbejde og en stærk tro på oplysningens værdi. *Marius Vibæk*, der var cand. mag. og siden 1901 havde været kraftigt engageret i opbygningen af et handelsskolesystem i Danmark, gik med stor optimisme ind på dette nye arbejdsområde. Med *Marius Vibæks* afhandling »*Ungdomsskolen og Folkeskolen*«,⁶⁷⁾ der offentliggjordes i *Vor Ungdoms* decembernummer i 1915 fik den nye skoleform et pædagogisk udgangspunkt som selvstændig danske skoleform.

I løbet af 1915 begyndte de kommunale efterskoler at brede sig, og 61 steder i landet lykkedes det at få undervisningen i gang. Men kommunerne ønskede ikke at udnytte mulighederne fuldt ud. Det fremgår af Statistisk Departements beskrivelse af udviklingen i 1915,⁶⁸⁾ at der langt de fleste steder kun blev undervist 1-6 timer ugentligt. Kun enkelte steder lod man kurserne have samme omfang som i de private efterskoler. Det er især tydeligt, at man i landkommunerne foretrak de korte kurser.

Da Ministeriet i 1915 indbød til instruktionskursus for ungdomsskolelærere på *Daghåndværkerskolen* i *Hillerød*, var interessen så stor, at kurset måtte dubleres, og året efter kunne man afholde in-

struktionskursus både i Hillerød og på Husholdningsseminariet Ankerhus ved Sorø. På det første kursus i Hillerød havde man bl.a. drøftet, hvilke undervisningsmidler, der skulle benyttes ved undervisningen af 14-18 årige, og allerede fra 1916 begyndte de første lærebøger i regning, skriftlig dansk, naturlære og bogføring at udkomme. Der blev også lagt vægt på litteraturundervisning på disse kurser, og snart kunne man udsende fortegnelser over velegnet skønlitteratur.⁶⁹⁾

Men resultaterne begyndte også at vise sig. I 1916 steg antallet af kommunale efterskoler igen, men Ungdomsskoleforeningen var ikke tilfreds. Sammen med en del folketingsmedlemmer pressede man på for at få gjort skoler, der var oprettede af private foreninger, tilskudsberettigede, fordi man mente, at det ville fremme sagen, hvis det kommunale og det private initiativ kunne konkurrere. I 1917 fik foreningen sit ønske opfyldt, idet undervisningsminister S. Keiser-Nielsen stillede forslag om, at der på finansloven for 1917/18 afsattes en kalkulatorisk bevilling på 25.000 – det var en forhøjelse på 10.000 – der skulle dække 50% af private skoleforeningers omkostninger ved etablering og drift af efterskoler samt 75% af kommunernes udgifter til samme formål.⁷⁰⁾ Ministeren og K. M. Klausen var fortsat enige om, at den kommunale efterskole skulle begunstiges.

Ved samme lejlighed blev der desuden givet flere midler til instruktionskurser og en særlig bevilling til et 9 måneders kursus på Ankerhus, hvor Magdalene Lauridsen skulle uddanne husholdningslærerinder til den nye skoleform. Endelig modtog selve Ungdomsskoleforeningen en treårig bevilling på ialt 4.500 kr. til sit arbejde og fik desuden 2.000 kr. fra Landbrugslotteriet.⁷¹⁾ Der var, når man tænker på de foregående års modstand i folketinget, tale om stor offentlig støtte til den nye skoleform og dens tilhængere. Ungdomsskoleforeningen kunne snart bekendtgøre, at man tilbød foredrag om ungdomsskolesagen overalt i Danmark for en pris af 5 kr. pr. stk. Man nedsatte også et presseudvalg, der forpligtede sig til at levere 2 artikler i hver af vintermånederne og 1 i hver af sommermånederne, så de 54 dag- og ugeblade, som Ungdomsskoleforeningen havde kontakt med, kunne blive tilgodeset.⁷²⁾ Alle sejl blev sat til for at få skoleformen til at slå rod overalt i landet.

Den kommunale efterskole i vanskeligheder

Den kraftige forhøjelse af de statslige tilskud til ungdomsskolearbejdet havde Socialdemokratiets fulde støtte, men blev af K. M. Klausen betragtet som en midlertidig foranstaltning. Det fremgik af hans udtalelser,⁷³⁾ da han i april 1917 i folketinget talte for nedsættelse af en kommission, der skulle beskæftige sig med en samlet ordning af hele det danske undervisningssystem og bl.a. udarbejde faste regler og bestemmelser for de kommunale efterskoler. I Købstadsforeningens styrelse, der var domineret af socialdemokrater, mente man nu, at det kun var et spørgsmål om tid, før de 14-18 årige blev gjort undervisningspligtige.⁷⁴⁾

I Ungdomsskoleforeningen var der som i Købstadsforeningen folk, der var utilfredse med de gældende bestemmelser. I juli 1917 forelagde A. M. Fogh som formand for Ungdomsskoleforeningen en resolution på foreningens årsmøde, der foreslog vedtagelsen af en lov, der forbød arbejdsgivere at hindre 14-18 årige i at søge ungdomsskole og påbød kommunalbestyrelserne at oprette ungdomsskoler, når det fornødne antal elever meldte sig. Dette resolutionsforslag udløste en lang og heftig debat og blev til sidst trukket tilbage af bestyrelsen. Der var i foreningen to fløje. Den ene bl.a. repræsenteret af Marius Vibæk kunne ikke gå ind for resolutionens tvangsbestemmelser, og den anden bl.a. repræsenteret af Jørgen Banke anså den for ikke at være vidtgående nok. Ved det efterfølgende styrelsesvalg ønskede hverken Jørgen Banke eller Marius Vibæk genvalg, og i stedet valgtes bl.a. Magdalene Lauridsen.

Efter generalforsamlingen talte først professor Fr. Weiss om obligatorisk fortsættelsesundervisning i Frankrig og dernæst K. M. Klausen om obligatorisk fortsættelsesundervisning i Skotland. Tanken om en obligatorisk ungdomsskole var absolut ikke død.⁷⁵⁾

I februar 1918 stillede Socialdemokratiet et lovforslag i folketinget, der pålagde samtlige kommuner i landet at oprette ungdomsskoler og gav dem mulighed for at gøre undervisningen obligatorisk. I sin forelæggelsestale betegnede K. M. Klausen udviklingen siden 1914 som langsom, spredt, planløs og tilfældig – derfor var der behov for lovgivning. En del røster hævdede imidlertid, at lovforslaget kun var fremsat på skrømt – det primære sigte var at give Socialdemokratiet et godt agitationsgrundlag, før et folketingsvalg, der var fastsat til den 22. april.⁷⁶⁾ Uanset baggrunden udløste lovforslaget en

vældig debat.

A. M. Fogh hævdede, at frivilligheden havde stået sin prøve. Der var nu 125 skoler i gang og fremgang at spore. Især vendte Ungdomsskoleforeningens formand sig imod, at folkeskolens lærere ifølge lovforslaget kunne forpligtes til at undervise i ungdomsskolen. Det ville kun føre til ulykke og fordærv for ungdomsskolesagen, når lærere, der havde valgt børneskolen og uddannet sig dertil, skulle tvinges til at undervise 14-18 årige.⁷⁷⁾

Mange ytrede sig imod forslaget både i bladene og i folketinget, hvor ministeren i øvrigt oplyste, at det kun var lykkedes for en privat skoleforening at få startet en skole. De voldsomste protester kom fra den grundtvigske skoleverden. Bl.a. trak højskoleforstander *Thomas Bredsdorff*, Roskilde, det gamle ideal om hjemmene som den bedste skole frem. De eksisterende behov måtte aftenskolen efter hans mening kunne løse.

Seminarieforstander *Jens Byskov*, Gedved, der var medlem af Dansk Skoleforenings styrelse, vendte sig især mod den betingelsesløse kundskabstro, der efter hans mening lå i det socialdemokratiske forslag. Det var en fejltagelse, hvis man lod det almentdannende sigte i undervisningen være underordnet det faglige... »*En vækkende Undervisning er for Ungdommen i Almindelighed mere værd, meget mere paa sin Plads end en videnskabelig...*« I øvrigt mente Jens Byskov, at ungdomsskolen ikke var statens sag. Det tilkom staten at bevise, at den obligatoriske ungdomsskole var nødvendig for statsinstitutionerne og samfundsordenens beståen.⁷⁸⁾

I Ungdomsskoleforeningen skærpede det socialdemokratiske lovforslag de interne modsætninger. I formandsberetningen på årsmødet i 1918 kunne A. M. Fogh fortælle om et omfattende agitationsprogram med over 100 foredrag. Presseudvalget, der bl.a. havde pædagogen *G. J. Arvin* og bibliotekaren *Th. Døssing* som medlemmer havde regelmæssigt udsendt artikler, og Ungdomsskoleforeningen var desuden ved at gennemføre store møder i hvert af amterne. Alligevel var der utilfredshed med foreningens arbejde. I et indlæg gjorde Marius Vibæk opmærksom på, at nok var 133 ungdomsskoler i virksomhed, men 39 havde siden starten indstillet arbejdet. Det var efter hans mening absurd at tænke sig, at man blot ved at slå til lyd for ungdomsskolen kunne få en skoleform, der tilfredsstillede tidens krav. D.v.s. han vendte sig mod foreningens linie – at ungdomsskolen

ville blive almindelig, når befolkningen gennem foreningens virksomhed var blevet overbevist om dens værdi. Også Jørgen Banke var kritisk. Efter hans mening burde foreningen opfordre regeringen til at sikre de unge ret til at gå i ungdomsskolen. Der skulle altså tages initiativer overfor arbejdsgiverne.⁷⁹⁾ Men Ungdomsskoleforeningen ændrede ikke kurs, og efter årsmødet udmeldte Jørgen Banke og repræsentanterne for Købstædernes Aftenskoleforbund sig af foreningen.

Betegnende for den ændrede holdning var reaktionen i Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler. Foreningens formand, tidligere kultusminister Jacob Appel, satte spørgsmålet om de 14-18 åriges undervisning under diskussion på et møde i september 1918, hvor han forelagde en forsigtigt formuleret udtalelse om, at nogen skolevirksomhed var på sin plads, men den måtte være frivillig. Selv var Jacob Appel overbevist om, at ungdomsskolen var kommet for at blive, men han måtte p.g.a. de kraftige reaktioner fra medlemmerne trække sit forslag til udtalelse tilbage.⁸⁰⁾

I oktober stod det klart, at K. M. Klausens forslag om nedsættelse af en stor skolekommission, der i sammenhæng skulle behandle alle skolespørgsmål, herunder ungdomsskolen, ville blive virkelighed. Da den radikale undervisningsminister S. Keiser-Nielsen forelagde forslaget om nedsættelsen af en skolekommission i folketinget, udtalte han bl.a., at det var vigtigt at sikre de unge ret til undervisning. Den manglende ungdomsskole havde efter ministerens mening skabt et stort hul, der ikke alene ødelagde folkeskolen, men hele skolevæsenet.⁸¹⁾ K. M. Klausen havde nået det mål, som han havde arbejdet på siden 1906, og det var bl.a. lykkedes ham, fordi han havde hægtet skolekommissionen og ungdomsskolesagen sammen.

I Dansk Skoleforenings styrelse, der nu havde både Jacob Appel og Jens Byskov som medlemmer, diskuterede man, om dette kommissionsarbejde kunne dæmme op for »*Socialisternes Agitation i Skolesager*«. I den nye situation var der i styrelsen enighed om, at Dansk Skoleforening måtte arbejde for en styrkelse af *aftenskolen*, og der blev nedsat et udvalg, der skulle undersøge, om statstilskuddene til aftenskolerne og de nye kommunale efterskoler stod i et passende forhold til hinanden.⁸²⁾ Denne beslutning om at fremhæve aftenskolens muligheder varslede et kursskifte i Dansk Skoleforening. Det var netop dagundervisningen, der var en af de bærende

ideer for ungdomsskolebevægelsen, og gentagne gange var det blevet understreget, at aftenskolen havde spillet fallit. Det gik ikke ved »Spildedamp« – som Jensen-Knudstrup sagde i 1904. Kravet om dagundervisning var centralt for Ungdomsskoleforeningen og var senest blevet understreget i en artikel af foreningens næstformand skoleinspektør A. Kirkeskov.⁸³⁾

Danmarks Lærereforening havde længe forholdt sig afventende. Man havde nedsat et udvalg, og på foreningens »Ombudsmøde« i december 1918 anbefalede dette udvalg en udvidelse af undervisningspligten, men da hovedbestyrelsen fik sagen forelagt, opnåede udvalget kun tilslutning fra 7 af hovedbestyrelsens 15 medlemmer. Efter lange forhandlinger nåede man frem til en anbefaling af en »frivillig Ungdomsskole med Pligt for Mestres og Husbønds at lade de unge søge den«. ⁸⁴⁾ Altså et kompromis der kun indførte tvangsbestemmelser for arbejdsgiverne.

I løbet af kun et år var ungdomsskolen kommet i modvind. Det socialdemokratiske lovforslag havde på kort tid fremprovokeret en voldsom diskussion, der gjorde det klart, at der ikke længere var opbakning bag Ungdomsskoleforeningen – det viste reaktionerne i Foreningen for Højskoler, Dansk Skoleforening og Danmarks Lærereforening. A. M. Fogh kunne ikke længere med samme styrke kræve en frivillig ungdomsskole udbygget efter de hidtidige retningslinier.

I juli 1919 blev A. M. Foghs linie yderligere undergraved. Ungdomsskoleforeningen havde indbudt skoleinspektør P. Petersen, der var leder af Daghåndværkerskolen i Hillerød, til at holde foredrag på årsmødet i Odense. P. Petersen havde været en af hovedkræfterne ved de hidtidige instruktionskurser for ungdomsskolelærere, han havde forfattet en lærebog for ungdomsskolen og siden 1917 været suppleant til foreningens styrelse. Hans foredrag, der kort efter blev offentliggjort i »Vor Ungdom«, indeholdt en kraftig kritik af Ungdomsskoleforeningens politik, og hans forslag til ændringer betød en opgivelse af den eksisterende form for ungdomsskole, der af P. Petersen blev betegnet som et forsøg. Man mente nok, at der på de eksisterende vilkår kunne etableres fortrinlige ungdomsskoler rundt omkring, men de ville i det lange løb blive for få og for spredte. Man kunne ikke lokalt skaffe alle 14-18 årige passende undervisningsmuligheder, og derfor foreslog P. Petersen, at *staten* oprettede faste ungdomsskoler i hvert af amterne. Det skulle være skoler med

»Elevhjem«, hvor eleverne i koncentreret form kunne få den undervisning, der nu blev givet i få ugentlige timer.⁸⁵⁾ P. Petersens forslag mindede i høj grad om de private efterskolels tilbud til de 14-18 årige.

Forslaget var den hidtil kraftigste undsigelse af A. M. Foghs linie. Det havde oprindeligt ikke være A. M. Foghs ønske, at ungdomsskolerne skulle være kommunale, men han havde grebet muligheden, da den viste sig. Nu stod han med mange tilkendegivelser af, at kun de færreste mente, at kommunerne kunne løse opgaven og en viden om, at kun en privat skoleforening havde fået startet en ungdomsskole. Alligevel gav han ikke op, men fortsatte agitationen som hidtil.

I februar 1920 tog den store Skolekommission, der havde fået K. M. Klausen som formand, fat på spørgsmålet om de 14-18 åriges undervisning. Som sagkyndige havde man bl.a. inviteret A. M. Fogh, P. Petersen, Magdalene Lauridsen og formanden for Foreningen af private Efterskoler P. J. Skriver. De indledende bemærkninger fra kommissionens formand K. M. Klausen indeholdt bl.a. en kritik af den eksisterende form for ungdomsskole, der efter hans mening med den daværende vækst først ville blive almindelig efter 400 år. Aftenskolen kunne ikke løse opgaven, sagde formanden, og de private efterskoler var for få til, at deres form, som K. M. Klausen iøvrigt var positiv overfor, kunne få samfundsmæssig betydning. A. M. Fogh svarede, at Ungdomsskoleforeningen fortsat troede på den frivillige form, men indrømmede, at det kneb med at vække befolkningens interesse. Man var nu nået op på 183 skoler, og Ungdomsskoleforeningen havde en medlemsskare på 1.300. A. M. Fogh satte sin lid til fortsat oplysning.

Kommissionens formand erklærede sig principielt uenig med A. M. Fogh – man kunne ikke afvente befolkningens interesse. Der måtte lovgivning til. Når kommunerne ikke ønskede at modtage tilbuddet om at få statskassens dækning af 75% af udgifterne ved at holde ungdomsskole, viste det efter K. M. Klausens mening, at det ikke nyttede at bygge på befolkningens interesse.⁸⁶⁾

Måske var det drøftelsen ved denne lejlighed, der fik A. M. Fogh til at indstille den kampagne, han havde ført utrætteligt siden 1910. Ideen om den frivillige ungdomsskole blev opgivet af den mand, der havde personificeret Ungdomsskoleforeningen med al dens optimisme og energi. Efterfølgeren A. Kirkeskov og den øvrige styrelse

havde ikke samme dynamik. Det blev nu besluttet, at Ungdomsskoleforeningen skulle udsende spørgeskemaer til de nedlagte ungdomsskoler for at få klarhed over, hvilke problemer de havde mødt.

I marts 1921 kunne Ungdomsskoleforeningens nye formand oplyse, at omtrent en trediedel af de ungdomsskoler, der var oprettet siden 1914, atter havde indstillet deres virksomhed. Beretningerne fra de nedlagte skoler fortalte, at de unge ivrigt mødte til gymnastik, sport, sang, lysbilledforedrag og husflidsarbejde, men svigtede ungdomsskolen. Det var efter A. Kirkeskovs mening ungdomsskolens form, der var forkert, og derfor måtte der ændringer til: »*Ingen Indrømmelse er for stor, naar de blot kan faa de unge til af egen fri Vilje at komme indenfor Skolens Mure*«. ⁸⁷⁾

Men ungdomsskolesagen var allerede tabt. I april 1920 havde landet skiftet regering, og venstremanden Jacob Appel sad igen i Undervisningsministeriet. Under forberedelsen af finansloven for 1921/22 ændrede han den tekstanmærkning, der krævede dagundervisning i de kommunale ungdomsskoler og foreslog desuden at hæve statstilskuddet til aftenskoleundervisning 100%. I folketinget protesterede bl.a. K. M. Klausen imod, at kommunerne for fremtiden kunne drive ungdomsskole om aftenen, men forslaget blev vedtaget med et flertal på 14 stemmer. ⁸⁸⁾

Trods Ungdomsskoleforeningens arbejde svandt interessen i de følgende år for de kommunale ungdomsskoler. En del af folkeskolens lærere begyndte at benytte sig af de forbedrede vilkår for aftensko-leundervisning. Allerede i august 1921 stiftedes en organisation af aftenskolelærere på landet, der sammen med Købstædernes Aftenskoleforbund dannede *Dansk Aftenskoleforbund* med Jørgen Banke som første formand. Den nye organisation udviklede sig hastigt og blev i 1927 sammensluttet med resterne af Ungdomsskoleforeningen under navnet Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening. Statstilskuddet til de private efterskoler blev fra 1921 forøget, og sommerkurser blev gjort tilskudsberettigede. Antallet af private efterskoler begyndte at stige... ⁸⁹⁾

Hvorfor blev ungdomsskolen ikke et almindeligt tilbud?

At barndommen, som vi kender den i dag, er et resultat af en århundredelang proces, der gradvist adskilte børns og voksnes liv, er påvist af Phillippe Ariès i en undersøgelse fra 1960. ⁹⁰⁾ Også ungdom er et

relativt nyt begreb. Lidt spøgefuldt har en amerikansk forsker noteret sig, at de første spirer til et ungdomsbegreb opstår hos Rousseau netop i den periode, hvor James Watt opfinder dampmaskinen.⁹¹⁾ Industrialiseringen, mekaniseringen af landbruget og urbaniseringen pressede så at sige langsomt børn og unge bort fra arbejdslivet. Under denne langvarige proces, som vi jo fortsat mærker – »ungdomsledige« i dag er voksne under 25 år – blev en gruppe børn gradvist skilt ud på land og i by. Det var dem, der var for gamle til at gå i skole og alligevel ikke kvalificerede til voksenarbejde. Disse børn – de 14-18 årige – blev en ny social kategori. Flere beskyttelseslove, bl.a. arbejderbeskyttelsesloven af 1913, medvirkede til udskillelsen af børn og unge, men allerede før lovens vedtagelse var børn og unge i stort tal på vej ud af industrien.⁹²⁾

I en omfattende socialhistorisk undersøgelse viser John R. Gillis, at kategorien unge opstår indenfor dele af middelklassen i England og Tyskland i perioden 1870-1900 både p.g.a. befolkningsforøgelse og ændrede produktionsforhold. Det var middelklassen, der lod deres børn fortsætte i skolen efter det 14. år, og det var middelklassen, der etablerede private organisationer, der kunne tage sig af den fortsatte opdragelse af de unge. Sporten blev en betydningsfuld aktivitet for denne aldersgruppe, og John Gillis fremhæver desuden Baden-Powells spejdere i England og de tyske »Wandervogel« som karakteristiske nydannelser.⁹³⁾

Da udskillelsen af de 14-18 årige fra arbejdslivet omkring 1909 også blev mærkbar indenfor arbejderklassen, blev det et samfundsproblem. De unges erhvervsmuligheder blev stadig mere begrænsede, og det blev vanskeligere for de tidligere vogterdrengene, tjenstepiger, mælkedrengene og budpiger at finde ordentlig beskæftigelse som voksne ufaglærte. Derfor blev der rejst krav om lovgivning, og publiceringen af udviklingspsykologen Stanley G. Halls undersøgelser⁹⁴⁾ af ungdomstiden bidrog til at forstærke kravet om, at samfundet skulle overtage en del af ansvaret for de 14-18 årige. John Gillis arbejdede i sin undersøgelse fra 1974 udelukkende med engelske og tyske forhold, men hans gennemgang svarer til hovedtrækkene i den danske udvikling.

Allerede i 1875, da Arbejderkommissionen af 1875 afgav sin betænkning, blev det understreget, at de 14-18 årige var en udsat samfundsgruppe, og kommissionen anbefalede bl.a., at der blev oprettet

offentlige fortsættelsesskoler for denne aldersgruppe.⁹⁵⁾ Dette forslag blev som nævnt ikke ført ud i livet. Vi fik i stedet ungdomsforeninger, gymnastikforeninger, KFUM & K m.fl. Dette væld af nye foreninger blev oprettet af repræsentanter for middelklassen for middelklassens unge og lagde primært vægt på det opdragende element. Det var derfor en ny tendens, da der fra 1909 blev rejst krav om erhvervs-kvalificerende dagundervisning for de 14-18 årige. Kravet blev rejst af »bevægelser«, der på forskellig måde arbejdede for ligestilling i samfundet. Målet var ikke at give de unge flere skolekundskaber – det var i stedet at skabe ligestilling ved hjælp af uddannelse. I usædvanligt omfang blev dette krav bakket op fra næsten alle sider. F.eks. nævnte næsten alle udtalelser i kultusministeriets undersøgelse fra 1913 behovet for erhvervs-kvalificerende undervisning. Man kan nævne, at Jacob Appel *efter* sin afgang som minister i 1913 erklærede sig som tilhænger af Georg Kerschensteiners ideer. Den tidligere minister sagde på et møde i Norge, at Danmark var ved at blive et industri- og handelssamfund, hvor landbruget ikke længere kunne forvente at føre det store ord. Denne nye situation ville ifølge Jacob Appel få konsekvenser for overgangsalderens unge, som det nu måtte blive samfundets sag at oplære og opdrage.⁹⁶⁾

Men den samme Jacob Appel udtalte i 1921 som undervisningsminister, da man i folketetinget diskuterede ungdomsskolens overgang til aftenundervisning, at vi herhjemme ikke skulle opbygge vores undervisningssystem på ideer fra udlandet, men i stedet bygge på de kendte danske former.⁹⁷⁾ Hvorfor ændrede Jacob Appel og en række andre opinionsledere mening i 1921?

Det blev ganske vist nævnt under debatten i folketetinget i 1914, at private skoleforeninger burde sidestilles med kommunale ungdomsskoler, så begge former på lige fod kunne søge statstilskud, men beslutninger om at bevilje midler til kommunale ungdomsskoler blev alligevel vedtaget enstemmigt i folketetinget. En medvirkende årsag til denne enstemmighed må findes i den usædvanlige udviklingsoptimisme, der rådede umiddelbart før 1. verdenskrig.⁹⁸⁾ Men folketingets vurdering deltes ikke af befolkningen – ja der var faktisk et gab mellem politikere og befolkning i denne sag. Trods den intense kampagne for den kommunale ungdomsskole, trods de voksende statstilskud fortsatte befolkningen med at etablere private tilbud til de 14-18 årige. Det synspunkt, at skolegang var godt og udvidet skole-

gang bedre, blev ikke accepteret i befolkningen. Den foretrak at lade de mange foreningers ledere, der var uden pædagogisk uddannelse, varetage de unges fortsatte opdragelse. Det var som i England og Tyskland hovedsagelig middelklassens fortsatte opdragelse af sine egne unge.

Denne udvikling betød, at »restgruppen«, som det lidt nedladende hedder i dag, ikke i nævneværdigt omfang fik del i den erhvervskvalificerende undervisning, der ifølge K. M. Klausen skulle fremme lighed i samfundet. Det var som tidligere nævnt umuligt for Socialdemokratiet at samle flertal for indførelse af obligatorisk ungdomsskole i 1918. Men hvis det var lykkedes, kan man forestille sig, at netop arbejderklassens unge ville modsætte sig det middelklassepræg, der var tydeligt i ungdomsskolebevægelsen. John Gillis fandt i sin undersøgelse gentagne gange, at netop arbejderklassens unge modsatte sig alle former for middelklasseopdragelse.⁹⁹⁾ I dag ville vi sandsynligvis stå i samme situation, hvis U 90 skulle realiseres.

Blandt de politiske partier havde Venstre foretaget den største kovending. Man kan forklare beslutningen om at lade kravet om dagundervisning i ungdomsskolen bortfalde med en almindelig uvilje mod krigstidens restriktioner og med hensynet til de sønderjyske landsdele, der ikke før havde kendt ungdomsskolen, men det er nok rigtigere at finde årsagen i de skærpede politiske modsætninger, som efterkrigstidens problemer havde resulteret i. Det kan også tænkes, at behovet for arbejdskraft i landbruget har spillet ind.¹⁰⁰⁾ Det har givetvis været afgørende for Jacob Appel selv, at de fleste højskolefolk vendte sig stærkt mod ungdomsskoletanken. For Socialdemokratiets vedkommende peger adskillige indicier i retning af, at partiets engagement i ungdomsskolesagen var taktisk bestemt. K. M. Klausen så i 1911 de politiske muligheder i ungdomsskolebevægelsen, men brød i 1918 med bevægelsen, da det var opportunt. Ved at stille lovforslag om indførelse af obligatorisk ungdomsskole, satte partiet sagen år tilbage, men fik nedsat Den store Skolekommission.

Ungdomsskolebevægelsen nåede først og fremmest ikke sine mål, fordi hovedparten af befolkningen modsatte sig offentlige initiativer på dette område. Måske kan man finde andre årsager i undervisningens mangel på struktur, dens uklare målsætning og det folkeskolepræg, der synes at have svækket det pædagogiske arbejde, men det afgørende er befolkningens afvisning. Ungdomsskolebevægelsens sto-

re sejr og store nederlag få år efter viser en så udtalt mangel på overensstemmelse mellem synspunkterne i den offentlige debat og i befolkningen, at det må vække til eftertanke.

NOTER

1. H. Martensen: Af mit Levned. 3. Afdeling. 1883, s. 126-.
2. Joakim Larsen: Skolelovene af 1814 og deres Tilblivelse aktmæssigt fremstillet. 1914, s. 513.
3. Love og Anordninger. 1856, s. 541-. Loven af 8. marts 1856 åbnede desuden mulighed for tilskud til forældreoprettede skoler for den konfirmerede ungdom. Danske Kancelli havde tidligere i et cirkulære af 28. maj 1846 opfordret amtskoleledelserne til at honorere lærerne for aftenskolevirksomhed (Kongelige Reskripter og Resolutioner. 1846, s. 135-.)
4. Fyens Stiftstidende den 2. januar 1885. Der er klar overensstemmelse mellem Klaus Berntsens indlæg i debatten 1884-85, hvor han som medlem af Odense amtsråd afviser at yde tilskud til en fortsættelsesskole i Otterup, og hans udtalelser i 1920 som medlem af Den store Skolekommission.
5. Rigsdagstidende. 1869/70, sp. 6476-.
6. Bl.a. Socialisten den 27. januar 1872 og Berlingske Tidende den 9. oktober 1872.
7. Det danske Fiirkløver. 1: N. F. S. Grundtvig: Smaaskrifter om den historiske Højskole. 1872, s. 33-.
8. Her efter Højskolebladet. 1910, sp. 1007- og sp. 1035-. Også højskoleforstander Ludvig Schrøder, Askov var lidt af en kætter på dette område. Han foreslog bl.a. inspireret af de erfaringer, der var gjort af »Smeden i Høve«, Johs. Vedel, at lade lærlinge undervise (Højskolebladet. 1880, sp. 461-). Siden samlede Ludvig Schrøder sine synspunkter i »Et Skoleprogram« (Nutidsspørgsmål, 1887) og i artiklen »Om gode Læresteder i Overgangsalderen« (Hjem og Skole, 1888, s. 31-).
9. Militært Tidsskrift. 1881, s. 259- og Berlingske Tidende den 11. og 12. november 1881. Jacob Ludvig Bang (1833-98) var sognepræst i Gødvad. Kongen og Carlsbergfondet sendte ham på studierejse til Schweiz og Tyskland, hvor han studerede fortsættelsesundervisning. Denne rejse var grundlaget for hans senere artikler i Vor Ungdom 1884 og 1885. Bangs undersøgelsesmetoder blev senere kritiseret kraftigt. Se f.eks. Beretning om Danmarks Lærerforenings 3. almindelige Skolemøde. 1886, s. 43-.
10. Skoletidende. 1881, s. 310-. V. Th. Tejsen (1843-1923) var lærer i Nr. Næraa. Han udsendte bl.a. »Lys og Skygger i Skole og Folkeliv« 1909 og »Ungdomsvejledning« 1911. Chr. Vestergaard (1847-1910) var lærer i Hjaldrup og fra 1888 førstelærer i Gentofte. Han blev senere lærebogsforfatter og redaktør af Søndagsbladet og Børnevennen. I Skoletidende, 1882, s. 595-, 609- og 641- gengives hans forslag.
11. Skoletidende. 1882, s. 599. R. J. Holm diskuterede senere forholdet mellem forskolen og fortsættelsesskolen (Skoletidende, 1884, s. 633-).
12. D. G. Monrad udsendte den 3. maj 1848 et cirkulære om oprettelse af amtskoler

- for konfirmerede drenge. Planen blev imidlertid ikke realiseret (Kongelige Reskripter og Resolutioner. 1848, s. 97-).
13. Rigsdagstidende. 1872/73, Tillæg A, sp. 987-.
 14. Rigsdagstidende. 1877/78, Tillæg A, sp. 1653-.
 15. Rigsdagstidende. 1884/85, Tillæg A, sp. 1839-.
 16. Søren Ehlers: Efterskolens vej til offentlig anerkendelse. 1: Efterskolen 1879-1979. 1979, s. 4-.
 17. Udtalelser angaaende Fortsættelsesskoler m.m. fra Biskopperne og nogle Provster. 1893.
 18. Hjem og Skole. 1894, s. 76.
 19. Beretning om Danmarks Lærerforenings 4. almindelige Skolemøde. 1893, s. 213-. Chr. Vestergaard og Laurs Rasmussen talte forgæves fortsættelsesskolens sag, men Klaus Berntsen, den store folketaler, havde forsamlingen i sin hule hånd.
 20. Laurs Rasmussen til folketingsmand Harald Holm den 13. oktober 1893. Harald Holms arkiv. Rigsarkivet.
 21. Rigsdagstidende. 1893/94, Tillæg B, sp. 1301-.
 22. Rigsdagstidende. 1893/94, sp. 4150-, 4195- og 4260-.
 23. Referat i Friskolens Tidende. 1895, s. 65-.
 24. Friskolens Tidende. 1894, s. 97.
 25. Højskolebladet. 1903, sp. 73-.
 26. Rigsdagstidende. 1894/95, sp. 3335-.
 27. Skole og Hjem. 1895, s. 16. Aftenskolen på landet søgtes fortrinsvis af 14-17 årige. (Bodil K. Hansen: Skolen i landbosamfundet. 1977, s. 87-).
 28. Beretning om Danmarks Lærerforenings 5. almindelige Skolemøde. 1899, s. 95-.
 29. Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark. Bind 1: 1720-1914. 1972, s. 279.
 30. Beretning fra Det 8. nordiske Skolemøde. 1900, s. 61-.
 31. Citeret i Beretning om Danmarks Lærerforenings 10. Skolemøde. 1933, s. 118. Anders Jensen-Knudstrup (1848-1919) forlod Jelling Seminarium 1873. Efter nogle år som højskolelærer fik han i 1878 embede i Thorning sogn, hvor han viste sig som en initiativrig lærer af den grundtvigske retning. Hans politiske karriere udsprang vel af en årelang konflikt med sognepresten om religionsundervisningens form og indhold (A. Ravnholt: Thorning Sogn i det 19. Aarhundrede. 1939, s. 141-).
 32. Rigsdagstidende. 1902/03, sp. 2079-.
 33. Rigsdagstidende. 1903/04, sp. 1118. Jensen-Knudstrup forestillede sig tilsyneladende et system som i de private fri- og efterskoler, hvor man lod enkelte børn i ældste klasse overgå til efterskolen sammen med de elever, der ikke længere var undervisningspligtige. På den måde blev friskolen treklasset.
 34. Hjem og Skole. 1906, s. 108-.
 35. Hjem og Skole. 1907/08, s. 441.
 36. Ellen Nørgaard i Årbog for dansk Skolehistorie. 1978, s. 105.
 37. Rigsdagstidende. 1903/04, sp. 1078-. Bemærk at målet her er skolekundskaber.
 38. Rigsdagstidende. 1903/04. Tillæg B, sp. 880 og 885-. Det socialdemokratiske ændringsforslag blev iøvrigt afvist af kultusminister J. C. Christensen med den

- begrundelse, at 1899-loven indeholdt bestemmelser, der sikrede en landkommune statstilskud, hvis den ønskede at udvikle sit skolevæsen bedre og fyldigere end sædvanligt (Rigsdagstidende. 1902/03, sp. 2187). Ministeren tilsluttede sig altså Jensen-Knudstrups fortolkning.
39. Rigsdagstidende. 1906/07. Tillæg A, sp. 3275- og 1907/08, sp. 5487-.
 40. Thorstein Balle & Søren Ehlers: Samvirke i fælles Interesse. Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler. 1983, s. 10-.
 41. Nationaltidende den 6. og 11. august 1909. Aarhus Amtstidende den 6. august 1909. A. Müller var overlærer i Århus.
 42. Siden 1895 havde Georg Kerschensteiner som skoledirektør i München søgt at praktisere en dagundervisning, der var således tilrettelagt, at eleverne var i stand til at passe deres almindelige arbejde.
 43. Det første indlæg fra afholdsbevægelsen var vist nok fra Claus Johannsen (Folkeskolen, 1909, s. 400-) og fra kvindebevægelsen Magdalene Lauridsens forslag om »Kvindelig Værnepligt« (Sorø Amtstidende den 9. december 1909). I V. Th. Tejsens bog fra 1909 hævdede han, at opdragelsesmæssige, ikke kundskabsmæssige grunde talte for obligatorisk aftenskoleundervisning (Lys og Skygger i Skole og Folkeliv). Se også Thora Knudsen: Tvungen og eller frivillig Undervisning for enhver Kvinde i Husmoderens og Moderens Gerning, der gennemgår debatten om obligatorisk undervisning for kvinder.
 44. Husmandshjemmet. 1909, s. 539-. Jørgen Nielsen (1868-1914) var socialdemokrat. Fridlev Skrubbeltrang tillægger i Den danske Husmand, bind 11, s. 105 fejlagtigt K. M. Klausen disse udtalelser. K. M. Klausen talte under sendemandsmødet udelukkende om børneskolen.
 45. Folkeskolen. 1910, s. 61- og s. 83.
 46. Folkeskolen. 1910, s. 244 samt Demokraten den 4. juni 1910, Aarhus Stiftstidende den 3. juni 1910 og Århus Amtstidende den 4. juni 1910.
 47. Det 10. nordiske Skolemøde. 1910, s. 408-. Kolstrups plan opstod uafhængigt af A. M. Fogh (Husmandshjemmets tillæg, den 17. december 1911, s. 20).
 48. Ungdomsskolen. Årsskrift udgivet af Ungdomsskoleforeningen. 1916, s. 9-. Jensen-Knudstrup blev ikke genvalgt til folketinget 1909 og mistede derefter indflydelse.
 49. Notat. Kasse 897. Socialdemokratiets arkiv. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv.
 50. Berlingske Tidende den 9. januar 1911 og Folkeskolen. 1911, s. 36.
 51. Rigsdagstidende. 1910/11, sp. 3282-.
 52. Rigsdagstidende. 1910/11, sp. 3308-.
 53. I to bøger blev der fremført synspunkter på linie med A. M. Foghs, men forfatterne, der begge var lærere, ønskede ikke selvstændige fortsættelsesskoler, men en overbygning på folkeskolen (Jens Damgaard: Brændende Skolespørgsmål. 1910 og Karl Sørensen: En udvidet og forbedret Folkeskoleundervisning. 1911. Samme år etablerede Karl Sørensen en selvstændig fortsættelsesskole i Hostruphuse). Socialdemokraten Vilhelm Rasmussens synspunkter (i bogen Samfundsskolen. 1910) svarede stort set til husmandsbevægelsens. Efter en studierejse til Würtemberg fremførte V. Th. Tejsen flere argumenter for obligatorisk fortsættelsesundervisning (Ungdomsvejledning. 1911).

54. Højskolebladet. 1911, sp. 979-.
55. Ungdomsskolen. Årsskrift udgivet af Ungdomsskoleforeningen. 1916. s. 13-
Folkeskolen. 1912, s. 35- og s. 43-.
56. Rigsdagstidende. 1911/12, sp. 8498-.
57. Rigsdagstidende. 1911/12, sp. 8597-.
58. C.F.H.A. Graae (red.): Beretning til Rigsdagen fra Ministeriet for Kirke- og
Undervisningsvæsenet om Fortsættelsesundervisning i Danmark og enkelte Stater
i Udlandet. 1913.
59. Højskolebladet. 1913, sp. 793-. Højskoleforstander Alfred Povlsen, Ryslinge var
1891-1916 og 1920-27 formand for Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler.
60. Rigsdagstidende. 1913/14, sp. 3941.
61. Love og Anordninger. Afd. B. 1914, s. 172-.
62. Årsskrift med Beretning om Virksomheden på Husholdningsseminariet Ankerhus
1902-14. 1914, s. 58- og s. 75-. Folkeskolen. 1914, s. 425-. Husmandshjemmet.
1914, s. 280. Magdalene Lauridsen (1873-1957) var en fremtrædende skikkelse
indenfor husholdningsundervisningen i Danmark. Peter Dam (1853-1918)
havde tidligere været fri- og højskolelærer, redaktør og senest seminarielærer i
Nexø.
63. Folkeskolen. 1914, s. 419- og s. 490-.
64. Folkeskolen. 1914, s. 359- og s. 375-.
65. Husmandshjemmet. 1915, s. 152-.
66. Ungdomsskolen. Årsskrift udgivet af Ungdomsskoleforeningen. 1916, s. 23- og
Folkeskolen. 1915, s. 197. Jørgen Banke (1877-1953) blev 1920 konsulent ved
Statens Bibliotekstilsyn. Marius Vibæk (1873-1938) blev 1920 forstander for
Købmandsskolen.
67. Vor Ungdom. 1915, s. 458-.
68. Skoler for Ungdommen i Aaret 1915. 1919.
69. Folkeskolen. 1915, s. 432 og Folkeskolen. 1916, s. 419 og s. 451-.
70. Rigsdagstidende. 1916/17, sp. 3133-.
71. Folkeskolen. 1917, s. 182-.
72. Ungdomsskoleforeningens Årbog. 1918, s. 3-.
73. Rigsdagstidende. 1916/17, sp. 3453-. Lærer A. Sneum, Århus, senere folketingsmand
for Socialdemokratiet 1924-49, klagede til partiformanden Th. Stauning
over, at Ungdomsskoleforeningen fik lov at tegne billedet (Brev af 26. april 1917.
Kasse 897 i Socialdemokratiets arkiv. Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv).
74. Folkeskolen. 1917, s. 266.
75. Folkeskolen. 1917, s. 302-.
76. Rigsdagstidende. 1917/18, sp. 3329-. Højskolebladet. 1918, sp. 287.
77. Folkeskolen. 1918, s. 89, tilslutning s. 142, 241 og 280.
78. Højskolebladet. 1918, sp. 365- (Jens Byskov), sp. 517 (V. Brücker) og sp. 825-
(Thomas Bredsdorff).
79. Folkeskolen. 1918, s. 308-.
80. Højskolebladet. 1918, sp. 1146- og sp. 1157-. Jacob Appel var formand for
Foreningen for Højskoler og Landbrugsskoler 1916-20.
81. Rigsdagstidende. 1918/19, sp. 1264-.

82. Hjem og Skole. 1919, s. 17.
83. Folkeskolen. 1918, s. 149-. A. Kirkeskov var skoleinspektør i Nykøbing F. fra 1913. Formand for Ungdomskoleforeningen 1920-27.
84. Folkeskolen. 1919, s. 37 og s. 66-.
85. Ungdomsskoleforeningens Årbog. 1920, s. 9-. Skoleinspektør P. Petersen, Hillerød (1859-1936) var foregangsmand indenfor håndværkerundervisningen. Han havde i Hillerød fået oprettet en håndværkerskole med dagundervisning, der fra 1910 kunne have boende elever (Højskolebladet. 1905, sp. 697, 1906, sp. 751 og 1910, sp. 1473).
86. Forhandlingerne i den i Henhold til Lov af 21. Februar 1919 nedsatte Skolekommission. 1920, s. 378- og s. 400-.
87. Trykt pressemeddelelse fra Ungdomsskoleforeningen. 1921. Det kongelige Biblioteks småtryksamling.
88. Rigsdagstidende. 1920/21. sp. 4852- og sp. 4864-.
89. Thorstein Balle & Søren Ehlers: Samvirke i fælles Interesse. Foreningen af frie Ungdoms- og Efterskoler 1908-83. 1983, s. 27-.
90. Phillippe Ariés: L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien regime. 1960.
91. Frank Musgrove: Youth and the Social Order. 1965, s. 33.
92. Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Sociale Brydninger 1914-39. Dansk Socialhistorie, bind 6. 1980, s. 71.
93. John R. Gillis: Youth and History. 1974, s. 98-, 140- og 166-.
94. I Danmark blev Hall introduceret af Edvard Lehmann, der fra 1913 holdt foredrag om overgangsalderens psykologi. Lehmann, der var professor i Lund, udsendte 1914 »Brytningstiden«.
95. Ministerialtidende. 1878, B, I, s. 812-.
96. Højskolebladet. 1913, sp. 1395-.
97. Rigsdagstidende. 1920/21, sp. 4864.
98. Som note 92, s. 15.
99. Som note 93, s. 115.
100. Som note 92, s. 38-. Arbejdstiden i industrien nedsattes pr. 1. januar 1920 til 8 timer dagligt.

Den vestjyske skoleordning

Agitationen for skoleordningens bevarelse i tiden før 1937.

AF KAARE ULRICH JESSEN

Artiklen er en udvidet og omarbejdet udgave af Kaare Ulrich Jessens foredrag ved Selskabet for dansk Skolehistories årsmøde i Ølgod i oktober 1982.

Bondesamfundets forfald

Den 24. juli 1901 overtog »Venstrereformpartiet« omsider regeringsmagten. Forud var gået en langvarig og opslidende kamp med landets gamle magtelite, tidligere kaldet »embeds- og godsaristokratiet«. Regeringsskiftet var ikke blot en sejr for kravet om det folkelige andetkammers overvægt i forfatningssystemet. Venstre var i første række bondestandens parti; det krævede en større grad af lokalt selvstyre og forfægtede en grundtvigsk influeret politik på kirke-, skole- og kulturområdet.

Venstre skulle dog kun fastholde sin stærke position i henved tre årtier. I forbindelse med afvandringen til byerne skulle dets sociale grundlag skrumpede ind. Dette blev særdeles føleligt i 1920-30-erne, da landbruget oplevede mangel på arbejdskraft. De gamle købstæders »befolkningsekspllosion« var indledt forlængst, og fra 1870-erne gennembrød »stationsbyerne« landdistrikternes rent agrare præg. Som Svend Aage Hansen anfører i Dansk social historie: »Urbaniseringsprocessen var jo i virkeligheden ikke blot spørgsmål om et nyt erhvervsmønster. Det gik langt dybere, omfattende så vitale spørgsmål som forskydning af det politiske magtcenter, ændring af samfundets værdinormer og dets sociale og kulturelle adfærdsmønstre. I dette var der mange stærke følelser involveret, og det var givetvis disse videre perspektiver, som fremfor noget andet gav 20'ernes sammenstød mellem land og by sit bitre forløb«. ¹⁾

Der eksisterede vistnok i 20-erne og 30-erne en udbredt fornemmelse af, at den gamle »almuekultur« var gået i forfald. Højskoleforstander Hans Lund skrev således: »Hele livet urbaniseres, og det er igen storbyen, der trykker sit præg på de mindre byer og på landsbyerne. Byernes levevaner trænger ud til de fjerneste afkroge. – Vore huses indretning, maden, vi spiser, forlystelserne, vi søger til, læsningen, vi dyrker, radioen, vi hører – er væsentligt bestemt fra byen, og

byen er igen mere og mere af internationalt præg«. ²⁾ Udsigten til højere løn, kortere arbejdstid og bedre boliger i byerne tyndede kraftigt ud i ungdommens rækker på landet. – Den »hjemstavnsliteratur«, der omkring århundredeskiftet rummede en skarp kritik af underklassens kår på landet og en begejstring for fremskridtet, udviklede sig delvist i en nostalgisk eller udpræget konservativ retning efter 1. verdenskrig. Flere af hjemstavnsforfatterne – f.eks. den ældre Jeppe Aakjær, Thorkild Gravlund, Salomon Frifelt og Søren Noe-Nygaard – drev studier over bondealmuens kulturhistorie, og de kan i den henseende nærmest betragtes som videreførere af den bevægelse for indsamling og beskrivelse af »folkeminderne«, der satte ind i 1870-erne og 80-erne (bl.a. H. F. Feilberg og Evald Tang Kristensen). Der er utvivlsomt en nær sammenhæng mellem »bylivets« fremmarch og flere hjemstavnsforfatteres optagethed af den gamle almues omverdensforståelse. For Salomon Frifelt var »Jord, Arv og Slægt« de centrale begreber ³⁾, ord, der f.eks. kan tolkes som samliv med og fællesskab om jorden, »slægtsgården«, rodfæstetheden gennem århundreder i samme egn. Gravlund dyrkede det gamle, patriarkalske landsbyfællesskab – »bygden« – og opfattede de moderne bevægelser, der ikke var snævert lokalt afgrænsede – politiske bevægelser, andelsbevægelsen osv. – som degeneration! En af Gravlunds hovedindsatser var et forsøg på at »indfange« almuens egnsbestemte psyke. Anton Berntsens interesse for »det naivt-oprindelige hos Mennesket, det, der ligger udenfor bevidst Reflektion«, ⁴⁾ er typisk for den nye retning, som den socialdemokratiske kulturskribent, Julius Bomholt døbte »Nyromantikken«. Ifølge denne havde bondestandens tilbagegang i århundredets første årtier givet næring til social og politisk pessimisme. Nyromantikken var »en Fantasiens Erstatning for den barske Realiteternes Verden, en Farvesymfoni, der skaber Glemsel om Tabet af social Magt og social Tro. En skøn Blomst, der næres af den sociale Pessimismes Aske!«. ⁵⁾ Hertil bør føjes, at »almuekulturen« fungerede som et moralsk alternativ til de moderne tiders splittethed, rodløshed eller »råddenskab«.

I lovgivningen skelnedes mellem landdistriktets og købstadens skolevæsen. Børn på landet modtog kortere årlig undervisning, fordi de skulle hjælpe til i hjemmet eller ud at tjene om sommeren. Deltagelsen i det praktiske arbejde fungerede også som en art praktisk uddannelse, og skolegangens ordning var oftest præget af en hensyn-

tagen hertil. Børns medhjælp i hjemmet havde ikke samme nødvendige karakter i købstæderne, og den – eventuelle – faglige uddannelse foregik efter undervisningspligtens ophør. Helårsskolegangen var derfor en rimelig løsning. – Fra tiden omkring første verdenskrig satte visse »moderne« kredse i stigende grad et spørgsmålstejn ved dette skel mellem landets og byens skolevæsen. De tekniske fremskridt i forbindelse med den voksende internationale konkurrence stillede øgede krav til samfundsindividernes teoretiske kundskaber. I almindelighed måtte børnenes undervisningstid forøges betydeligt, og fagrækken for de ældre børn burde udvides. Da landbefolkningen også var underkastet »Tidens« øgede fordringer, måtte hensynet til deltagelse i det praktiske arbejde i højere grad vige for en udvidet teoretisk undervisning: børnene på land og i by burde stilles lige med hensyn til undervisning.

Kravet om en øget og ensartet undervisningstid var et hovedpunkt i det socialdemokratisk-radikale skolelovsforslag fra januar 1934. Lovforslaget blev især af Venstre opfattet som et forsøg på at knægte friheden. Truslen om »ensretning« var i forvejen blevet forbundet med begreber som f.eks. »stat«, »bureaukrati«, »storby« (København), »socialisme« og »moderne pædagoger«. I opgøret mellem regeringen og den borgerlige opposition kom den såkaldte »vestjyske skoleordning« til at spille en fremtrædende rolle. Den var et stykke original jysk almuekultur og et resultat af kampen for lokal selvbestemmelse. Ordningen blev af den borgerlige opposition benyttet som et konkret eksempel på en værdifuld, forældre-båret tradition, som den nye skolelov ville kvæle.

Det følgende er en beskrivelse af den i hovedsagen lokale agitation for den vestjyske skoleordnings bevarelse. Sagen fik aktualitet i 1890-erne, og den skal følges indtil skolelovsforhandlingernes slutfase i foråret 1937.

Den vestjyske skoleordning.

Det anordningsmæssige skolevæsen havde vanskelige kår i det 18. og 19. århundredes Vestjylland. Mange sogne havde stor udstrækning, og de fåtallige gårde og huse lå hyppigt enligt eller i små »torper«. Det sparsomme skattegrundlag i denne hede- og kystegn satte snævre grænser for skolevæsenets bekostelighed, men de store afstande fremtvang hyppigt to eller flere skoler i de større sogne. Ordningen

blev derfor noget afvigende: f.eks. indrettedes en anordningsmæssig skole ved kirken midt i sognet (»hovedskolen«), bestyret af degnen og – efter 1814-reformen – af en seminarie-uddannet lærer. I sognets fjerntliggende dele opstod en eller flere »biskoler«. Lærergerningen her blev gerne varetaget af »ueksaminerede« bønderkarle, husmænd o.lign., ofte yngre personer, der mod ringe betaling var »lejet« for en vinter ad gangen (såkaldte »vinterlærere«).

Det 18. århundredes børneskole på landet var oftest kun i funktion i vinterhalvåret (f.eks. 3-5 måneder). Med 1814-anordningen stillede regeringen imidlertid krav om helårsskolegang og stødte derfor på udbredt utilfredshed i landbefolkningen. Børnenes økonomisk uundværlige medhjælp ved landbruget – enten hjemme eller i tjeneste hos fremmede – fordrede fuld sommerfrihed, hævdedes det. Vestjyske sogne betonedede egnens særligt store behov for hyrdedrenge; befolkningen i denne hedeegn var fattig, og de enligt liggende gårde måtte nødvendigvis have en eller flere tjenstedrenge, fortrinsvis til vogtning af den løst gående fåre- og kvægbesætning. – Regeringen viste hurtigt nogen imødekommenhed, og sommerskolen blev vistnok gennemført overalt i kongeriget. Især de ældre børns store forsømmelser kunne dog nedsætte dens betydning væsentligt. Først efter enevældens fald i midten af det 19. århundrede gav administrationen efter for folkelige kredses pres. Landkommunerne fik ret til at gennemføre en ordning, der bl.a. indeholdt en 5 måneders sommerferie for de ældre børn.⁶⁾

Især i de vestlige dele af Ribe og Ringkøbing amter havde en afvigende skolegangsordning gradvist vundet udbredelse. Alle børn – både små og store – mødte f.eks. 1 dag ugentligt i sommerhalvåret (sammenlagt henved 20 dage), men måtte til gengæld affinde sig med hverdagsskole i hele vinterhalvåret (f.eks. 130 dage i alt) trods lang og besværlig hedevej, sne og kulde. Dette er den »vestjyske skolerordning«s klassiske form. – Fra 1880-90-erne modificeredes ordningen dog noget. Myndighederne pressede på for at få gennemført en fyldigere sommerskole for især de mindre børn; det voksende antal 2-klassede skoler med enelærer måtte i vinterhalvåret have en eller flere »vinterlæreres« eller »-lærerinders« medhjælp for at klare undervisningen af det voksende børnetal. Også de nye forskolelærerinder vandt indpas, og ved de større skoler ansattes andenlærere.

Vestjysk skolestue malet af Eiler Løndal (f. 1887). Privateje.

Agitationen i 1890-erne.

Bevægelsen for den »vestjyske skoleordning« (en betegnelse, der vistnok først bliver almindelig efter århundredeskiftet) markerede sig for første gang i 1890-erne. Ligesom senere – o. 1920 og 1936-37 – var anledningen rigsdagens forhandlinger om en ny skolelov, som kunne blive en trussel mod »ordningen«. Angreb på vinterlærernes kår og de små biskolers standard (hvori også en lokalt kendt skolemand, overlærer J. Olsen, Varde, deltog) skulle igangsætte en almindelig debat om det vestjyske skolevæsen. I agitationen for den »vestjyske skoleordning« forblev fænomener som f.eks. vinterlærere og biskoler dog omtrent upåagtede; »skoleordningen« tolkedes som en bestemt skolegangsordning, altså en særlig fordeling af klassernes undervisningstid!

I begyndelsen af 1890-erne var de vestjyske vinterlæreres forhold blevet stærkt kritiseret i bl.a. en del pædagogiske tidsskrifter.⁷⁾ Sognerådene hævdedes at holde »licitation« over vinterlærer-pladserne og antage den person, der krævede mindst i løn. Konstant lærerskifte,

usle lønninger, faglig og pædagogisk ukyndighed, spartansk udstyr var baggrunden for vinterskolernes mådelige undervisning. Skoleinteresserede vestjyder fik en tydelig fornemmelse af den nedvurdering af den vestjyske landsbyskole, som de også tidligere havde kunnet spore ved kontakt med personer i det øvrige Danmark. For mange ikke-vestjyder (og sikkert også for en hel del vestjyder!) var der tale om et tarveligt skolevæsen, stærkt hæmmet af sognerådernes nærighed og gårdmændenes udnyttelse af »småfolks« børn i sommerhalvåret. Påstande om, at vestjyske børn kun fik halv skolegang (jfr. undervisningens koncentration i vinterhalvåret), var ikke ukendte. – På flere vestjyske skolemøder blev kritikken af vinterlærernes kår taget under behandling. Skønt adskillige lærere kunne tilslutte sig flere af ankepunkterne, måtte de tage afstand fra den almindelige kritik af det vestjyske skolevæsen. Reaktionen viste sig undertiden som en voksende regional selvfølelse, thi mange havde sikkert gjort den samme erfaring som provst Ths. Møller: da han lærte landvæsen på øerne, havde han oplevet, »hvorledes man havde en vis Tilbøjelighed til at gjøre Løjer med jyske Forhold«. ⁸⁾

I januar 1893 havde en »S-d« – måske identisk med hjælperlærer Christen Søgaard, Måbjerg, siden folketingsmand og medlem af den store skolekommission – skrevet et fyldigt avisindlæg om bl.a. skolegangsordningens fortrin. ⁹⁾ – Først et par år senere – på et skolemøde i Ringkøbing i oktober 1895 – skulle skolegangsordningen blive genstand for en større offentlig forhandling. Anledningen var et cirkulære fra Kultusministeriet, indeholdende en opfordring til de stedlige skolemyndigheder om at virke for en fyldigere undervisning og især en udvidet skolegang for de ældre børn i sommerhalvåret. Kultusministeriet opstillede helårsskolen som målet. ¹⁰⁾ Som en reaktion herpå havde en af egnens prominente skolemænd, lærer K. Kristensen, Hoven, og andre udarbejdet et skolelovsforslag, hvis grundtanke var en kraftig skelnen mellem land og by. Hverdags- og helårsskolen passede godt til byerne, hævdedes det; her kunne hjemmene oftest ikke holde børnene beskæftiget med praktisk arbejde. Denne mulighed forelå derimod på landet, og dette burde man tage hensyn til ved skolens indretning, thi »under Syslen i Hjemmet« ville de ældre børn få bedre lejlighed til at udvikle sig til »karakterfaste, praktiske og dygtige Mennesker«. Det vestjyske skolevæsen var tildelt et særligt afsnit i lovforslaget. – Under skolemødet udtalte lærer K. Kristensen,

at det ikke var nok at »proppe Børnene med Kundskaber«; på landet skulle de fleste børn være landmænd, og de måtte derfor lære praktisk arbejde, hvad en helårsskole ville forhindre. Den vestjyske landsbyskole havde det fortrin frem for andre ordninger, at vinteren var reserveret til »Skolebrug og Sommeren til det praktiske Livs Arbejde«. I Vestjylland fik børnene desuden en fyldigere undervisning end andetsteds, nemlig ca. 160 dage årligt pr. klasse mod de lovbealede 123. Påstanden om sparsom skolegang lod sig altså ikke opretholde!¹¹⁾

Ribe og Ringkøbing amters sognerådsforeninger markerede i skolelovsforhandlingernes slutfase (1898-99) – ligesom senere – deres faste tilslutning til den vestjyske »vinterskole«. Flere sogneråd i Ribe amt befrygtede, at hverandendagsskolen (en helårsskole) skulle blive den kommende skolelovs eneste tilladte skolegangsordning. På et fællesmøde for de to amters sognerådsforeninger i Esbjerg d. 29. december 1898 lykkedes det dog bl.a. en af de lokale folketingsmænd at få beroliget gemytterne noget, da han påviste, at den nye skolelov ikke ville lægge »et Halmstraa« i vejen for den vestjyske ordning. Ribe amts sognerådsforening nøjedes med at indsende en vag resolution til rigsdagen, men flere af amtets sogneråd tvivlede dog fortsat og anmodede i et særligt andragende rigsdagen om, at »vinterskolen« fik udtrykkelig lovhjemmel.¹²⁾

De ovennævnte eksempler på den vestjyske agitation – der sikkert ikke giver nogen udtømmende beskrivelse af aktiviteterne – skal ikke forlede til den opfattelse, at den vestjyske »vinterskole« (snart omdøbt til »skoleordning«) indtog nogen fremtrædende plads i egnens offentlige debat. Emnet berørtes uhyre sjældent på skolemøder eller i massemedierne. Kun i mere tilspidsede situationer blev det halet frem i en kortere periode. På »hverdage« levede ordningen sit stille liv i forbindelsen mellem hjem og skole og i sognerådernes drøftelser.

Under den store skolekommission (1919-1923).

Nedsættelsen af den store skolekommission med henblik på en drøftelse af hele undervisningsvæsenet og dets tilsyn (februar 1919) bragte atter sindene i bevægelse. I Danmarks Lærerforening var der vistnok bred tilslutning til bl.a. en stærkt forøget undervisningstid, især for de ældre årgange (helårs- og hverdagsskolen var målet). Allerede på Lærerforeningens ombudsmøde i december 1918 havde læreren

i Kvong, Hans Kr. Grønbæk – uden held – forsøgt at lufte det vestjyske standpunkt. Han var utvivlsomt en af hovedmændene bag den lokale aktivitet i midten af året 1919. Et skolemøde i Varde med 2-300 deltagere vedtog en resolution, hvori det hed, at den vestjyske skoleordning var prøvet i mange år og havde fungeret til befolkningens tilfredshed. Lærer Grønbæks – grundvigsk farvede – udtalelser indeholder gammelkendte argumenter:

»Vi vil give et Barn et passende legemligt Arbejde. I Naturen lærer Børnene betydeligt mere end i Skolestuen. Det, der foregaar udenfor Skolestuen, er det vi i Skolestuen stadig maa øse af, selve Livet. Og jo mere af Livet, vi kan føre ind i Skolen, jo bedre. Den Ordning, vi har her, er mere i Kontakt med selve Livet, end andre Ordninger«.

I juli og september 1919 tilsendte de to amters sognerådsforeninger kommissionen separate henvendelser til fordel for skoleordningen. Det følgende år markerede Ringkøbing amts skoleråd sig ligeledes.¹³⁾

Kommissionens flertal (13 ud af 25 medlemmer) ville dog opretholde det gamle skel mellem landets og købstadens skolevæsen, dvs. kravet til landsbybørnenes skolegang burde sættes »noget lavere« end for købstadsbørnene. 7 medlemmer af dette flertal – bl.a. venstremændene fhv. konseilspræsident Klaus Berntsen, højskoleforstander Fred. Nørgaard samt vestjyderne landsbylærer Chr. Søgaard og den konservative landsbylærer Anton Vesterager betonedede kraftigt det opdragende moment i landsbybørnenes – herunder tjenestedrengenes – deltagelse i det praktiske arbejde.¹⁴⁾ To borgerlige mindretalsudtalelser rummede bl.a. et forsvar for den vestjyske skoleordning,¹⁵⁾ der i øvrigt havde en varm fortaler i Venstres »grand old man«, I. C. Christensen. Denne var selv opvokset i Ringkøbing amt, hvor han også i flere årtier havde været landsbylærer samt i en periode tillige sognerådsformand. Den vestjyske skoleordning nød kort sagt de to store borgerlige partiers særlige bevågenhed.

Et af kommissionsmedlemmerne, folketingsmand Chr. Søgaard, havde på Ribe amts sognerådsforenings møde i september 1919 understreget, at børnearbejdets økonomiske betydning måtte vurderes lavt i forhold til dets opdragende betydning. »Blandt Venner« kunne man jo nok nævne det økonomiske aspekt, men over for »Modstandere« var det »at udlevere et Vaaben mod sig«.¹⁶⁾ – Forsøgte vestjyderne at kamouflere en økonomisk udnyttelse af den fattige

tjenestedreng med velklingende pædagogiske formuleringer? – Det mente i hvert fald Søren Sandvad, indtil 1918 præst for Stauning sogn (ved Ringkøbing Fjord) og i øvrigt en af egnens fremtrædende grundtvigianere. I »Højskolebladet« 1920 og 1923 gjorde han forsøg på at markere et kritisk standpunkt (med særlig brod mod Venstre), men blev ivrigt imødegået af bl.a. flere vestjyske landsbylærere samt højskoleforstander Fred. Nørgaard. Sandvad stammede fra den fattige vestjyske almue; hans tidligt afdøde far var husmand og murer, og selv var han kommet ud at tjene ligesom andre fattigbørn. Bitre oplevelser som hjorddreng på en middelstor gård o. 1865 er udgangspunktet for hans angreb på skoleordningen. Tjenestedrengens arbejdsdag var anstrengende: op klokken halvfem, i uafbrudt aktivitet indtil solnedgang for at flytte og tilse en mangfoldighed af heste, køer, kalve og får, fortvivlede forsøg på at indfange bortløbne kreaturer! Gårdejerens egen søn slap billigere: ham skulle forældrene nok skåne. Fattige tjenestedrengene blev vel ikke misbrugt, men i hvert fald hårdt udnyttet, ikke mindst i Vestjylland, hvor den særlige skolegangsordning i høj grad tilgodeså husbondernes økonomiske interesser. – I pædagogisk henseende var ordningen yderst uheldig, fordi mange kundskaber gik tabt i den næsten skolefri sommerperiode. Børnene oplevede mange tilbageskridt, og det tog modet fra de fleste.¹⁷⁾ – Vestjyderne, der med hensyn til mentalitet ofte henregnes til de mere »hårdføre«, stod sikkert noget uforstående over for den slags socialt indignerede angreb på landbosamfundet. Kritikerne hævdede i hvert fald, at Sandvad tegnede et vrængbillede af de vestjyske tilstande; den hårde behandling af tjenestedrengene hørte en fjernere fortid til, – tilsyneladende en tid, betydeligt forud for Aakjærs socialkritiske felttog! En rigelig sommerskolegang var desuden en plage for den tjenestedreng, der skulle alt for tidligt op: han måtte kæmpe en fortvivlet strid med søvnigheden i den lumre skolestue! En af landsbylærernes poetisk-henførte skildringer af den vestjyske skoleordning må have virket som salt i Sandvads sårede sind:¹⁸⁾

»I Vinterhalvaaret lægger Børnene al deres Kraft ind i Skolearbejdet, og de gode Hjem arbejder med, saa der er et gavnligt og fornøjeligt Samvirke mellem Hjem og Skole. (...)

Naar Børnene i Vinterhalvaaret har lagt al deres Kraft ind paa at dygtiggøre sig i Skolen, er de lidt trætte af Skolearbejdet. De trænger til Afveksling. Hjernen vil hvile ud. De mange Indtryk fra Vinterens Undervisning trænger til at fæstne sig. Det

værdiløse glemmes, det øvrige lejrer sig i Underbevidstheden og faar blivende Værd.

Men mens Hjernen hviler, tager Kroppen fat. For et Landsbybarn er der saa meget, der drager Tankerne bort fra Skolestuen om Sommeren. Solen skinner saa varmt og gør det lummert i Skolestuen. Ude er Luften saa frisk og ren. Fuglene synger, de brogede Insekter flyver omkring, Græsset er saa dejlig grønt, og der er saa mange interessante Ting i Husdyrenes og de vilde Dyrs Liv, som var Synd at lukke et Barns Sind ude fra. De gaar fremdeles i Skole, men det er Skolen i den friske Natur. Det er en Poesiens og en Arbejds Skole«.

Endnu omkring århundredeskiftet betonedes børnearbejdets økonomiske nødvendighed kraftigt. Efter 1. verdenskrig pegede den vestjyske bevægelse derimod først og fremmest på det praktiske arbejdes grundlæggende betydning i landsbybarnets faglige og moralske opdragelse, ja, arbejdet kunne – som i ovenstående citat – endog få et kraftigt skær af en poetisk naturoplevelse! Årsagerne til denne vægtforskydning i argumentationen kan dels være et kraftigere indslag af grundtvigsk farvede anskuelser om det værdifulde i et intimt hjem/skole-samarbejde, dels den skarpe kritik af landunderklassens vilkår; sidstnævnte gjorde en nytolkning af skoleordningens målsætning taktilt attraktiv eller ligefrem nødvendig.

Den vestjyske skoleordnings historiografi.

Umiddelbart efter århundredeskiftet dukkede de vestjyske amtsår-bøger op; de historiske samfund blev stiftet. Trods talrige skolehistoriske bidrag er omtalen af den særlige skoleordning yderst sjælden. Provst J. Nissens foredrag om bl.a. Føvling sogns modstand mod sommerskolen (o. 1815-19) er et af de få eksempler.¹⁹⁾ – Den vestjyske skoles magtfulde skjald blev Søren Noe-Nygaard (1870-1934), inspektør ved Ribe seminarium og senere valgmenigheds- og sognepræst. Han var gårdmandssøn fra Ulfborg sogn; hans far og bedstefar havde været vinterlærere, og o. 1890 havde han selv pladser ved flere vestjyske biskoler, bl.a. omgangsskolen på Husby Klit. I 1920-30-erne bidrog han til den jyske hjemstavnsdigtning; det blev til ca. fire samlinger dialektdigte og et par bind almuehistorier. Forinden havde han i højere grad dyrket den kulturhistoriske studie; nogle livfulde skitser af den vestjyske skole på heden og i klitterne – offentliggjort i »Vor Ungdom« 1913 og 1914 – blev tildels udnyttet i hovedværket, »Vinterskoleliv i Vestjylland«, der udkom på Gyldendals Forlag i 1921.

Bogen var et resultat af arkivalske studier, forfatterens egne ople-

velser og samtaler. Den er en historisk-poetisk fremstilling af den vestjyske biskole, hvis hele form ifølge forfatteren var udsprunget af det vestjyske folkesind, eller med Noe-Nygårds udtryk: ordningen var ikke nogen fremmed »Skifting«, men »jysk i sin Rod og Oprindelse, vokset ud af vort Folks Liv og Livsbehov«. Bogen og skitserne er gennemsyret af Noe-Nygårds dybe betagethed af den primitive almuekultur, og han lader oftest den vestjyske skole være repræsenteret af omgangsskolen i klitterne ved Vesterhavet eller den lille biskole på de øde hede-vidder, hvor de fåtallige nybyggere »begyndte under små og trælse Kår«, men hvor de i kraft af »Strid og Stræb, Hårdførhed og utrolig Nøjsomhed« ofte endte med at sidde lunt inden døre. Især kredser han om sin egen tid ved omgangsskolen på Husby Klit. Hvad en omgangsskole er, kan belyses ved et citat fra bogen:

»Som Patriarken Abraham flyttede jeg fra Sted til Sted på den lange, smalle Tange, ikke just med Kvæg og Telte, men med 11 Børn, Skolemateriellet og selve Skolen.

Af en udleveret Liste kunde jeg se, hvor mange Dage jeg skulde bo, holde Skole og spise på hvert Sted. Dagenes Antal varierede fra 55 til 7. Den nærmere Fordeling var min egen Sag; kun måtte jeg sørge for, at Regnestykket gik op til Slut. Til Grund for den mærkelige Fordeling lå Hartkornet; men det økonomiske og det skolemæssige Hensyn faldt for så vidt sammen i dette Tilfælde, som den største Gårdbruger boede på Midten af Klitten, hvad der betød, at alle Børnene kunde komme i Skole, når den holdtes dér«.

Det er også klitskolen, der hales frem, når Noe-Nygård vil beskrive den vestjyske skoles lokaleforhold. Han må dog selv indrømme, at eksemplet er ekstremt: skolen blev jo holdt i hjemmene. Igen et citat:

»Kun rent undtagelsesvis var der Tale om at få overladt et særligt Værelse til Skolestue; og i så Fald sad vi nede i den såkaldte »Bagstue«, der var en ren Raritetsbutik, opfyldt med Fiskegarn, Oliekjortler, Sydvester, Havstøvler, Flasker af alle mulige og umulige Former, Glaskugler, Ovnplader, Støbegyder, Garnvinder, Hørhegler, Værktøj og utallige andre Ting.

Børnene bænkedes rundt om det rått tilhugne, hvidskurede Bord, hvorpå man ved Juletider, og hver Gang der skulde bages Brød, æltede Dejg og trillede Kringler.

Egentlige Bænke kneb det gerne med; men så hjalp vi os endda med Stole, Kasser og Treben«.

Dette farverige eventyr om den primitive vinterskole synes ikke uden slægtskab med visse sider af Amerikas »vilde Vesten«. Vestjylland er nærmest grænselandet mellem civilisation og ødemark; disse eks-

traordinære vilkår stimulerede originale løsninger!

Lærerne kom ofte selv fra egnen. De var gårdmænd, håndværkere og andet; senere erstattedes de af »purunge Højskoleelever«. Noe-Nygaard betoner, at den slags lærere ikke som deres seminarieuddannede kolleger var noget fremmedelement i samfundet: de »talte ikke Degne-Latin, men bredt, uforfalsket Jydsk«; »Krav og Forfinelse var noget, de knapt kendte af Navn«.

Noe-Nygaard har tydeligvis set et grundvigt ideal om en hjemmenes skole virkeliggjort i den vestjyske biskole. Denne egentlig meget primitive skole fungerede så udmærket, fordi forældre og børn følte sig ansvarlige for dens beståen. Den vestjyske almues tilværelse var streng, og børneopdragelsens metoder var bestemt ikke blødsødne: kundskabsstoffet, der begrænsede sig til det strengt elementære, blev indpodet ved terperi og rigelig anvendelse af tæv. Men bag disse barske former sporede Noe-Nygaard en dyb, gammeldags fromhed. Hedens og klittens mennesker var umiddelbare og »uforkvaklede«; de repræsenterede en menneskelig oprindelig modsat moderne tiders udspekulerede, rodløse og splittede slægt.

»Vinterskoleliv i Vestjylland« er i virkeligheden et indlæg i uddannelsesdebatten o. 1920; bogen er et opgør med de »moderne pædagoger«, der ville aflive landsbyskolen. I Noe-Nygaards øjne led den nye skole under »fagtrængsel«, forvirring og skrivebordsfilosofi. Endnu i skitserne ville han dog nok indrømme, at den gamle skoleordning var forældet, men konfronteret med den åndelige sløvhed i den moderne skole kunne man jo stundom gribes af en »sær vemodig Længsel efter de gamle, skæve, smårudede, mangelfulde Skoler«.

Alt i alt giver Noe-Nygaards bog et meget ensidigt billede af det vestjyske skolevæsen, selv i 1880-erne, vistnok tidspunktet for hans beretning. Omgangsskolen på Husby Klit var aldeles utypisk for landsdelens skoler, i hvert fald i 2. halvdel af det 19. århundrede. Endnu et godt stykke op i det 20. århundrede rummede det vestjyske skolevæsen rigtignok ekstraordinære bestanddele, nemlig en hel del »biskoler« og et betydeligt islæt af lærerkræfter uden seminarieuddannelse; i visse dele af Vestjylland dominerede den særlige vinterskolegangsordning. Derimod ignorerer Noe-Nygaard den kendsgerning, at en betydelig del af skolevæsenet (også i det 19. århundredes 2. halvdel) var organiseret i overensstemmelse med 1814-anordningens bestemmelser.

Skoleforhandlingerne 1934-1937.

Den 10. januar 1934 præsenterede den socialdemokratiske undervisningsminister, F. J. Borgbjerg, regeringens forslag til ny folkeskolelov. Det byggede bl.a. på den store skolekommissions betænkning fra 1923. – Kun visse forslag vedrørende landsbyskolen skal refereres.

En fuldstændig ligestilling af land og by måtte opgives, da småskolerne ikke gav grundlag for nogen vidtgående klassesdeling. Borgbjerg opererede derfor med 2 skoleformer, hvoraf »b-formen« (senere kaldet den »landsbyordnede skole«) var en 7-årig skole med mindst 2 klasser. Undervisningstiden burde forøges væsentligt (herom herskede næppe principiel uenighed i rigsdagen). Kontroversielt var derimod Borgbjergs ønske om at ligestille land og by med hensyn til undervisningstid. Skoler af b-formen var således tiltænkt 960 timer årligt pr. klasse (i gennemsnit) – f.eks. 40 uger á 24 timer; en hermed forbunden tanke var nedsættelsen af de yngre årganges daglige timetal samt en væsentlig forøgelse af de ældre elevs årlige timetal. – Borgbjerg ville nøjes med den gamle fagrække, men krævede alligevel nogle få nye fag optaget på skemaet fra det 5. skoleår, nemlig naturlære samt sløjd for drengene og husgerning for pigerne. – Endelig åbnede lovforslaget mulighed for, at kommunalbestyrelserne kunne gøre en 1- eller 2-årig fortsættelsesskole obligatorisk.²⁰⁾

Ifølge den gamle skolelov fra 1899 (1904) burde landsbyskolens klasser årligt undervises mindst 41 uger á 18 timer i gennemsnit (sammenlagt: 738 timer). Dette svarede til 123 undervisningsdage á 6 timer. Den foreslåede tilvækst var altså ganske betydelig! – Kun hovedpunkter i debatten vedrørende undervisningstiden skal belyses i det følgende.

Partiet Venstre kunne nok acceptere visse revisioner, men ikke en ny skolelov. Det havde befolkningen nemlig ikke ytret ønske om. Partiets ordfører, landsbylærer Arnth Jensen, kritiserede især den ensretning, som forslaget hævdedes at tilsigte. De lokale skolegangsordninger på landet – f.eks. hverandendagsskolen – fungerede til forældrenes tilfredshed, men de ville nu blive umuliggjort. Arnth Jensen krævede derfor større rummelighed, så befolkningen – som hidtil under Venstres skolelov – fik frihed til at indrette skolen efter egnens »Sædvaner, Levevilkaar og Traditioner«. De øvrige borgerlige ordførere, Retsforbundets Peter Gregersen og de konservatives Anton Vesterager – begge landsbylærere fra Vestjylland – fremhævede

bl.a. den vestjyske skoleordnings overlevelseshproblem.²¹⁾ – Et andet hovedpunkt, nemlig udsigten til et væsentligt fordyret skolevæsen og dermed forøget kommuneskat, skal blot nævnes.

Det skulle vise sig uhyre vanskeligt og i sidste instans umuligt for regeringen at komme til forståelse med den borgerlige opposition. Først det 4. lovforslag (fremsat i december 1936) blev efter lange forhandlinger ophøjet til lov d. 18. maj 1937. De 3 foregående forslag gennemlevede kun den første udvalgsbehandling. – Det var sikkert ikke uden betydning, at statsminister Stauning – umiddelbart efter valget i oktober 1935 – udskiftede sin undervisningsminister. Den gamle slagfærdige arbejderagitator, F. J. Borgbjerg, stod vistnok noget fremmed over for landsbyskolen. Den radikale gruppeformand, Jørgen Jørgensen, der udnævntes til Borgbjergs afløser, var en grundtvigsk sindet gårdejer med en fortid i valgmenighed, højskole og sogneråd. Hans forudsætninger for at forhandle med f.eks. Venstre var givet en del større. – Det var dog først i lovforslaget fra december 1936, at undervisningsminister Jørgensen accepterede en større grad af rummelighed i bestemmelsen om undervisning for landsbyskolen. Forslaget angav kun et samlet timetal for de 7 skolepligtige år (6.480 timer), men undervisningsministeren krævede dog samtidig, at skolens 3 sidste årgange hver skulle modtage mindst 960 timers undervisning årligt, altså mindst 160 undervisningsdage á 6 timer. Den borgerlige opposition krævede fortsat kortere undervisningstid for landsbyskolen, nemlig 6.000 timer for de 7 skoleår.

Agitationen i Vestjylland 1936-1937.

Jørgen Jørgensens præsentation af regeringens 3. lovforslag den 13. december 1935 var startskuddet for den målbevidste agitation for den vestjyske skoleordning, der i de første måneder af 1936 ikke blot fandt sted i Ribe og Ringkøbing amter, men tillige i rigsdagen.

Venstres og de konservatives ordførere henledte atter tingets opmærksomhed på truslen mod den gamle skoleordning. De fyldigste indlæg kom dog fra de 2 småpartier, Retsforbundet og det – L. S.-orienterede – »frie Folkeparti«. Sidstnævntes repræsentant, gårdejer Elbæk-Jessen, stammede fra Holsted-kanten i Ribe amt. Han fremlagde et andragende fra Føvling sogn vedrørende fritagelse for sommerskole, skrevet af hans egen oldefar i 1818. Den vestjyske ordning var ingenlunde udtryk for »Fedteri«, og så godt som alle vest-

gyder uanset partifarve sluttede op bag den, hævdede han. I pædagogisk henseende var den endog nært beslægtet med »den nye Tids Tanker«, idet de større børn om sommeren deltog i »det lettere Fri-luftsarbejde«. ²²⁾ Et senere interview i hovedstadsbladet »Dagens Nyheder« fik den forjættende overskrift: »Et Eldorado for Børnene«. ²³⁾ – Undervisningsminister Jørgensen talte pænt om ordningen, men mente nok, at den – en smule tillempet – kunne leve videre under den nye skolelov. Han understregede, at børn i de mange vestjyske stationsbyer havde behov for hverdagsskolen.

Muligheden af en vestjysk særordning, hjemlet i den nye skolelov, blev ikke diskuteret. Stationsbyernes undervisningsbehov ville da også have vanskeliggjort en særlig vestjysk »enklave«.

I Vestjylland arrangeredes talrige skolemøder; disse blev fyldigt refereret i flere lokale blade, især »Vestkysten«, der var et organ for Venstre. – Undervisningsministeren holdt den 13. januar oplæg om skolelovforslaget ved en sammenkomst i Esbjerg, og i den følgende tid afvikledes skolemøder i bl.a. Billum, Outrup, Agerbæk, Tistrup, Vejen og Grindsted. De vigtigste møder indtraf i begyndelsen af februar, nemlig i Bramminge, Varde og Ringkøbing med henholdsvis ca. 250, 300 og 4-500 deltagere. Disse tre møder var koordineret i forvejen, og arrangørerne – der kaldte sig »Venner af den vestjydske Skoleordning« – havde det mål at afsende en fællesdeputation for Ribe og Ringkøbing amter til en forhandling med skoleudvalg og undervisningsminister i København. På de tre møder vedtog deltagerne resolutioner med krav om den vestjyske skoleordnings bevarelse. En 4 mand stærk deputation var i København den 12. februar. ²⁴⁾

Hvem var de toneangivende ved skolemøderne og ved møder, hvor også skolesagen blev behandlet?

Flere lokale folketingsmænd af borgerlig partifarve tog i et vist omfang del i debatten, således Elbæk-Jessen, Vesterager, og den nyligt indvalgte Erik Eriksen. Andre grupper markerede sig dog langt kraftigere.

I første række må nævnes sognerådene, hvori gårdejerne jo havde en hovedindflydelse. Ligesom i 1898 og 1919 var de 2 amters sognerådsforeninger atter i aktivitet; formændene Hans Duborg (Ribe amt) og Anton Hindhede (Ringkøbing amt) hørte til kampagnens centrale skikkelser. Efter et fællesmøde den 20. januar var de rejst til København for at forelægge Jørgen Jørgensen foreningernes syns-

punkter. De havde utvivlsomt væsentlig del i arrangementet af de 3 større skolemøder, hvor de leverede oplæg eller forelæste resolutionsudkast, og Anton Hindhede var medlem af den tidligere omtalte fællesdeputation til hovedstaden i februar. – Sognerådsforeningerne lod atter høre fra sig, da det 4. lovudkast skulle behandles i Folketinget i januar 1937. De to formænd, Lauge Pedersen og Anton Hindhede, rejste nok engang til København for at optage kontakt med skoleudvalg og minister.

Adskillige »menige« gårdejere tog også ordet under skolemøderne; i flere tilfælde har der dog sikkert været tale om sognerådsmedlemmer. En markant skikkelse var gårdejer Tage Rosenstand fra Vester Vedsted, der holdt et længere historisk foredrag om ordningen ved et møde i Vejen, og som tillige deltog i københavner-deputationen i februar.

Blandt ordningens varme fortalere befandt sig – naturligvis – også en stor gruppe landsbylærere. Flere leverede oplæg eller foredrag ved skolemøderne (som de i mange tilfælde sikkert var medarrangører af); mange tog ordet under diskussionerne; enkelte skrev læserbreve. – Blandt de meget aktive optrådte den tidligere omtalte Hans Kr. Grønbæk fra Kvong (også medlem af deputationen i februar), H. K. Kristensen fra Lunde (en kendt lokalhistoriker) og den senere skolekonsulent for Ribe amt, Harald Nielsen fra Starup.

I den lokale gejstlighed, hvis medlemmer indtil 1933 havde fast formandssæde i skolekommissionerne, talte ordningen også adskillige tilhængere, således pastor Edv. Eller fra Varde.

Ved flere af de stedlige højskoler havde den vestjyske skoleordning ligeledes en god klang. Forstander Hans Lund (Rødding) og lærer Holger Kjær (Askov) lagde for ved skolemødet i Bramminge, og her tog Askov-forstanderen J. Th. Arnfred også ordet. Forstanderen for Antvorskov højskole, det tidligere medlem af den store skolekommission, Fred. Nørgaard, var hovedtaler ved skolemødet i Ringkøbing året efter, i februar 1937. – I lighed med Venstre drog højskolefolkene i felten mod statsformynderi og ensretning, men de søgte i højere grad at give synspunktet et kulturhistorisk eller idéhistorisk perspektiv. – Holger Kjær, der i 1929 havde indsamlet et righoldigt materiale om hjemmeundervisningen på Island, tolkede den vestjyske skoleordning som et element i en særlig »dansk« (eller »folkelig») linje. I det gamle landbosamfund foregik den kulturelle overførsel i

være nye Lov Ribe De ikke jydse anse der, Und delig Plad Al dom Vrv over fren efte ethv dere gøre bou bl. a til F erne løse. M vil skal Vilk boer Vi det maa maa som sage skal hold indr hede H en 7

Jydske Venstre

stemmig vedtaget Resoluvori der tilsiges Partiet til en virksom Hævdelse af Venstres Idéer.

Jydske Venstres Aarsmødetes Lørdag i Vejle Teatered en interessant og saglig ndling.

deltog Formanden, Jensen, up, Proprietær Petersen, iansdal, Folketingsm. Svend n, Frk. Aaberg, Thisted, er, Skjolelevkredsen, Al-ristensen, Tønderkredsen, Nielsen, Koldingkredsen, tingsmand Stegger Nielsen, uhl, Østbirkkredsen, fiv. ingsmand Fuglsang, Lærer erg, Hurupkredsen, Folke- and Brøsen, Landstings- Hauch, Redaktør Tyge Las- alborg, Pastor Vestergaard, redsen, Fru Malling Peter- dder, Folketingsmand, Dr. Martin Hansen, Aalborg, g, Lemvigkredsen, Erik- lurupkredsen.

Forhandlingens Afslut- edtoges følgende Udtalelse: „Delegeretmødet udtaler sin Tilslutning til og Tak for den af Venstre paa Rigsdagen i den forløbne Del af Rigsdags- samlingen førte Politik og til- siger Støtte til en virksom Hævdelse af Venstres Idéer, ogsaa ved fortsat Fremsettelse af egne selvstændige Forslag. Idet det forudsættes, at Venstre fremdeles kraftigt modsætter sig en fortsat Socialisering af Samfundet“.

Eftermiddagen talte Dr. og Landstingsmand Hauch offentlig politisk Møde.

Det aandelige Indhold er vor Skanse mod Diktatur

Den vestjydske Skoleordning opdrager til Ansvar, siger Høj- skolelærer Haarder, Askov.

Ved Venstres Møde i Malt Lørdag Aften fremsatte Høj skolelærer Haarder, Askov, nogle interessante Betragtninger om „Det ydre og Indre Danmark i Tidens Brænding“.

Høj skolelærer, cand. mag. H. Haarder, Askov.

Taleren understregede stærkt Betydningen af, at et Folk havde et Livsindhold. Venstre har været et folkeligt Parti i stærk Forbindelse med den aandelige Vækelse, vort Folk oplevede i det 19. Aarhundrede. Det aandelige Indhold er vor Skanse mod Diktaturet.

Vi har i disse Aar oplevet Nationen paa godt og ondt. Med Nationen som Fundament bygges en ny Verden op uden om os.

Indadtil kan vi glæde os ved, at ogsaa Socialdemokraterne er med i det nationale og er blevet for- gensrvenlige. Nu har ogsaa de

faaet et Ansvar, som de før har villet unddrage sig.

Men hvordan er iøvrigt Forholdene i vort Land, hvordan er Forholdet mellem Land og By, er det bedre eller dårligere end forhen?

Vi kan lykkeligtvis slaa fast, at i Sammenligning med Byungdommen har Landboungdommen — trods alt — lykkeligere Kaar. Vi maa kræve, at Land og By kommer til at arbejde under lige Vilkaar. Naas det, saa er Livet paa Landet langt at foretrække for Livet i Byen. Bonden er fri paa sin Bedrift — han lever i Naturen, hans Børn lever i langt bedre Omgivelser. Landboerne kan beholde deres gode Neiver — selv under haarde Kaar, mens den arbejdsløse gaar til.

Men noget er der galt. Der indvandrede i 1934 flere fra Land til By end Fødselsoverskudet andrager.

Det er en sørgelig Fejlvurdering og en Forvrængning, at Bylivet trækker saa rent meningsløst.

Noget er der galt. Der er Pladser ledige og 140,000 arbejdsløse. Det er galt. Vi maa i hvert Fald vente en Lovgivning, der ikke giver Understøttelse til ufaglærte ugifte Arbejdere, saa længe der er ledige Pladser.

Et Menneske bliver kun Menneske gennem Arbejde. Vi skal ikke ligefrem bruge Lovgivningen til at skabe en falsk Menta-

hjemmene gennem arbejdsfællesskab og mundtlig fortælling, men især siden det 17. århundrede havde statsmagten grebet ind på undervisningens og opdragelsens område; 1930-ernes totalitære regimer var aktuelle eksempler. I Danmark var statsformynderiet dog blevet holdt i ave af en mod-bevægelse, der hævdede »Hjemmets opdragende Værdi«: først den vestjyske bevægelse mod sommerskolen, siden den grundtvigske friskole-bevægelse (ifølge Kjær var friskolen kun et (midlertidigt?) supplement til forældrenes hjemmeundervisning). Stauning-regeringens lovforslag var et brud med denne »danske« linje.²⁵⁾ – Fred. Nørgaard opererede med en lignende modsætning mellem en »samfundslinje« (som ikke mindst Socialdemokratiet forfægtede) og »frihedslinjen« (på hvilken man skal søge Nørgaards parti, Venstre).²⁶⁾ – Lærer Hans Haarder (Askov), der talte ved Venstre-møder på egnen, øjnede politiske muligheder i den vestjyske skolesag. Under krisen havde Venstre måttet gå på akkord med sin økonomiske doktrin; desto mere kompromisløst burde liberalt sindede optræde på åndslivets område mod den truende socialisme: »Det aandelige Indhold er vor Skanse mod Diktatur« hed en af overskrifterne. De vestjyske skolemøder havde oplivet Haarder; han havde fornemmet en »Korstogsstemning«, der åbenbarede, at »den vestjyske Befolkning afviser Regeringens Planer om en ensrettet Skole«. ²⁷⁾

Hvilke argumenter for ordningens bevarelse fremførtes i Vestjylland?

På Bramminge-mødet blev der vedtaget en resolution, hvori det hed, at ordningen nu havde fungeret i ca. 200 år, dvs. den havde bevist sin levedygtighed; den byggede på den ifølge erfaringen heldige vekslen mellem skolegang om vinteren og praktisk friluftsarbejde om sommeren; at den beskedne skolegang om sommeren ikke gik ud over børnenes faglige standard, beviste de statskontrollerede prøver i diktat, regning, skrivning og stil fra 1934; vestjyske skolebørn stod på ingen måde tilbage for børn fra det øvrige land!²⁸⁾ – Under debatten blev det desuden fremhævet, at den »vestjyske skoleordning« krævede større økonomiske ofre af befolkningen end skolevæsenet andetsteds, men dem bar befolkningen gerne, fordi den var tilfreds med ordningen.

Gennem udtalelserne kan man fornemme et skjult forsvar over for eventuelle østdanske påstande om, at bevægelsen i virkeligheden ba-

re udsprang af »Venstre Partipolitik og Fedteri«: ordningen havde lokalbefolkningens fulde tilslutning; den var – i hvert fald for det vestjyske länddistrikt – pädagogisk fortrinlig; den vejede tungt på de kommunale budgetter!

I resolutionen fra Ringkøbing-mødet kom den økonomiske bekymring dog kraftigere til orde. Egnen var fattig, og de 2-klassede skoler med enelærere havde givet udmærkede resultater. En omorganisering af skolevæsenet ville medføre større udgifter, end kommunerne kunne klare under de givne forhold.²⁹⁾

»De moderne pädagoger« blev hyppigt angrebet i avisindlæg og taler, men det hører dog til sjældenhederne, at disses pädagogik blev karakteriseret nøjere. De blev gerne anklaget for ensidigt at betone den teoretiske uddannelse, for at ville proppe børnene med alskens fag og for at ville lukke børnene inde i lumre skolestuer om sommeren. I Vestjylland udviklede man derimod friluftsmennesker: sundt legemligt arbejde i naturen var parret med en elementær, men grundig teoretisk indläring. Her var tale om en harmonisk udvikling af de legemlige og åndelige kræfter! – Fortalere for den vestjyske skoleordning følte det som historiens ironi, at det praktiske arbejdes opdragende betydning nu også blev erkendt i moderne pädagogiske kredse (den tyske pädagog, Georg Kerschensteiners tanker om en »arbejdsskole« havde vakt betydelig opsigt herhjemme i 1920-erne).³⁰⁾

I mangt og meget fremstår bevægelsen for den vestjyske skoleordning i 1930-erne som et forsøg på at redde et stykke gammel almuekultur over for »bykulturens« anmasselser. – Traditionelt stod øerne (med København) i spidsen for den moderne udvikling; herfra udgik ofte impulserne til de øvrige landsdele, og de nåede senest til de fattige periferiområder som f.eks. Vestjylland. Visse udtalelser fra den vestjyske skoledebat i 1930-erne antyder modsat en følelse af kulturel egenværd og en fornemmelse af, at vestjyder havde forstået at bevare ældre tiders værdifulde egenskaber, mens andre blot var flydt med strømmen. Et læserbrev, skrevet af Chr. Hulmose fra Hee, giver et noget ekstremt udtryk for denne tendens: »En Københavners Indstilling til Samfundsspørgsmaal er saa vidt forskellig fra Vestjyders, saa det var ikke at forlange, at de skulle kunne sætte sig ind i vor Tankegang og Indstilling til Livets forskellige Forhold saadan lige i en Ruf«. Hulmose slog til lyd for et skolevæsen, der viderefor-

midlede de gamle dyder: »Arbejde, Disciplin, Guds frygt og Sparsommelighed«³¹⁾ underforstået: i det øvrige Danmark var disse dyder gået i forfald! Det kan næppe undre, at nogle få læserbrevsskribenter kritiserede denne noget svulstige tendens.

Hvori bestod den vestjyske skolegangsordnings praktiske udformning, og hvilket geografisk område dækkede ordningen?

Debatten i 1930-erne afslørede en vis usikkerhed med hensyn til en fast definition af skolegangsordningen. Noe-Nygaard karakteriserede den i 1921 som »Vinterskolen eller den sommerløse Skole«³²⁾ altså som en hverdagsskole for alle børn om vinteren. Han medgiver dog, at børnene eventuelt også gik en smule i skole om sommeren. – Folketingsmand Elbæk–Jessen kunne derimod belære rigsdagen om, at de skolepligtige børn fra 12 års alderen ifølge den vestjyske skoleordning har fri om sommeren, mod at de går i skole hver dag om vinteren.³³⁾ De afvigende definitioner afslører, at skolegangsordningen var en organisk størrelse under stadig udvikling. I 1920-erne og 30-erne synes ordningen dog af mange at blive opfattet som hverdagsskole for begge klasser om vinteren (eventuelt med lempelse for de mindre årgange) samt sommerfrihed eller måske snarere 1 ugentlig skoledag for de ældre børn (de yngre årgange fik derimod hyppigt en ret fyldig sommerundervisning).³⁴⁾

Angivelserne af ordningens udbredelse afveg også. Adskillige mente, at vinterskole-ordningen dominerede i hele Ribe og Ringkøbing amter (dele af Vejle amt var måske også berørt af den).³⁵⁾ Flere læserbreve gjorde dog opmærksom på, at kun visse dele af Vestjylland var præget af den »vestjyske« ordning!³⁶⁾

Ifølge folketingsmand Elbæk–Jessen sluttede så godt som alle vestjyder op om den vestjyske skoleordning. Hvem var dens kritikere?

»Den umulige og ganske urimelige vestjyske Skoleordning« fik en hård medfart i den lokale socialdemokratiske presse. Om skolemødet i Varde i februar 1936 skrev »Vestjyllands Socialdemokrat«: »Mødet var i og for sig intetsigende. Efter at Indledernes Fortids-Skoletanker var luftet, optraadte Egnens større Gaardejere og Antilærere for at bekende sig til den vestjyske Skoleordning, der betinger, at Børnene kan konkurrere Landarbejdere ind til Byen og som giver Landsbylærerne en god Fritid til at varetage egne Interesser«. Ifølge bladet var bevægelsens egentlige baggrund aldeles »lurvet«: storbønder og gårdmænd ønskede at udnytte »Smaaafkøbs Børn«, hvis behov for en fyldig

undervisning derfor blev tilsidesat. – Af de magelige »Antilærere« fik H. K. Kristensen, Lunde, en særligt skarp salve; han tilhørte nemlig »den stupide Lærertype, der helst ser Folkeskolen forsumpe i Konservatisme og Tilbagegang«. ³⁷⁾ Klassekampens skarpe (for ikke at sige perfide) tone blev holdt i hævd af den socialdemokratiske presse!

En del landsbylærere havde tilsyneladende også væsentlige forbehold over for skoleordningen. Flere forsøgte at aflive befolkningens frygt for den kommende skolelov. – Ribe amts skolekonsulent, Jens Dige (Bække), var en af de førende radikale på egnen. På skolemøderne i 1936 fortalte han velvilligt om sin omvendelse til den vestjyske skoleordning, vestjydernes »Hjertebarn«. Samtidig lagde han dog ikke skjul på visse reservationer og opfordrede befolkningen til ikke at modsætte sig rimelige reformer. ³⁸⁾ – En af deltagerne i skolemødet i Ringkøbing i februar 1936 fik på fornemmelsen, at flere vestjyske lærere rynkede noget på næsen ad ordningen. Faktisk markerede lærer Alfred Kaae (Thorsted, siden kendt lokalhistoriker) synspunkter, der lå tæt op ad regeringsforslaget, og også andre lærere luftede et vist kritisk sindelag. ³⁹⁾ – I 3 læserbreve viste lærer J. P. Hansen (Dybe nordre skole) sig som en overbevist tilhænger af regeringens skolepolitik. Han afviste påstandene om »ensretning« – staten havde jo en naturlig ret til at afkræve individerne et minimum af kundskaber – og betonede kraftigt landbefolkningens behov for at følge med. ⁴⁰⁾ – Det var næppe helt »gratis« for lærerne at rette kritik mod den lokale ordning. Anklager for illoyalitet over for hjemegnen, manglende kendskab til forældrene, ønske om at pleje »partipolitik« eller lærerstandens særinteresser dukkede nu og da op! ⁴¹⁾

Sammenfatning

Kampagnen for den særlige »vestjyske« skoleordning havde en væsentlig baggrund i det uensartede udviklingstempo, der havde præget landsdelene. Den var en tilbagestående og svagt urbaniseret regions svar på øget pres »fra oven«, dvs. fra landets politiske og administrative centrum. Især 1930-ernes agitation blev tillige farvet af den almindelige vægtforskydning mellem land og by.

I 1920-erne og 30-erne var »landets« stilling sammenlignet med »byens« tydeligt svækket, såvel befolkningsmæssigt/økonomisk som politisk/kulturelt. Storbylivets vaner og forbrugsgoder truede det gamle bondesamfunds kultur; en centrum/venstre-koalition, hvis

vælgergrundlag primært skal søges i byerne, havde overtaget regeringsmagten. Omsvinget kan også spores i dele af hjemstavnsliteraturen, der i et stigende omfang prægedes af nostalgi eller reaktionære anskuelser. Et eksempel på denne strømning er bogen om den vestjyske »vinterskole«, skrevet af den grundtvigske præst, Søren Noe-Nygård. I hedens og klittens småskoler havde forfatteren fundet et udtryk for en almue, der ikke var »forkvaklet« af den moderne udvikling. – Myndighederne havde hidtil i væsentligt omfang taget hensyn til børnenes deltagelse i praktisk landbrugsarbejde i sommerhalvåret ved ordningen af det elementære skolevæsen. I 1930-erne krævede den venstreorienterede regering derimod en betragtelig udvidelse af undervisningstiden, og ordninger med sparsom skolegang om sommeren syntes derfor truet, deriblandt den »vestjyske skoleordning« i dele af Ribe og Ringkøbing amter. De borgerlige oppositionspartier (især Venstre) agiterede kraftigt mod regeringens angivelige ønske om ensretning og kunne i den forbindelse benytte den »vestjyske skoleordning« som et konkret eksempel på en folkelig ordning, som regeringsinitiativet ville kvæle.

Det var udsigten til en væsentlig ændring af bestemmelserne om undervisningstiden, der gav stødet til de – i øvrigt ret kortvarige – kampanjer for skoleordningens bevarelse. Den første, der fandt sted i midten og slutningen af 1890-erne, var ganske beskednen. Større slagkraft havde agitationen o. 1920 i forbindelse med nedsættelsen af den store skolekommission, men noget betydeligt omfang fik bevægelsen først i årene 1936-37, dvs. i de igangværende skolelovsforhandlingers slutfase.

Den omstændighed, at flere af de borgerlige partiers ledende mænd samtidig var eller havde været ansat ved den vestjyske landsbyskole (således I. C. Christensen og Anton Vesterager), styrkede utvivlsomt den »vestjyske« ordnings stilling under forhandlingerne i kommission, udvalg og rigsdag. Forudsætningen for disse politikeres agitation var naturligvis en lokal, vestjysk mobilisering. – En ledende kraft i den lokale bevægelse var sognerådene, repræsenteret af de to amters sognerådsforeninger. Gennem udtalelser – og i 1936-37 tillige ved afsendelse af deputationer – søgte disse at påvirke rigsdag og regering. Til skoleordningens aktive fortalere hørte også et større antal landsbylærere, der optrådte ved skolemøderne og måske endog skrev indlæg i den lokale presse. Især i 1936/37 fik ordningen også

kraftig opbakning fra flere lærere og forstandere fra egnens højskoler. Det hævdedes, at den vestjyske befolkning næsten enstemmigt gav sin tilslutning til kampagnen. Socialdemokratiske »mislyde«
blandede sig dog i koret!

Ifølge agitationen var den vestjyske befolkning tilfreds med den eksisterende vinterskoleordning, hvis pædagogiske grundprincip var en vekslen mellem teoretisk uddannelse om vinteren og praktisk arbejde om sommeren. Da de fleste børn ville søge beskæftigelse ved landbruget, fungerede det praktiske arbejde som en faglig uddannelse og som en værdifuld moralsk opdragelse af den kommende slægt! – I det 19. århundrede havde sognerådene især betonet børnearbejdets økonomiske nødvendighed for hjemmene, men i det nye århundrede skulle dette argument træde i baggrunden for en fremhævelse af ordningens pædagogiske og moralske værdi. Dette skifte hang utvivlsomt sammen med en kraftigere grundtvigsk farvning af den lokale skoledebat – det nære skole/hjemsamarbejde blev særligt betonet –, men nok så væsentligt var et ønske om at imødegå den kritik af den fattige tjenestedrengs vilkår, som bl.a. forfatteren Jeppe Aakjær havde rejst omkring århundredeskiftet. Den pensionerede vestjyske præst, Søren Sandvad, anklagede i 1920 den vestjyske skoleordning for at være en favorisering af gårdmændene på den fattige tjenestedrengs bekostning, men hans indlæg blev ivrigt tilbagevist af bl.a. flere vestjyske landsbylærere.

Den borgerlige opposition frygtede, at regeringens skolelov ville aflive den vestjyske skoleordning. – Fik 1937-lovens bestemmelser vedrørende undervisningstiden faktisk denne konsekvens? – Desværre er spørgsmålet endnu ikke blevet undersøgt. Det må dog nævnes, at loven åbnede mulighed for at afvikle de 3 ældste årganges undervisning på 160 dage årligt á 6 timer. Da antallet af skoledage i forvejen lå betydeligt over det normerede i de vestjysk ordnede skoler, har der næppe været behov for større indskrænkninger af sommerferien for at efterleve lovens bestemmelser.⁴²⁾

En opgørelse for Ringkøbing amts vedkommende, udarbejdet af amtsskolekonsulent J. Søgaard,⁴³⁾ viser, at den lille 2-klassede skole med enelærer også havde betydelig overlevelsessevne. 20 år efter den nye skolelov – i 1957 – var antallet faldet med – netto – 54 (ca. 38%), sikkert i hovedsagen på grund af nedlæggelser; men det er bemærkelsesværdigt, at det markante fald først indtrådte fra omkring 1950.

– Lærerkraften blev derimod forøget i et hurtigt tempo. 5 år efter lovens vedtagelse – i 1942 – var der tale om en (netto) tilvækst på 153 stillinger eller ca. $\frac{1}{3}$.

NOTER

1. Svend Aage Hansen og Ingrid Henriksen: Sociale brydninger 1914-39 (Dansk social historie 6, Viborg 1980), s. 171.
2. Ibid., s. 318 (Hans Lunds artikel stod at læse i »Dansk Udsyn«, årg. 17 (1937), s. 91-99).
3. Niels Th. Mortensen: Jyske Digtere i Forhør (Kbh., 1937), s. 42f.
4. Ibid., s. 115.
5. Jul. Bomholt: Dansk Digtning fra den industrielle Revolution til vore Dage (Kbh., 1930), s. 230.
6. Jfr. loven af 2/5 1855, § 2.
7. Bl.a. »Højskolebladet« 1890, sp. 3-7, 74-78, 139-43 m.m. – »Folkeskolen« 1892, sp. 267-69, 273-75 m.m. – »Vor Ungdom« 1895, s. 196-215 osv.
8. Ringkjøbing Amts Dagblad 1893, 27/5, 28/5 og 30/5 (Skolemødet i Vemb).
9. Ringkjøbing Amts Skoletidende (i: Holstebro Avis), 1893, 10/1: S-d, Lidt om Skoleforholdene i Ringkjøbing Amt.
10. Cirkulære til skoledirektionerne uden for København om en forbedret skolegang i almueskolerne på landet (21/6 1894).
11. Ringkjøbing Amts Dagblad 1895, 8-9/10 (ref. af skolemødet), 10/10 (skolelovsforslaget).
12. Ribe Amts-Tidende og Varde Avis 1898, 29/11 og 29/12, 1899, 6/2. – Rigsdagstidende 1898-99, Tillæg B, sp. 1089 og 1091.
13. Folkeskolen 1919, sp. 17, 36, 50, 66 (ombudsmødet). – Vestkysten (Varde Dagblad) 1919, 3/7 og 18/9. – Ringkjøbing Amts Dagblad 1919, 17/7. – Betænkning med Lovforslag afgivet af Skolekommissionen i Henhold til Lov nr. 77 af 21. Februar 1919 (Kbh., 1923), s. 143-45.
14. Betænkning ..., s. 82.
15. Ibid., s. XI og XIV.
16. Vestkysten (Varde Dagblad) 1919, 18/9: Sogneraadforeningernes Møde.
17. Højskolebladet 1920, sp. 501ff., 562ff. (Vetus), – 1923, 1003ff., 1084f., 1193f.
18. Højskolebladet 1920, sp. 719ff., sp. 723f., sp. 789ff. – 1923, sp. 1081ff., 1121ff., 1124f.; – Citat: »Højskolebladet« 1920, sp. 720-721 (skolelærer J. P. Jepsen, Rosendal i Ådum sogn).
19. Provst J. Nissen, Brørup: Af Folkeskolens Historie i Vestjylland (i: Hjem og Skole, 19, 1906, s. 95-107). Foredrag ved møde i Historisk Samfund for Ribe Amt 1905.
20. Rigsdagstidende 1933-34, Tillæg A, II, sp. 2853-2879.
21. Folketingstidende 1933-34, sp. 2435-2524.
22. Folketingstidende 1935-36, sp. 2078-79 (Elbæk-Jessen).
23. Dagens Nyheder 1936, 25/1.
24. Den følgende gennemgang af bevægelsen bygger på læsning af »Vestkysten

- (Varde-Grindsted Dagblad)« 1936 (jan., febr., marts) samt »Ringkjøbing Amts Dagblad« 1936 (febr.) og 1937 (jan., febr., marts). Disse blades behandling af skoleordningen er uden for de nævnte måneder yderst sparsom. – I den følgende tekst er der kun i enkelte tilfælde, hvor der er tale om et fyldigt referat, henvist til kilden.
25. Vestkysten 1936, 4/2 (Bramminge-mødet), 27/3. – Ringkjøbing Amts Dagblad 1936, 3/6. – Jfr. Holger Kjær: »Kampen om Hjemmet. Nordisk Folkeopdragelse. Fortid og Fremtid« (Kbh., 1935).
 26. Ringkjøbing Amts Dagblad 1937, 4/2 (skolemødet i Ringkøbing).
 27. Vestkysten 1936, 10/2 og 19/3.
 28. Vestkysten 1936, 4/2.
 29. Ringkjøbing Amts Dagblad 1936, 11/2.
 30. F.eks. Vestkysten 1936, 28/1 »Den vestjydske Skoleordning. En Lægmands Opfattelse af et omstridt Skolespørgsmaal« (af: Salomon Frifelt). – 7/2: »Den vestjydske Skoleordning set indefra« (af: Kjersten Alkjærsgig). – Desuden: lederartikel 27/1.
 31. Ringkjøbing Amts Dagblad 1937, 28/1.
 32. Søren Noe-Nygård: Vinterskoleliv i Vestjylland, s. 20.
 33. Folketingstidende 1935-36, sp. 2078-79.
 34. F.eks. resolutionen fra Vardemødet 2/7 1919 (se: Vestkysten (Varde Dagblad) 1919, 3/7). – 1. lærer P. C. Paaske, Oksbøl i »Vestjyllands Socialdemokrat«, 1936, 11/2 (læserbrev).
 35. Jfr. lærer Sørensen, Rindom, på instruktionskursus i Ringkøbing (se: Ringkjøbing Amts Dagblad 1919, 17/7).
 36. Ringkjøbing Amts Dagblad 1936, 5/2 (art. af lærer Magnus J. Kirk, Hammerum), – 1937, 13/1 (art. af Marius Holt), 17/2 (læserbrev af C. S. Nygaard).
 37. Vestjyllands Socialdemokrat (Varde), 1936, bl.a. 28/1, 7/2, 10/2 og 11/2.
 38. F.eks. Vestkysten 1936, 4/2 (skolemødet i Bramminge).
 39. Ringkjøbing Amts Dagblad 1936, 11/2 (mødereferat).
 40. Ringkjøbing Amts Dagblad 1937, 22/2, 3/3 og 23/3 (læserbreve).
 41. Jfr. f.eks. Ringkjøbing-mødet 10/2 1936 (se: Ringkjøbing Amts Dagblad 1936, 11/2). – Læserbrev af Ejnar Thomsen, Ølstrup: Vestjyden og Skolen (i: Ringkjøbing Amts Dagblad 1937, 17/2).
 42. Sognerådsforeningernes henvendelse til regering og rigsdag 11/1 1937 indeholdt bl.a. en anmodning om, at de 4 sidste skoleårgange kunne slippe med max. 960 timer årl. (Rigsdagstidende 1936-37, Till. B. sp. 1789).
 43. Rapport fra amtsskolekonsulenten for Ringkøbing Amt (J. Søgaard), april 1964: Skolevæsenet i Ringkøbing Amt. (Utr., henligger på skolevæsenets kontor i Ringkøbing).

Skolen og samfundet fra ca. 15/6-82 til 15/6-83

AF ELLEN NØRGAARD

Det følgende bygger ligesom i tidligere årbøger på avisomtale i danske aviser af folkeskolen, ungdomsuddannelserne, voksenundervisningen og seminarierne.

Dette stof er i de senere år blevet mere og mere omfattende. Et dækkende referat af denne omtale kan derfor ikke gives inden for de rammer, årbogen stiller til rådighed. Det følgende er referat af (centrale begivenheder i skoleåret 82/83) og eksempelvis på debatten vedr. de ovennævnte uddannelsesområders forhold i denne periode.

Undervisningsministeren er i det følgende forkortet til UM.

Folkeskolen generelt

Folkeskolens forhold diskuteres mere end nogensinde både i de landsdækkende og i de lokale aviser. Årsagerne hertil er flere, – denne sektor udsættes som de øvrige dele af uddannelsessystemet for omlægninger og ændringer, og disse ændringers gennemførelse på lokalt plan afstedkommer lokal debat. Årsagerne til ændringerne synes først og fremmest at være det faldende børnetal, besparelserne og den kommunale planlægnings revidering. Konsekvenserne af disse omlægninger er mange. Skoledistrikterne ændres fx i Vejle, Vejle Amts Folkeblad 1.7.; i Horsens, Horsens Folkeblad 27.11.; de debatteres i Them, Midtjyllands Avis 16.2., og i Poulsker indføres flydende skolegrænser, Amtsavisen 30.3.

Besparelserne diskuteres over hele landet, både deres vedtagelse og deres konsekvenser. Kun de mest nødvendige reparationer vil fx blive gennemført ved skolerne i Vejle, Vejle Amts Folkeblad 21.7.; eleverne i de små klasser i Viborg vil få færre timer, Viborg Stiftstidende 4.9.; 10. klasse nedlægges ved flere skoler i Nakskov og i Nordjylland, Ny Dag 10.12. og Vendsyssel Tidende 20.11.; klasser skal lægges sammen, og ikke årgangsdelte undervises sammen fx i Brøns og i Ulfsborg, Vestkysten 3.2. og Ringkøbing Amts Dagblad 14.2. Og amtscentralerne vil flere steder få en meget stram økonomi, fx i Korsør, Sjællands Tidende Slagelse 10.5. og i Holbæk Amts Vestreblad 9.6.

Den besparelserform, der får langt mest presseomtale, er skolenedlæggelserne. Sammenlægning af skoler og nedlæggelse af skoler synes at blive drøftet i næsten alle kommuner, og nogle eksempler herpå vil blive fremdraget. Frederiksberg har 3 skoler for meget, og kommunalbestyrelsen vedtager at nedlægge og sælge skolen på Nordens Plads fra 1.8.83, den er kommunens nyeste og bedst udstyrede, fx Berlingske Tidende 9.9. og 14.10. Skolenævn, lærere og forældre protesterer, og en afstemning afholdtes blandt skoledistriktets beboere i april. De protesterende parter taber, ovennævnte avis 17.3., Valbybladet 13.4. Stemningen under afstemningen er tilspidset, – børnene græd, og meget politi blev tilkaldt. Denne nedlæggelse affødte desuden en mere principiel diskussion om læreres deltagelse i aktiviteter for en skoles bevarelse. Borgmester på Frederiksberg John Winther forespurgt DLF, der svarede, at i henhold til tjenestemandsløven måtte lærere ikke deltage. Dette blev imødegået med en påstand om, at ifølge grundloven må lærerne gerne deltage, og Politiken erklærede, at John

Winther burde have en kæmpenæse, fx ovennævnte avis og Ekstrabladet 13.-16.4.

Skoler skal desuden fx nedlægges i Køge, Dagbladet Køge 28.7.; i Åbenrå, Jydske Tidende Åbenrå 28.9.; i Høje Gladsaxe, hvor afstemning afholdes, og forældre protesterer, Gladsaxebladet 2.2. og BT 22.2. og på det indre Nørrebro, Berlingske Tidende 28.2.

Proceduren vedr. skolenedlæggelser diskuteres stadig. Et konservativt medlem af Folketinget ønsker i august reglerne ændret, således at proceduren bliver forenklet, og kommunalbestyrelserne nemmere kan foretage sådanne, og den daværende undervisningsminister Dorte Bennedsen ville overveje en ændring, fx Land og Folk 25.8. Regeringsskiftet medfører, at venstremanden Bertel Haarder blev undervisningsminister, og dette vil medføre, i henholdt til Weekendavisen 17.9., et holdningsskift i dansk uddannelsespolitik. Han erklærer blandt meget andet kort efter sin tiltrædelse, at de små skoler skal bevares. Samtidig fremlagde regeringen et spareprogram for hele den offentlige sektor, hvori også bloktilskuddet og dermed de kommunale budgetter indgik. Protesterne var mange, se afsnittet vedr. elever. Det blev også hævdet, at dette spareprogram måtte få konsekvenser for skolenedlæggelserne, formanden for foreningen af landsbysamfund påpeger fx, at sparepolitikken er en dødsdom over landsbyskoler og landsbysamfund, Vendsyssel Tidende 2.11. UM udsender et sparecirkulære vedr. folkeskoleområdet den 15.12., hvor besparelser indskærpes med mange forslag. SF tager initiativet til, at spørgsmålet drøftes i Folketinget, og regeringen fastholder, at de små skoler skal bevares, Kristeligt Dagblad 24.1. og Politiken 26.3.

En undersøgelse foretaget af bl.a. Niels Egelund ved DLH viser, at det faldende børnetal vil medføre, at 500 skoler skal lukkes i de næste 15 år, d.v.s. en fjerdedel af de nu eksisterende, Politiken 23.4. UM imødegår dette og fastholder endnu engang, at han ønsker at bevare de små skoler, fx Kristeligt Dagblad 25.4. Foreningen af landsbysamfund opfordrer UM til at udarbejde retningslinier for, hvorledes de små skoler kan blive bevarede, fx Berlingske Tidende 24. og 25.4.

Og i enkelte kommuner tages der initiativ til at styrke eller bevare små skoler, de små skoler søges bevaret i Christiansfeld, Kolding Folkeblad 18.2.; i Lejre vil Venstre bevare de små skoler; og landsbyskolerne ved Herning vil ikke af med deres 7. klasser, Herning Folkeblad 2.4.

Ved regeringsskiftet erklærede CD, at de ønsker en ny folkeskole, Politiken 14.11. UM erklærer som omtalt i kapitlet om elever, at han ønsker reglerne for skolestart ændret og vil desuden ændre overgangen fra børnehaveklasse til 1. klasse, Information 28.5.

Og han vil indføre årskarakterer og nye afgangsprøver i 9. klasse, Fyns Stiftstidende 13.5. I flere sammenhænge sættes der imidlertid spørgsmålstejn ved karakterer, det hævdes i Politiken 30.5., at 13-skalaen er helt tilfældig. Og til samme avis udtaler direktør i Superfoss, Jørgen Trygved, at erhvervslivet er ligeglade med karakterer. Det, der lægges vægt på, er, at de unge er friggjorte og kan formulere sig.

Elever – børn

Børnetallet er stadig faldende over det meste af landet, fx er der færre elever i folkeskolerne i Vejle, Vejle Amts Folkeblad 19.7.; i Agerup, Holbæk Amts Venstreblad 28.8.; i Næstved, Næstved Tidende 7.1.; i Ørum og Ebeltoft, Djursland 7.1. og 14.1.; og i Randers, Amts-Avisen 14.5. Berlingske Tidende oplyser 13.5., at der var

bundrekord i børnefødsler i 1981.

Konsekvenserne af dette faldende børnetal er mange og forskellige. DLF og Skole og Samfund er enige om, at det dalende fødselstal vil give en bedre skole, Kristeligt Dagblad 3.8.; og i Århus har det faldende børnetal den positive konsekvens, at skolebudgettet er lavere, Århus Stiftstidende 18.8. Som regel virker det faldende børnetal imidlertid sammen med besparelserne, – se også afsnittet om folkeskolen, således at skoler nedlægges, og børn må flyttes. Børnene fra Bølling skal fx køres til Rækker Mølle og Bjerringbro, hvad forældrene protesterede imod. De har oprettet en miniskole, som de vil fastholde, fx. Ringkøbing Amts Dagblad 5.8. og 8.1. samt BT 14.9.

En undersøgelse, omtalt under Folkeskolen, viser, at det faldende børnetal vil medføre, at 500 skoler skal lukkes i de næste 15 år. Skoler med under 144 børn vil være for dyre at opretholde, Politiken 23.4. UM mener imidlertid ikke, at 500 skoler skal lukkes, fx Vendsyssel Tidende 24.4. og Kristeligt Dagblad 25.4. Og UM mener i øvrigt, at eleverne er glade for skoleskift, medens lærerne ikke er det.

Debatten om skoleflytning fortsætter imidlertid. Forældrene i Videbæk protesterer mod, at deres børn skal flyttes, det samme gør forældre i Haderslev og forældre og elever i Lyngby-Taarbæk, henholdsvis Ringkøbing Amts Dagblad 30.5., Jydske Tiden- de Kolding 11.5. I Fyns Stiftstidende påpeges 30.5., at skoleflytninger er uheldige for børnene.

Indvandrerbørnenes forhold behandles også i pressen i skoleåret 82/83, dog ikke i samme omfang som i de to foregående år. I Køge er der oprettet 4 klasser med udelukkende tyrkiske børn, og forsøget med sådanne klasser vil fortsætte, Dagbladet Køge 28.7. I følge Land og Folk 8.1. har Ishøj kommune sendt trusselsbreve til de tyrkiske hjem, hvis børn forsømmer meget. Disse familier vil blive meldt til den tyrkiske ambassade. Politiken oplyser 29.3., at 400 indvandrerbørn hvert år begynder i skole i København, og beholder deres hjemlands sprog, og skolecentre skal oprettes. Men lærerne mener på deres side, at eleverne er nødt til at lære dansk. Og Berlingske Tidende oplyser 30.4., at UM vil ændre reglerne for, hvor mange børn der må være i en modtagerklasse for indvandrere. Nu må der maksimalt være tolv, og det er denne grænse, der vil blive hævet. Den tidligere UM mener, at indvandrerbørnenes vilkår dermed vil blive forringet.

Danske skolebørn har det ikke godt. De ryger hash i Rønne og i Ålborg; i Ålborg hævdes de imidlertid at have holdt op i skolerne, Bornholmeren 27.8. og Ålborg Stiftstidende 11.10. Mange af de børn, der kommer i børnehaveklasse har problemer, Kalundborg Folkeblad 14.12. Fra Århus hævdes, at nedskæring i skolemælken giver dårlige kostvaner, og at de overvægtige børn dér skal slankes, Århus Stiftstidende 14.1. og Politiken 11.2. Fra skolepsykologernes årsmøde på Nyborg Strand bliver det udtalt, at de 7-14 årige har tabt modet, der er opstået en ny svagere børnekarakter, Politiken 5.3. Aktuelt refererer den 17.5. en undersøgelse foretaget i København og i Ringkøbing Amt, der viser, at hvert andet dansk barn er meget usundt. Det har enten dårligt syn, nedsat hørelse, dårlig ryg eller allergi. En læge fra Odense kan supplere denne undersøgelse: hvert 10. af de børn, han har undersøgt, har for højt blodtryk, fx. B.T. 20.5. Disse undersøgelser bliver refereret i en række aviser og får mange kommentarer med på vejen; i Weekendavisen påpeges 20.5., at såvel problemet som konsekvenserne er alvorlige. Aktuelt mener 22.5., at regeringen må gøre noget, og i Information hævdes 23.5., at det vil give en merudgift på 800.000 at flytte undersø-

gelseerne af skolebørn fra skolelærerne.

Eleverne har det heller ikke godt i skolen. De kommer tit til skade i skolen, Politiken 3.12. Det er bl.a., fordi de mobbes, og Berlingske Tidende 28.1. og andre aviser refererer en episode, hvor en dreng blev puttet ned i en skraldepose. Skoledirektør i Århus, Birgit Darr oplyser, at der er problemer i de små klasser, Aktuelt 25.5. Eleverne får desuden færre timer p.g.a. besparelser, – der er ikke råd til vikarer, Politiken 4.2. En undersøgelse foretaget af DPI viser, at kun hver 3. elev føler sig tryk i skolen, fx Jyllandsposten 2.6. Amtslægen i Ringkøbing Amt kan imidlertid oplyse, at der er færre psykisk handicappede elever fra små skoler.

Kort tid efter regeringsskiftet i september fremlægger den nye regering spareforslag, der vil ramme hele uddannelsessystemet og også skolen. Både skoleelever og unge protesterer mod disse. De demonstrerer, og aviserne viser store billeder af disse demonstrationer, der foregår både i København og lokalt. Land og Folk gengiver 6.10. fra disse sloganet: »Schlüter får en finger, Haarder får en tud, skolen skal blive bedre, derfor skal du ud«. Og Politiken gengiver 30.10. en plakat med sloganet: »Af lov kom du, af arbejdsløse og uddannelsessøgende skal du slettes og aldrig genopstå«. Desuden fx Bornholmeren 17.11., Ålborg Stiftstidende 19.11. og Vejle Amts Folkeblad 19.1.

LOE opfordrede til disse demonstrationer. Organisationen får i februar ny formand, Anja Nielsen, 16 år og fra Hvidovre. Organisationen repræsenterer 400.000 elever, og UM kritiserer skarpt dens aktiviteter, Aktuelt 19.2. og 21.2. og Politiken 20.2. I juni udsender UM et cirkulære, der strammer reglerne for, hvornår elevorganisationerne i skoletiden må fremlægge deres synspunkter, og for deres forbrug af støtte, Land og Folk 2.6.

UM oplyser efter at have været i embedet i godt to måneder, at han vil nedsætte skolealderen. Dette skal gennemføres rullende, med en måned hvert år, således at en skoleårgang er på 13 måneder. Derved vil der hvert år komme 4000-5000 flere børn i skole. Undervisningspligten skal dog stadig være 9 år, og børnene vil således have opfyldt denne tidligere, fx Kristeligt Dagblad 4.11. Dette forslag udløser mange kommentarer. Jyllandsposten 23. og 28.12. positiv; i Land og Folk hævdes 28.12., at forslaget vil smadre børnehaveklaserne, og i Politiken hævdes 30.12., at det er ugenomtænkt. Forslaget udløser også en debat, der løber i de følgende måneder om, hvad indholdet i skolens undervisning i de første år kan og bør være.

I skoleåret 82/83 har børns skoletransport og børnepasningsordninger også været diskuteret i mange kommuner. Det oplyses fx i Holstebro Dagblad i oktober, at i 1980 var udgifterne til skoletransport lige så store som til undervisningsmidler. Transporten af elever i ungdomsuddannelserne var også med heri. Og Politiken oplyser 14.1., at der er politisk flertal for regeringens forslag om at indføre skolepasningsordninger som alternativ til daginstitutionerne.

Og så vil en skoleelev i dette skoleår i gennemsnit koste 19.000 kr. Det koster 31.000 i den dyreste og 14.300 i den billigste kommune, fx Holstebro Dagblad 12.8.

Fagene

Folkeskolens undervisning omtales i mange sammenhænge, og den omtale, der fylder mest, er referater af forsøg på at ændre og aktualisere undervisningen. Jyllandsposten oplyser fx 31.8., at 800 skoleklasser skal arbejde med et investeringsspil, som Handelsbanken har udarbejdet, og der er store reportager af featureuger i Poulsker og

Vester Vedsted, Bornholms Tidende og Vestkysten, begge 6.5.

Lejrskoler diskuteres også, og hvorvidt disse skal spares væk, bibeholdes eller genindføres. Eleverne i Nordborg protesterer fx mod, at der skæres i bevillingerne til lejrskoler, Jyske Tidende Sønderborg 29.9.

I Politiken hævdes, at der i større grad må undervises om fagforbund 30.8. Det samme hævder Arbejderbevægelsens Skolekontaktudvalg, Aktuelt 25.9. En Dias-serie er udarbejdet, og denne »griber«
børnene, samme avis 12.1.

Brug af trampolin diskuteres stadig i enkelte kommuner. Og UM henstiller, at disse ikke bruges, cirk. af 21.6.82. Samtidig udtales det, at faget gymnastik bør styrkes, fx i Vestkysten 23.9., Kolding Folkeblad 25.9., Vendsyssel Tidende 14.9. og B.T. 24.5. I Aktuelt hævdes samme dag, at den danske skole er kropsfjendsk.

Debatten om, hvorvidt datalære skal indføres og om værdien af datamatstøttet undervisning, fortsætter. I Berlingske Tidende hævdes i en reportage fra Krebs' Skole, at eleverne får nyttig viden i geografi ved at arbejde med datamater, 29.7. Datalære indføres som valgfag i folkeskolen og/eller ungdomsskolen fx i Slangerup, Frederiksborg Amts Avis 10.7.; i Lunderskov, Kolding Folkeblad 16.11.; i Birkerød, Frederiksborg Amts Avis 27.1., – og her er de unge meget interesserede; det er de unge også i Årslev på Fyn, Fyns Stiftstidende 10.2. Flere kommuner afsætter ret store beløb til indkøb af udstyr, fx skal der købes computere for 40.000 kr. i Hobro, for 140.000 på Als og for 30.000 kr. i Kolding, Amts Avisen 3.5., Jyske Tidende Sønderborg 19.5. og Jyske Tidende Kolding 29.5. Sønderjylland, Vejle og Ribe amter vil sammen udvikle undervisningsprogrammer, Jyske Tidende Kolding 7.8. Og i Herning Folkeblad hævdes, at undervisningsmarkedet vedr. mikrodatamater er en kampplads mellem firmaerne ICL, Data Inform og Bogita Data, 3.2.

Der afholdes mange kurser og konferencer om datalære og EDB-støttet undervisning, fx på Amtscentralen i Silkeborg, Midtjyllands Avis 19.8. Den nye UM nedsætter i begyndelsen af november et informatikudvalg, hvis formål er at »rette undervisningen ind på fremtidens erhvervsbehov«, Aktuelt 30.11. Og han udtaler, at han er positivt stemt over for datalærens indførelse i folkeskolen, Politiken 30.11.

Spørgsmålene om, hvorvidt teknologien repræsenterer et fag eller en metodik synes imidlertid at være uafklaret, og der er uenighed om, hvorvidt teknologiens indførelse i skolen er et gode eller ej. Indenrigsminister Knud Enggaard udtaler på en teknologikonference i Silkeborg, at vi ikke skal være bange for den, men have respekt for den, Midtjyllands Avis 28.3. I Demokraten hævdes, at datalære ikke må være et fag, men et redskab. Og lektor ved DLH Viggo Sadolin hævder, at skolen ikke må oversvømmes af forudbestemte programmer, Berlingske Tidende 17.4.

Kristendomsundervisningen debatteres også i år, der er enighed om, at den skal være kundskabsmeddelende, men mange lærere er usikre over for den, og børn pjækker fra timerne, Kristeligt Dagblad 12.8. Timerne beskæres, de må fx vige for dansk-timer i Kirke Hyllinge, Holbæk Amts Venstreblad 30.9. Den nye UM vil imidlertid styrke faget og holde øje med pjækkeriet, Kristeligt Dagblad 9.10. og Information 3.10. Menighedsrådene i Nordsjælland henvender sig til UM for at få fagets fritagelsesparagraf ophævet, hvad han imidlertid siger nej til, fx Kalundborg Folkeblad 23.9.

Den nye UM bebuder også, at han vil ændre indholdet i fagene dansk og historie i folkeskolen. Dansk skal ikke være et samfundsfag, et kommunikationsfag eller redskab til indøvelse af demokrati; det er en sproglig færdighed, der er en forudsætning

for alt andet i skolen. Og historie skal ikke reduceres til en samling eksempler på interessante samfundstyper. Historie er lige så lidt som dansk en hjælpedisciplin for samtidsorientering, Information 9.10. I november nedsætter UM så to udvalg, der skal ændre disse fags indhold. Udvalget for dansk skal ændre både fagets formål og vejledningen og har professor ved DLH Torben Brostrøm som formand, og udvalget for historie skal ændre vejledningen og har lektor ved Esbjerg Seminarium, Verner Bruhn, som formand. Udvalgsarbejdet skal være afsluttet i løbet af efteråret 83, fx Aktuelt 30.11. De to udvalgsformænd udtaler sig med mellemrum til pressen, Torben Brostrøm siger fx til Morgenposten 19.12., at verden er en kamp om børnenes fantasi. Derfor skal de sikres oplevelse og sammenhæng i tilværelsen gennem litteraturen. Og Verner Bruhn udtaler, at han har kritiseret læseplanerne for historie fra §1, fordi han mener, det er et humanistisk fag og ikke et samfundsfag. Gøres det til et samfundsfag, går noget vigtigt tabt. De nye læseplaner skal gøres mere konkrete, og lokalhistorien skal således styrkes, fx Vestkysten 16.11. og 30.11.

Specialundervisning

Specialundervisningen er i stadig stigning. Weekendavisen oplyser 20.8., at medens timeforbruget til den almindelige undervisning er konstant, er timeforbruget til specialundervisningen steget med 10%. Undervisningsinspektør I. Skov Jørgensen påpeger, at der stadig er mangel på specialundervisningslærere, Jyllandsposten 28.11. Sæbys borgmester mener, at der bruges for mange penge på svagt begavede; det ville være bedre at bruge dem på normalt begavede, Vendsyssel Tidende 30.1. I Midtjyllands Avis hævdes, at den planlagte forringelse af skolelægeordningen vil medføre stigning i specialundervisningen, 4.2. Der hævdes at være for meget specialundervisning i Brønderslev, Vendsyssel Tidende 18.3. Og på landsplan har 108.000 elever modtaget specialundervisning i kortere eller længere tid. Dette er i følge Berlingske Tidende 11.3., færre end ventet.

En undervisning, der nærmest må karakteriseres som en slags specialundervisning, nemlig de forskellige former for alternativklasser, får megen omtale. Der opnås gode resultater i Mørke, Århus Stiftstidende 20.7.; der er produktionsskoler i gang fx i Birkerød og i Høng, Frederiksborg Amts Avis 18.7. og Kalundborg Folkeblad 8.7., der er særlige klasser for skoletrætte i Sommersted, Vestkysten 1.11. i Varde, og skoletrætheden afhjælpes ved at indføre valgfri fag i Frederikshavn, Frederikshavns Avis 4.12.

Specialundervisningen er dyr, den vil fx koste Bjerringbro 800.000 i 83, Midtjyllands Avis 13.7. Og der spares flere steder som i Brårup, Skive Folkeblad 15.3. Den vidtgående specialundervisning synes imidlertid at være ramt hårdest af besparelserne. Integrationen af handicappede er gået i stå på Fyn, Fyns Amts Avis 20.10., Nordsjællands eneste observationsskole må i følge Frederiksborg Amts Avis 19.5., lukke, fordi bevillingerne beskæres med 28%. Københavns Amt vil lukke specialundervisningscentret i Tåstrup, både p.g.a. besparelser og det faldende børnetal. Og Vestsjællands Amt er det amt, hvor der skæres hårdest i den vidtgående specialundervisning, Sjællands Tidende Slagelse 4.5.

Specialundervisningens og dermed integrationens værdi diskuteres også i år, i Land og Folk hævdes 30.6., at specialundervisningen gør ondt værre, den cementerer arbejderbørns status som tabere. De grønne skoler i Ribe Amt skal nedlægges, og eleverne integreres, Vestkysten 24.9. I Helsingør Dagblad hævdes, at de handicappede har det

godt i folkeskolen, 24.9.; i Kalundborg Folkeblad 6.11. hævdes, at integrationen i Kalundborg er gået for vidt; og der er positive resultater med integrationen af handicappede i Gladsaxe, Politiken 18.11. I Jyllandsposten hævdes 24.5., at elevernes selvtillid knægttes i behandlingssystemet.

Specialundervisningens organisation kommenteres. Kristeligt Dagblad 28.6., oplyser, at politiet i mere end halvdelen af landets 54 politikredse har etableret et formelt samarbejde med skoleforvaltning og socialforvaltning i 75 kommuner. Og DLF foreslår, at skolepsykologernes arbejdsfelt udvides, således at de også kan arbejde med de børn, der er tilknyttet social- og sundhedsforvaltningen, Politiken 18.5.

Indenrigsministeren har udsendt et cirkulære, i følge hvilket kommunerne skal aflevere hver 5 skolepsykologiske journaler til landsarkiverne, når de pågældende elever har forladt skolesystemet. Dette cirkulære udløser en ret heftig debat. Spørgsmålet diskuteres fx i kommunalbestyrelsen i Århus; i Odense og Horsens indstilles, at journalerne ikke indsendes, Århus Stiftstidende 13.3., Fyns Stiftstidende 15.3. og Horsens Folkeblad 28.4. SF opfordrer i Folketinget ministeren til at sørge for, at alle journaler destrueres, og indenrigsministeren erklærer, at hun vil begrænse registrering og opbevaring og gøre registrene anonyme, fx Information 26.3. I Jyllandsposten og andre aviser hævdes desuden, at journalerne ingen videnskabelig værdi har, og hvis de opbevares, vil de forfølge børnene, 17.3. Professor Tage Kaarsted svarer dertil i Politiken 30.4., at journalerne ligger trygt i statens arkiver, fordi disse er »omgærdet med alskens sikkerhedsforanstaltninger«. Det 21. århundredes historikere vil højst sandsynligt mene, at kassation af disse sager har fundet sted, fordi behandlersamfundet ville slette alle spor af de bommerter, der er begået.

Private skoler

Nye private skoler planlægges og etableres stadig mange steder i Danmark. En ny skole skal fx starte i St. Merløse og på Mallinggård, Holbæk Amts Venstreblad 16.8. og Midtjyllands Avis 6.9. En ny Freinetskole planlægges i Odense, Fyns Stifts Tidende 17.8. Høng kommune overvejer at udleje en kommuneskole til friskole, og stiftende generalforsamling for skolen afholdes, Kalundborg Folkeblad 2.3. og 10.3. En privatskole skal oprettes i Sæby Hallenslev, 45 børn er indskrevet, og der er kun 7 børn tilbage i kommuneskolen, Sjællands Tidende Slagelse 13.5. Og Tvind-skolerne vil etablere en friskole i den gamle overlægebolig i Juelsminde, Vejle Amts Folkeblad 2.6.

Den stigende tilgang til private skoler kommenteres i forskellige sammenhænge. Kristeligt Dagblad oplyser, at den første kristne friskole kan afholde jubilæum. Politiken hævder 11.9., at den nye regering vil frede privatskolerne. I Nakskov går hver 5. elev i friskole, Folketidende 16.10., i Haderslev går hver sjette, Jydske Tidende Kolding Avis 3.10.; og Politiken hævder 17.3., at 18% af eleverne i Lyngby-Taarbæk kommune går i private skoler, men nedlægges Baunegårdsskolen vil 25% søge denne skoleform. Berlingske Tidende oplyser, at der i skoleåret 82-83 går 58.000 elever i private skoler, og 725.000 i offentlige. Administrationen af de private skoler er fra 1.1.83 flyttet til det nyoprettede Direktorat for folkeoplysning, og Århus Stiftstidende mener 19.1., at flytningen vil styrke denne skoleform. Socialdemokratiet er imidlertid i henhold til Jyllandsposten 18.2. uafklaret m.h.t., hvorvidt denne skoleform skal styrkes.

De private skoler får gennemgående positiv omtale. Der er mange fyldige beskri-

velser af undervisningen på disse skoler, fx fra Den lille skole i Rørvig, Holbæk Amts Venstreblad 6.8. og fra Rudolf Steinerskolen i Århus, der nu får 11. og 12. skoleår, Århus Stiftstidende 25.5. Ved enkelte skoler opstår der imidlertid konflikter, og disse får også meget fyldig omtale. Der er økonomiske uregelmæssigheder i regnskaberne ved Sankt Birgitta skolen i Maribo, og der er konflikt, Folketidende 7.8. Folketidende 10.5. og 13.5. kan også melde om, at der er et opgør inden for styrelsen af en privat skole i Nakskov. Et ret omfattende opgør synes at foregå ved den private realskole i Rungsted. Denne konflikt synes først og fremmest at handle om den fungerende skoleleders stilling. Skolelederen sagde op efter 20 år. Forældrene troede, at skolelederen, der var syg og indlagt på hospital, gerne ville forlade sin stilling. Det viste sig imidlertid, at skolens bestyrelse havde fået skolelederen til at underskrive en afskedsbegæring under en morfinrus. Styrelsens motiv herfor hævdes at være, at de ønskede at omdanne skolen til et privat gymnasium, fx Politiken 29.3 (Se også afsnittet om gymnasiet).

Forældrene samler underskrifter ind for at støtte lederen, og han får sit job tilbage. Så kommenterer den lokale præst konflikten fra prædikestolen og truer styrelsen med politianmeldelse. Presseomtalen af disse begivenheder er meget fyldig, fx. Politiken 31.3. og Frederiksborg Amts Avis 31.3. og 24.4. Styrelsen skal i henhold til Politiken 15.4. møde i retten, fordi den har gjort brug af en fortrolig lægeerklæring. Sognepræsten får en næse af kirkeministeriet, Berlingske Tidende 21.4., og der afholdes et dramatisk møde på skolen, hvor styrelsen afskediges af 800 fremmødte forældre, men hvor lederen samtidig beskyldes for manglende økonomisk overblik, Ekstrabladet 23.4. Politiken oplyser 4.5. og 7.5., at forholdene på skolen er uafklarede, men en ny styrelse skal vælges.

Og så oplyser Kristeligt Dagblad 10.5., at den islamske skole er optaget i Dansk Friskoleforening.

Forældre – skolestyrelse

Forældrene synes at være meget aktive i forbindelse med de besparelser og skolenedlæggelser, der er omtalt i det foregående. Forældrene protesterer fx mod classesammenlægninger i Grindsted, Vestkysten 23.9. og 24.9.; og ved en skole i Vejle, Vejle Amts Folkeblad 25.9. Forældre fra 34 skoler i Odense forsamlers og protesterer mod besparelserne dér, Fyns Stiftstidende, 11.10. De protesterer mod nedskæringer i Vester Vedsted, Vestkysten 14.2., mod sammenlægning af de to skoler i Gladsaxe, B.T. 23.2. og mod classesammenlægning i Jelling, Vejle Amts Folkeblad 16.4. og 13.5.

I Timring holder forældrene deres børn hjemme i protest mod, at en lærer, der ikke har undervist siden 1980, igen begynder at undervise. Læreren har været ude af psykisk balance. Efter en periode indstilles læreren til afskedigelse, men dette finder 35 af forældrene er uretfærdigt og henvender sig til UM, fx Herning Folkeblad 15.3., Politiken 14.3. og Holstebro Dagblad 22.3.

Der er i henhold til cirkulære indført nye højere diæter til skolenævnsmemberer. Skolenævnsmembererne i Kolding kan ikke deltage i Skole og Samfunds kursus på Askov, fordi kommunen ikke vil bevilge diæter, Kolding Folkeblad 7.7. Diæter vil koste Odense 300.000, Fyns Stiftstidende 21.8.

Skole og Samfund er ikke interesseret i, at de høje diæter opretholdes og henvender sig til indenrigsministeren og UM, Berlingske Tidende 21.8. I følge Politiken 18.11.

afskaffes de høje diæter.

Skole og Samfund får ny landsformand, Eigil Brinch afløses af lektor A. Tangsig Christensen, Nr. Nissum, Fyns Stiftstidende 11.10. Eigil Brinch siger ved sin afsked, at skole/hjem samarbejde forpestes af ord, cirkulærer og love, Fyns Stiftstidende 20.11. I Weekendavisen 26.11. hævdes i samme anledning, at Skole og Samfund ved sin etablering var en socialdemokratisk domineret forening. Nu er den tværpolitisk, og den nye formand er konservativ.

Og så ønsker KL skolestyrelsesloven ændret således, at skolepsykologerne kan arbejde under socialforvaltningen, Jyllandsposten 11.1.

Lærerne

Det faldende børnetal og besparelserne får alvorlige konsekvenser for lærernes beskæftigelsessituation, og disse forhold kommenteres i dagspressen. Fra mange kommuner meldes om, at lærerafskedigelser må overvejes, Jydske Tidende, Kolding Avis oplyser fx 29.9., at udbygningsplanen for skolerne i Lundtofte viser en stærk nedgang i elevtallet, og dette vil medføre nedskæringer i lærerskematimerne; 10 lærere risikerer at blive fyret p.g.a. økonomiske nedskæringer i Sindal, og lærerne protesterer mod disse, Vendsyssel Tidende 23.9. og 28.9.; både i Århus og Odense planlægges store nedskæringer inden for skoleområdet, i Odense demonstrerer 1000 lærere foran rådhuset under behandlingen af kommunens budget, og mange lærere nedlægger arbejdet, fx Fyns Stiftstidende 4.9., Jyllandsposten 30.4. og Land og Folk 30.9.

I Ålborg skal 15 lærere fyres, Vendsyssel Tidende 1.2., i Hørsholm skal lærere fyres og klassekvotienten hæves, Politiken 22.2.; og Thisted Dagblad 27.5. kan oplyse, at 150 søgte de 8 lærerstillinge, der var ledige dér.

Lærernes ændrede beskæftigelsessituation får konsekvenser for ikke seminarieuddannede lærere i mange kommuner. Lærerkredsen på Vestlolland har klaget til Storstrøms Amt over, at Ravnsborg kommunalbestyrelse har fastansat en ueksamineret vikar, der i mange år har været knyttet til skolevæsenet, i stedet for en seminarieuddannet, Ny Dag 30.7. I Tåstrup er 30 ikke-seminarieuddannede vikarer blevet afskediget, og kommunen har fået en »næse« af amtet. Samtlige vikarer og ikke-uddannede vil forsvinde fra skolevæsenet i Nykøbing Falster, Folketidende 8.1., og i Holbæk afskediges 7 faglærere, Holbæk Amts Venstreblad 27.4.

Berlingske Tidende refererer 12.8. tal fra Danmarks Statistiks befolkningsprognose og undervisningsministeriets økonomisk-statistiske kontor, der tilsammen viser, at der i år 2000 vil være 44.000 lærere i overskud. Disse beregninger forudsætter imidlertid, at det talmæssige forhold lærer/elev forbliver det samme som i dag, at børnetallet fortsætter at falde, og at antallet af nyuddannede lærere vil ligge fast.

Fra Dansk Magisterforenings seminariesektion fremlægges en anden beskæftigelsesprognose, der viser, at alle lærere i folkeskolen vil få arbejde. I opstillingen af denne er taget større hensyn til samfundsudviklingen end i undervisningsministeriets prognose, Kristeligt Dagblad 28.8. og Land og Folk 31.8.

Og Århus Stiftstidende sætter den 23.8. spørgsmålstegn ved, hvorvidt den store afgang fra faget er indregnet i prognoserne. Der er 74.000 seminarieuddannede lærere under 70 år i Danmark, men af disse er kun 54.000 i arbejde.

Schlüter-regeringen fremlægger sidst i september og begyndelsen af oktober sine spareforslag, og disse vil på forskellig måde få konsekvenser for folkeskolelærernes

arbejdsvilkår og beskæftigelsessituation. Afskaffelsen af takst- og dyrtidsreguleringen og indgreb i 11-timersreglen vil fx påvirke løn- og arbejdsforholdene, og ændringerne i bloktilskuddet kan i følge nogle beregninger betyde, at ca. 1650 lærerstillinger nedlægges. Der er ved mange skoler og i mange kommuner arbejdsnedlæggelser p.g.a. disse spareforslag, og i København demonstrerer 100.000 offentligt ansatte tjenestemænd og funktionærer, fx Information 14.10.

I januar kommer så de første omfattende afskedigelser. De afskedigelser, der længe har været bebudet i Rødovre, realiseres, 40 fyres, flere vil blive fyret, og årsagen er det dalende børnetal i kommunen. Børnetallet var på 7000 midt i 70'erne og er nu på 4000, fx Politiken 26.1. og 27.1. 28 af disse lærere er tjenestemandsansatte, og de vil således få udbetalt fuld løn i 3 år eller ventepenge afhængigt af, om de er ansat før eller efter 1969. Næstformand i DLF udtaler til Politiken 28.1., at Rødovre er et par uger foran andre kommuner. Der arbejdes nu mange steder med at lukke skoler, forringe specialundervisningen og afskedige lærere.

Afskedigelserne i Rødovre afføder debat om, hvorvidt tjenestemandsbegrebet er gennemhullet, fx Politiken 28.1. og 9.2. Rødovres borgmester redegør i Berlingske Tidende 12.2. for afskedigelsesproceduren og forsikrer, at der er sikret tjenestemandene en reel behandling og en god økonomisk ordening.

1000 lærere fra Københavns amt demonstrerede foran Rødovre rådhus i protest mod afskedigelserne. Fælleslærerrådet i Rødovre mener, stillingerne bør nedlægges ved naturlig afgang, Rødovre Avis 2.3. Og Frederiksborg Amts Avis kan 20.4. oplyse, at lærerne i Ballerup har indgået en tryghedsaftale med kommunen.

DLF erklærer i løbet af sommeren og efteråret 82, at foreningen under overenskomstforhandlingerne vil have nedsat arbejdstid, – katedertimerne ønskes reduceret med 3, fx Århus Stiftstidende 4.7. og Politiken 17.9.

Foreningen afholder sin kongres i november, og UM erklærer under kongressen, at lærerne har to muligheder, fleksibilitet i ansættelserne eller afskedigelser, Fyns Stiftstidende 4.11. DLFs formand Jørgen Jensen erklærer derimod, at lærernes tillid til deres arbejdsgiver er blevet dybt rystet, Information 8.11. DLF fastholder under kongressen den formulerede holdning vedr. overenskomstforhandlingerne. Foreningen erklærer desuden, at medlemmerne solidarisk skal betale den bod, de strejkende medlemmer har pådraget sig. Foreningens mere moderate medlemmer føler sig imidlertid ikke solidariske med deres strejkende kolleger, og foreningen trues af sprængning, fx Land og Folk 5.11. og Jyllandsposten 30.11.

Politiken kan den 5.3. oplyse, at DLF og FTU har indgået en overenskomstaftale med finansministeriet vedr. afspadsringer, og denne vil redde 2000 lærerjobs i 83-84.

En ekstraordinær kongres afholdes i maj. Her fremlægges endnu en prognose, der viser, at hver 3. lærer vil være arbejdsløs i 1990. De fremmødte ønsker arbejdstidsnedsættelse uden løntilbagegang, og forsamlingen vil ikke overlade til formanden at formulere resolutionerne. Formanden nedstemmes for første gang. De delegerede ønsker desuden at føre en mere aktionspræget, udadvendt politik mod arbejdsløsheden, fx Politiken og Fyns Stiftstidende og Jyllandsposten 1.6. Disse begivenheder udløser mange kommentarer i dagspressen.

Jyllandsposten oplyser 12.5., at DLFs formand Jørgen Jensen vil trække sig tilbage til november 83. Den hidtidige næstformand Holden Schmidt foreslås som en mulig efterfølger i følge Jyllandsposten 5.6. Information 13.6. oplyser, at foreningens ven-

strefløj har deres eget formandsemne, Martin Rømer fra Århus.

Og så oplyser Dagbladet 9.7., at Ishøj kommune har tabt sagen mod lærerne og mod nævnet ved Strandgårdsskolen vedr. skemalægning. Vestkysten oplyser, at der stadig er stridigheder i skoleforvaltningen i Esbjerg, – DLFs mæglingsforslag er afvist, 29.6. Og Frederikssund byråd har bedt om, at skoledirektøren må blive afskediget p.g.a. økonomiske misforhold i embedsførelsen, Frederiksborg Amts Avis.

Ungdomsuddannelserne

Unge, efterskoler, ungdomsskoler og 10. klasse

Ungdomsarbejdsløsheden og de unges manglende uddannelsesmuligheder diskuteres og kommenteres jævnligt i dagspressen. I Århus Stiftstidende 11.7. hævdes, at de unge spilder deres tid i jagten på points, i Politiken oplyses 28.7., at 6000 unge er afvist fra de videregående uddannelser. De unge lediges forhold beskrives i forskellige sammenhænge, i Fyns Stiftstidende 21.10. og Vestkysten 19.11. Politiken oplyser, 24.1., at de unge foretrækker jobs for uddannelse, og ungdomsklubber lukkes af sparehensyn, fx i Videbæk, Vestkysten 10.5.

I mange kommuner iværksættes beskæftigelsesprojekter for unge arbejdsløse, fx i Næstved, Næstved Tidende 30.9. I november foreligger rapporten fra forsøget med en ungdomsgarantiordning i Århus amt. En af denne rapports væsentlige konklusioner er, at de unge, der har deltaget i ordningen, har bedre chancer for at få beskæftigelse end dem, der ikke har. De unge har desuden været tilfredse med opgaverne, fx Politiken 31.10. og Information 1.11. Den nye regering vil imidlertid stoppe ordningen til trods for, at Århus amt gerne vil fortsætte denne. Borgmesteren for Århus amt karakteriserer regeringens holdning som Ebberød Bank, og LO udtaler, at denne organisation er meget uenig i regeringens politik. Den skærer i jobskabelsesordningen på et tidspunkt, hvor der netop skal gøres brug af erfaringerne, Århus Stiftstidende 21.11. og Aktuelt 6.11.

Hvad den nye regering vil sætte i stedet for ungdomsgarantien forekommer i de følgende måneder uafklaret. Poul Schlüter erklærer, at alle unge, der ønsker uddannelse, skal kunne få en sådan; der bliver imidlertid ikke tale om en egentlig garantiordning, fx Berlingske Tidende 8.11. og Jyllandsposten 14.11. Og den tidligere arbejdsminister Svend Auken erklærer, at regeringen svigter de unge, fx Politiken 11.11. UM erklærer til Jyllandsposten 15.2., at alle de unge, der forlader skolen i år, d.v.s. 87.000, vil kunne læse videre i en eller anden form. I marts afholder regeringen et pressemøde, hvor denne erklæring fastholdes, – 9000 flere end sidste år vil få mulighed for uddannelse, fx Århus Stiftstidende 1.3. og Berlingske Tidende 9.3. Socialdemokratiet genfremsætter forslaget om en landsdækkende uddannelsesgaranti, Politiken 9.3. Problemet får mange kommentarer i pressen i de følgende måneder. Og i maj oplyser, fx Politiken, at et kompromis er opnået mellem regeringen og Socialdemokratiet; amterne og kommunerne skal, til trods for tidligere forslag, gå ind i bekæmpelse af ungdomsarbejdsløsheden, amterne skal bevilge 62 kr. pr. indbygger og kommunerne 125; hovedvægten skal lægges på uddannelser, 4.5.

Der er stadig stigende tilgang til efterskolerne, og nye skoler etableres. En idræts-efterskole planlægges i Jyderup, Sjællands Tidende Slagelse 13.11. En ny efterskole skal oprettes i Sdr. Resen, Skive Folkeblad 21.12., og en ny efterskole søges oprettet

i Reerslev, Sjællands Tidende Slagelse 14.5., i Tolne, Ålborg Stiftstidende 15.5. og i Kolding, Jydske Tidende Kolding Avis 5.6.

Politikeren oplyser 7.2., at 15 nye efterskoler skal starte fra august 83.

En elev bortvises efter øldrikning fra Rantzausminde efterskole. Der klages til UM, men han erklærer, at han ikke vil gribe ind i efterskolernes frihed, Fyns Stiftstidende 13.9.

Den kommunale ungdomsskole har stadig stor søgning. Information oplyser 21.9., at 200.000 unge mellem 14 og 18 søger denne skoleform, der i efteråret 82 afholder 40 års jubilæum. De lokale aviser har fyldige referater vedrørende tilgangen til ungdomsskolerne og referater af undervisningstilbudenes indhold, fx fra Esbjerg, Vestkysten 21.8., fra Egtved, Vejle Amts Folkeblad 21.2., fra Ry, Århus Stiftstidende 24.4. og fra Ishøj, Dagbladet Roskilde 13.5.

10. klasse har også stor tilgang af unge; der er fx forsøg med 10. klasse i Nakskov, Ny Dag 10.6.-82, der er stor søgning i Hjørring, Vendsyssel Tidende 2.2., i Rødding, Vestkysten 8.3. og i Svebølle, Kalundborg Folkeblad 26.4. Samtidig rammes 10. klasserne i nogle kommuner af besparelser. De overvejes nedlagt i fx Skotterup, Skive Folkeblad 13.7. og i Frederikshavn, Frederikshavns Avis 22.2., (se også afsnittet om folkeskolen generelt).

Gymnasiet

Der åbnes stadig nye gymnasier, et fx i Horsens, Horsens Folkeblad 22.6., et i Høje Tåstrup, Dagbladet Roskilde 29.7. og et i Ishøj, Sydkysten 11.8. Tilgangen til gymnasierne er svingende, men Politikeren oplyser 18.8., at der i skoleåret 82/83 går 5000 flere end året før. Samtidig er der et frafald på 20% fra gymnasierne, Jyllandsposten 13.12.

Gymnasiets indhold diskuteres til stadighed fx i Politikens kronik 25.8. og i Information 23.11. Der er forsøg i gang ved flere gymnasier, fx med en teknisk studentereksamen oven på EFG i Kbh., Ålborg og Sønderborg, Politikeren 16.7. Og gymnasierne i Vejle og Kolding har af gymnasiedirektoratet fået tilladelse til at udføre forsøg med edb; men der er ikke økonomiske midler til at iværksætte disse, Jydske Tidende Kolding Avis 29.5.

Kort tid efter Bertel Haarder har tiltrådt som minister, udkommer en bog, som han er medforfatter til, hvori han tager afstand fra forsøgsvirksomhed i gymnasiet, og hvori han desuden udtaler, at gymnasiet ikke skal bygge på lighedsideen, fx Aktuelt 30.9. Han udtaler sig i denne sammenhæng også kritisk vedr. forsøgene på Herlev og Gentofte Statsskoler, fx Politikeren 30.9. og 6.10.

Der er stadig liv i planerne om at oprette et privat gymnasium i Nivå, gymnasiet hævdes at være en realitet i følge Information 29.1., og Frederiksborg Amts Avis hævder samme dag, at det har fået egne lokaler i Cirkelhuset. UM støtter planerne varmt, amtsrådet støtter også sagen, men Farums borgmester finder det pinagtigt at bevilge penge hertil, medens der spares på undervisningen af handicappede, fx Frederiksborg Amts Avis 5.2. og 7.2. og Berlingske Tidende 9.2. og 15.2. Socialdemokratiet vil ikke støtte planerne, fordi der i dette amt er en gymnasiedækning på 43%, og fordi gymnasiet skal etableres på anparbasis, hvilket hævdes at være en skattefidus. Aktuelt mener 28.2., at denne sag er et eksempel på, hvorledes regeringen går amok for at privatisere. DGS og DSU protesterer mod, at der etableres eliteskole, Land

og Folk 10.3., og Frederiksborg Amts Avis oplyser 5.3., at 35 elever er tilmeldt. Der er således ikke tilmeldt nok elever, og i første omgang starter skolen med grundskoleklasser i Karlebo, Berlingske Tidende 16.5.; Fredericia Dagblad oplyser 13.5., at UM vil give de private gymnasier samme status som friskoler.

Elever og lærere ved Allerød amtsgymnasium klager stadig over indeklimaet og vil gerne have skolen lukket, fx Frederiksborg Amts Avis 16.12. 11 personer er i følge Information 18.12. uarbejdsdygtige, og standpunkt karaktererne bliver desuden dårlige. Amtsborgmesteren mener imidlertid, at der ikke er nogen grund til at overreagere; amtsrådets løsning afvises som lapperier, og lærerne hævder, at de har så mange sygedage, at de kan blive afskediget, fx Information 3.1. og 13.1. og Politiken 22.2. I april fjerner 100 af skolens elever 300 m² gulvtæpper. De sigtes for hærværk; eksperter giver imidlertid eleverne ret i kritikken, sigtelsen frafaldes, og der skal ikke lægges nye tæpper på gulvene men linoleum, fx Frederiksborg Amts Avis 20.4.

Rotary i Danmark iværksætter ungdomsudveksling med andre lande, også fra Sydafrika. De unge bor i et dansk hjem og undervises i danske gymnasier.

Spørgsmålet om, hvorvidt unge fra Sydafrika skulle undervises i Danmark, synes ifl. Information 21.1. første gang at være rejst i Ålborg. Rektor ved Ålborghus Statsgymnasium har på opfordringen fra Rotary givet tilladelse til, at en sydafrikansk elev kan undervises på skolen. Rotary har først forsøgt at få eleven optaget på Hassers gymnasium. Her forhindrede læerrådet optagelsen bl.a. ved hjælp af en henvendelse til udenrigsministeriet. Ministeriet henviste til enigheden vedr. forholdet til Sydafrika blandt de nordiske udenrigsministre og tilføjede, at »henstillingen på det kulturelle område har umiddelbar gyldighed for offentlige myndigheder og institutioner i de nordiske lande, men ikke for private borgere«. Efter at debatten var startet i Ålborg, blev lignende sager drøftet i Århus og Kalundborg. Udenrigsminister Uffe Ellemann Jensen mener i en kronik, der blev trykt i en række lokalaviser, at det er synd for de sydafrikanske elever, og at sagen har bragt sindene i et oprør, der ikke står i noget rimeligt forhold til dens betydning, fx Vestkysten 21.2. SF ønsker sagen behandlet i Folketinget; der skal udarbejdes strammere regler for udstedelse af visa til sydafrikanere. Der er imidlertid ikke flertal for dette forslag, Politiken 12.3.

Gymnasiernes klassekvotienter ønskes hævet i besparelsesøjemed. Københavns amtsråd beslutter at hæve den fra 25,7 til 26,7 i skoleåret 83/84, Frederiksborg Amts Avis 19.1. Og UM udsender et cirkulære om, at der skal kunne være op til 29 elever i en gymnasieklasse, samtidig med der skal foretages begrænsninger i grenvalget, fx Information 29.3. og Frederiksborg Amts Avis 30.3. Dette cirkulære betegnes omgående som Rexona cirkulæret, – der er altid plads til en til ..., og udløser hidtil usete protester på gymnasieområdet. Der synes i henhold til dagspressen at blive demonstreret over hele landet, og demonstrationerne får fyldig dækning i såvel lokale som landsdækkende aviser. Bare i København hævdes 7000 unge at have demonstreret, Berlingske Tidende 16.4. G. L. har i første omgang accepteret cirkulærets udsendelse, men skønner senere, at en ændring af klassekvotienten er overenskomstbrud. Samtidig deltager foreningen i overenskomstforhandlinger, hvis resultat er lønnedgang, men 400 nye stillinger, fx Kristeligt Dagblad 30.3. G. L. advarer lærerne mod at demonstrere og hævder, at de vil blive trukket i løn, Politiken 14.4. og 17.4. I følge Land og Folk 20.4. er der et flertal i Folketinget mod UM, og Politiken hævder i sin leder 23.4., at statsministeren har et problem, nemlig Bertel Haarder.

Rexona cirkulæret trækkes tilbage i maj, og samtidig oplyser flere aviser, at UM vil ændre gymnasieloven således, at statsgymnasierne overdrages til amterne. Samtidig vil amterne få overdraget beføjelserne vedr. klassekvotientens fastsættelse, resourceforbruget og rektorudnævnelser, fx Weekendavisen og Berlingske Tidende 13.5. Den sidstnævnte avis tilføjer, at denne sag er et eksempel på, hvorledes et spareforslag kan få helt andre følger end de tilsigtede.

Politiken oplyser 27.5., at gymnasielærernes arbejdsgivere, Københavns kommune, Amsrådsforeningen og Finansministeriet mener, at lærerne kan idømmes bøde. G.L. hævder derimod, at der ikke har været tale om systematiske aktioner.

Gymnasieelevernes organisationer er aktive i dette skoleår. DGSs formand udtaler, at organisationerne ikke vil acceptere overbelægning, Land og Folk 13.8. Forhandlinger har været i gang for at forene GLO og DGS, og disse er afbrudt i følge Politiken 7.9. Berlingske Tidende oplyser 30.9., at foreningen Liberale Gymnasiaster igen er i gang. UM beslutter i følge Berlingske Tidende, at kollektivt medlemskab i elevorganisationerne ikke skal give andel i tipsmidlerne. Og Berlingske Tidende oplyser 19.5., at UM vil begrænse gymnasieorganisationernes faglige aktiviteter til en fællestime om året. Avisen rejser spørgsmålet, om dette er en straf for den uro, der har været på gymnasierne dette forår. Og UM udsender et cirkulære vedr. elevorganisationerne. Faglige aktiviteter må ikke diskuteres i fællestimerne, her skal aktuelle og særlige problemer drøftes, fx Jyllandsposten 6.6.

Erhvervsuddannelserne

De tekniske skoler og handelsskoler over hele landet har stadig »god presse«. Lokalaviserne har fyldige omtaler af skolerne, af udvidelser og af undervisningen. Slagteriskolen i Roskilde udvider fx, i følge Roskilde Tidende 30.7., ny metalskole åbnes i Vejle, Vejle Amts Folkeblad 31.7.; der er stor tilgang til den tekniske skole i Middelfart, Kolding Folkeblad 27.8., en ny uddannelse etableres ved den tekniske skole i Skjern, Ringkøbing Amts Dagblad 10.11., kvinderne skal ind i mandefagene ved Skive Tekniske Skole, Skive Folkeblad 5.2., UM stopper planerne om EFG-bygge- og anlæg på Bornholm, – under kraftige protester, Bornholmeren Rønne 23.2., teknisk skole i Åbenrå udvider, Vestkysten 26.4., og Weekendavisen oplyser 20.5., at handels-skolerne indfører den ny teknik.

Det spørgsmål, der også i år synes at være det centrale inden for disse uddannelser – såvel centralt som lokalt – er mangelen på lære- og praktikpladser. I følge Fyns Stiftstidende 18.6. mangler fx hver anden EFG-elev i Odense plads, i Grindsted gennemtrawles egnen for praktikpladser, Vejle Amts Folkeblad 7.7. Unge mangler plads i Helsingør, Helsingør Dagblad 9.5., i Kalundborg, Kalundborg Folkeblad 12.3., og i Hillerød er et hold, der udgik fra basisåret fulgt i to år: nogle fik praktikplads, og nogle fik hverken dette eller anden beskæftigelse, Frederiksborg Amts Avis 9.6. I Politiken hævdes, at lodtrækningen til basisåret er uheldig, unge har praktikpladser, men får ikke basisåret, 25.6. Samme avis hævder 25.7., at den daværende regering sminker tallene vedr. mangelen på praktikpladser. Når kun 9000 mangler plads på dette tidspunkt, er det fordi de, der har opgivet at søge, ikke er medregnet. Land og Folk oplyser 20.8., at LO mener, at 20.000 mangler plads, Aktuelt hævder 23.9., at 16.000 mangler, heraf mangler 12.000 praktikplads og 4000 læreplads. Jyllandsposten oplyser 23.12., at 11.000 mangler praktikplads i november, og halvdelen af disse søger

inden for HK-området. Information oplyser 12.11., at til trods for, at arbejdsgiverne i foråret 82 fik fordoblet deres tilskud til eleverne, mangler 9000 unge stadig plads, og det er flere end sidste år, ca. 4000 mangler inden for mesterlæren, 4000 inden for EFG, og mange har ventet i 1½ år. Jobformidlingen, der skal skaffe de unge pladser, fungerer dårligt, og skolerne burde overtage denne opgave, fx Information 17.11. Aktuelt har en serie om erhvervsuddannelserne 9.2., her redegør en arbejdsgiver for, at det hverken er karakterbogen eller anbefalinger, men den unges personlighed, der tæller ved ansættelse. Information oplyser 8.3., at der ydes 500 mill. i tilskud til erhvervslivet, og dette har kun givet 2000 flere pladser, d.v.s. at hver ny plads koster staten 250.000.

Bertel Haarder udtaler som nyudnævnt minister, at der er en masse glemte lærepladser, Amts Avisen 27.9. I følge Jyllandsposten 24.9. vil UM ændre reglerne for kombinationsaftaler således, at lærlinge/elever kan rotere, og DA vil på denne baggrund opfordre medlemmerne til at oprette flere pladser. UM indrømmer i følge Politiken 25.11., at det kan blive nødvendigt at skaffe pladser via tvungne kvotaordninger over for store virksomheder. Regeringen mener i følge fx Kristeligt Dagblad 1.3., at der kan skaffes 10.000 nye pladser ved at lette reglerne for oprettelse og yde støtte. Bankerne har givet tilsagn om at tage dobbelt så mange elever. Samme avis oplyser 14.5., at der er 70.000 unge under 25, der mangler læreplads, EFG-plads eller beskæftigelse. Og i følge Aktuelt 4.6. søger 9000 unge stadig plads i april, medens Politiken 12.6. hævder, at antallet vil være 20.000 i august.

Erhvervsuddannelsernes indhold og organisation diskuteres stadig. Kristeligt Dagblad oplyser, at UM overvejer at etablere en EFG-uddannelse uden basisår, 19.7. Nye uddannelser er på vej inden for sundhed og elektronik, betænkningen er klar, 10.000 elever skal optages pr. år, fx Information 7.7. og 31.8. Sygeplejerskerne, FTF og pædagogiske organisationer protesterer mod oprettelsen af disse, fx Aktuelt 28.8. Foreningen af landbrugsskoler ønsker EFG-jordbrug nedlagt, EFG-eleverne er også dyrere at uddanne, fx Frederiksborg Amts Avis 6.8. Undervisningsdirektør Niels Hummeluhr påpeger over for Jyllandsposten 9.8., at det er en god tradition, at erhvervslivets parter og det offentlige tilrettelægger disse uddannelser. Jernet vil i henhold til Vejle Amts Folkeblad 1.10. fastholde mesterlæren længere end planlagt. Det planlagte tværfaglige basisår udskydes af sparehensyn til både LOs og DAs store forundring, Jyllandsposten 9.10. UM vil styrke mesterlæren og etablere »konfrontationer« vedr. EFG, fx Herning Folkeblad 15.11. og 29.11., både i Jern og Metal og i de grafiske fag findes begge uddannelser, og det finder Aktuelt 25.11. uheldigt. Og Århus Stiftstidende oplyser 31.5., at UM vil udskifte lodtrækning ved optagelse på basisåret med en anden optagelsesform. Kriterierne ved denne skal bl.a. være erhvervs erfaring, kønskvotering, geografiske hensyn og hensynet til, hvorvidt den unge skal overtage en virksomhed.

Voksenundervisning og voksenuddannelse Seminarierne

Der var mindre søgning end tidligere til seminarierne i sommeren 82. Fyns Stiftstidende oplyser 3.7., at medens der var 7000 i 1977, er der kun 2100 i 1982. Desuden fordeler ansøgerne sig skævt, idet halvdelen søger de 10 på Sjælland, medens den anden halvdel søger de 19 øvrige. Politiken 9.7. hævder, at de eksisterende seminarier

har en uddannelseskapaletet på 4000, medens der kun uddannes 2000, og disse 2000 vil sandsynligvis ikke finde beskæftigelse. Kristeligt Dagblad oplyser 14.7., at Det Nødvendige seminarium kun har modtaget 14 ansøgere, Information hævder samme dag 20.

Ernst Goldschmidt, Undervisningsministeriet, kommenterer situationen og siger, at udbud og efterspørgsel på lærerområdet er ved at nærme sig til hinanden, dog med det forbehold at ansøgerne fordeler sig skævt geografisk. Der er imidlertid uddannet nok lærere for mange år fremover; seminarier kunne nedlægges, og det er dem med færrest ansøgere, der er truet. Problemet vil blive drøftet af politikerne til august, Århus Stiftstidende 7.7. I finansministeriets budgetredegørelse fastslås, at der ved udgangen af 80'erne vil være 25.000 flere lærere, end der er brug for, og lukning af et par seminarier vil ikke ændre situationen.

De små seminariebyer vil imidlertid ikke blive berørt af situationen. Nye uddannelsesinstitutioner vil blive flyttet dertil, Jyllandsposten 22.7. Disse udtalelser udløser kommentarer og gisninger i såvel de landsdækkende som de lokale aviser. DLF vil fx ikke acceptere to-sporede seminarier. Den nye rektor ved Nørre Nissum frygter ikke nedlæggelse, Ringkøbing Amts Dagblad 3.8.; der er interviews med lokale seminarierectorer fx i Vestkysten 7.8., i Århus Stiftstidende 23.8. og Midtjyllands Avis 31.8. De spørgsmål, der diskuteres, er, hvor lille et seminarium kan være, hvad det reelle lærerbeho er, hvis folkeskolelærerne også uddannes til voksenundervisningen, og BFU bliver vedtaget, og først og sidst hvilke seminarier der skal nedlægges. UM fremlægger i november et forslag til nedlæggelse af seminarier, der udløser voldsomme protester – så mange, at flere aviser taler om et seminarieslag. UM ændrer planer nogle gange, rygterne svirrer, men i begyndelsen af december opnår regeringen et forlig med Socialdemokratiet, i følge hvilket Gedved nedlægges, Th. Lang nedlægges, og Hellerup og Frederiksberg og Blaagaard og Emdrupborg sammenlægges; Det Nødvendige Seminariums fremtid forekommer usikker. Ca. 250 seminarieleverer vil blive arbejdsløse, fx Politiken 10.12. og Land og Folk 17.12. Seminarieeleverne demonstrerer, fx Politiken 17.12.

I de følgende måneder iværksættes nye uddannelsesstilbud på forskellige seminarier. I Tønder oprettes fx en data- og samfundslæruddannelse, Jydske Tidende Tønder 6.3., i Kolding oprettes et kursus for arbejdsløse lærere, Kolding Folkeblad 5.3., og ved Gedved vil forskellige kurser blive iværksat. Horsens Folkeblad 18.3. UM hævder, at Det Nødvendige Seminarium indgik i forliget og således skal nedlægges. Dorte Bennedsen fastholder, at det gjorde det ikke. Skal det nedlægges, må der lovgives derom, fx Politiken 23.3.

Voksenundervisning

Der er stadig stigende tilgang til voksenundervisningen rundt i landet, fx i København ventes en stigning på 10%, Politiken 31.7. Der oprettes færre hold med større elevtal, fx i Kalundborg, Holbæk Amts Venstreblad 17.8., og holdstørrelsen er også stigende i Sønderjylland, Jydske Tidende Haderslev 22.8. Aftenskolernes specialundervisning er også stigende fx i Frederiksborg Amt, Frederiksborg Amts Avis 19.8.

Denne undervisning rammes imidlertid også af besparelserne, 100 lærere skal fx fyres i Københavns Amt, og seks byer i Frederiksborg amt mister deres enkeltfagskurser, Politiken 22.12. og Frederiksborg Amts Avis 30.12.

Bertel Haarder erklærer kort efter sin tiltrædelse, at den gratis voksenundervisning skal afskaffes, fx Politiken 7.10. Der skal betales for enkeltfagskurser, for deltagelse i kurser i dansk o.s.v. Indvandrers deltagelse i grundkursus i dansk vil koste 10% eller 1000 kr. og deltagelse i enkeltkurser 200 kr., fx Information 11.2. og 9.3. Dette forslag udløser mange protester. AOF siger, at UM vil smadre den frivillige voksenundervisning, fx Land og Folk 2.11. Kristeligt Dagblad mener, at ordningen ville ramme indvandrerkvinderne – UM beskyldes også for at blande sig i oplysningsforbundenes virke og gribe ind i deres styrelse, Politiken 8.5.

Forslaget om, at de, der modtager specialundervisning i dansk, skal betale, trækkes efter megen debat i folketinget tilbage; det ville have givet en besparelse på 6 mill., og et ændret forslag vedtages, fx Politiken 27.5. og 28.5. Folketinget vedtager imidlertid forslaget om, at der kan opkræves en afgift på 200 kr. pr. enkeltfagskursus, Berlingske Tidende 11.6.

BFU debatteres stadig, Kristeligt Dagblad påpeger 13.7., at reformen vil komme som en konsekvens af den nedsatte arbejdstid, og den vil være skelsættende. Og Weekendavisen oplyser 27.8., at LO regner med at 100.000 stadig skal være under uddannelse. Lønkomensationen er beregnet til 10-12 mia om året. Forslagets beskæftigelsesmæssige, uddannelsesmæssige og menneskelige værdi diskuteres i den følgende tid, fx i Jyllandsposten 19.8.

Weekendavisen oplyser 21.2., at voksenundervisningen bruges af hver 3. dansker, og forslaget om en ny organisation i form af et 10 punktsprogram er under udarbejdelse. Og Politiken oplyser 22.4., at tre partier har udarbejdet forskellige forslag til en BFU-reform.

Højskole

En ny højskole starter i Thy i juli 82 i det gamle Missionshotel i Sjørring, fx Ålborg Stiftstidende 25.7. Den indvies officielt i oktober, Thisted Dagblad 4.10. En datahøjskole skal oprettes i Odense, og den skal uddanne brugere af EDB-teknik til både den private og den offentlige sektor, Jyllandsposten 5.7. En idrætshøjskole søges oprettet i Varde, Vestkysten 26.10. Og byggeriet af en ny højskole i Holstebro er blevet forsinket, Holstebro Dagblad 15.10.

Ledige søger stadig højskolerne, ledige kvinder i Storstrøms amt får tilbudt et højskoleophold, Politiken 27.8.; ledige fra Odense kommer på højskole, Politiken 2.11., og en ny daghøjskole for arbejdsfri oprettes i Allerslev, Næstved Tidende 5.2.

Også i år er der konflikter ved enkelte højskoler. Der er uro på Uge Folkehøjskole, der er stor udskiftning af lærere, forstanderen beskyldes for at være diktatorisk, og der har ikke været afholdt lærerråd i 5 år, fx Jydske Tidende Tønder 30.10. Konflikten ved St. Restrup Højskole afklares, fordi den gruppe, der var modstandere af skolens socialistiske linje, har trukket sit sagsanlæg tilbage, Ålborg Stiftstidende 3.12. Og forstanderen for Pensionisthøjskolen Rude Strand er blevet frikendt for anklagen for bedrageri over for staten, Århus Stiftstidende 8.6.

Fremskridtspartiet mener, at Den Røde Højskoles kurser om husbesættelser er af en sådan karakter, at der bør indledes en politimæssig undersøgelse. Sagen drøftes i Folketingets spørgetid, og UM vil ikke gribe ind, da der på højskoler må kunne foregå diskussioner om hvad som helst, fx Jyllandsposten 17.3. og B.T. 26.2.

Højskolerne rammes også af besparelser. UM meddeler, at der ikke vil blive ydet

statsstøtte til ledige, der får understøttelse på højskoler, landbrugsskoler o.s.v. Socialdemokratiet protesterer, og de radikale foreslår, at der ydes en grundstøtte på 150 kr. pr. uge, fx Information 19.5. og Politiken 27.5. Dette forslag udløser mange kommentarer.

Tvindskolerne

Skolesamvirket i Tvind får også i dette skoleår megen avisomtale. Politiken hævder 14.7., at skolesamvirket har svært ved at skaffe elever. Socialforvaltningerne må ikke længere placere elever på skolerne. Skolesamvirket køber en villa ved Silkeborg for at etablere en skole. Kvarterets beboere protesterer og hævder, at brugen vil være i strid med de servitutter, der er på kvarteret; skolesamvirket mener på sin side, at protesterne grænser til racisme, Midtjyllands Avis 20.7. og 21.7.

I februar forliser et af skolesamvirkets skibe »Aktiv«, 5 omkom. Det hævdes, at skibet ikke var sødygtigt og i forsvarlig stand, hvilket imødegås af skolesamvirket, – typerne er store og beskyldningerne voldsomme, fx B.T. 3.2.

Skolesamvirkets telefoner er i henhold til Ekstrabladet 12.3. og Aktuelt 17.3. blevet aflyttet i henhold til en dommerkendelse foranlediget af udenrigsministeriet, fordi skolesamvirket var under mistanke for militante PLO-aktiviteter. Der har desuden været holdt udenlandske elever uden opholdstilladelse skjult på skolerne, og forstander Poul Jørgensen risikerer bødestraf derfor, fx Jyllandsposten 4.3. Udenrigsminister Uffe Ellemann Jensen erklærer, at Tvind-eleverne skader Danmarks omdømme i udlandet, fx Ekstrabladet 11.3.

Folketinget diskuterer i april, om friskoleloven bør ændres, således at disse skoler ikke kan fungere, som de gør. Der er imidlertid flertal for at bevare loven, og der er således intet stormløb mod skolerne i denne omgang. Forstander Poul Jørgensen inviterer folketingets medlemmer til at besøge skolerne, men ingen kommer, fx Politiken 15. og 26.4.

Skolehistorisk litteratur

Ur Nordisk Kulturhistoria

Läskunnighet och folkbildning före folkskoleväsendet

XVIII Nordiska Historikermötet

Jyväskylä 1981

Bidrag af Ingrid Markussen og Vagn Skovgaard-Petersen (Danmark), Finn Gad (Grønland), Knut Tveit (Norge), Loftur Guttormsen (Island), Egil Johansson (Sverige) og Rauno Luttinen (Finland).

Da temaet på det nordiske historikermøde i Finland 1981 var spørgsmålet om læsekyndighed før et egentligt folkeskolevæsens indførelse, kunne man som dansker vel have haft grund til at vente, at den til nu lidet studerede periode før de især pietistisk influerede tiltag omkring 1730 ville stå i centrum, og at emnet i alle tilfælde måtte være udtømt ved indførelsen af den berømte 1814-lov.

At emnet i realiteten viser sig tidsmæssigt at være centreret til i hovedsagen perioden ca. 1700-1850, kan måske umiddelbart virke skuffende; men det viser sig snart at have en forklaring, der ydermere finder fuld berettigelse igennem rapporternes indhold. Vel kan mange indbyrdes sammenfald af ledepunkter i nogen grad skyldes, at man i de senere år med fordel har ladet de respektive landes rapportører mødes, inden den endelige udarbejdelse af rapporterne. Men ikke blot opnår man således en betydelig grad af indbyrdes sammenlignelighed (herunder også pointering af fundamentale forskelle); i høj grad er gentagelser af almindeligheder m.v. på denne måde undgået.

Det fortsat lidet undersøgte efterreformatoriske århundrede omtales følgelig gerne blot i et par indledningsbemærkninger, medens det for en dansker besynderligt sene afslutningstidspunkt viser sig at skyldes, at man i de øvrige nordiske lande faktisk først uhyre sent fik virkelige folkeskolelove (Finland således i 1860'erne, Norge i 1889 og Island så sent som i 1907!).

Men dette – fremgår det klart og entydigt af rapporterne – betyder ikke nødvendigvis, at samfundene var analfabetiske i streng forstand. Thi i ikke ringe grad er det rapporternes pointe, at *læsefærdighed* og *skolesystem* ikke nødvendigvis er sammenfaldende.

Ofte bemærkes bebyggelsens rolle, hvor det karakteristisk nok bliver det langt tættere befolkede Danmark med dets landsbystruktur, der tidligst fik held til at gennemføre en egentlig skoleorganisation. Men morsomt bemærkes, at da man i 1720'erne (Ryttergodsskoleepoken) vil oprette en godsskole i Nordsjælland, fandt man allerede tre (3) »bondeskoler« i funktion. Og da 1739-skoleloven skal gennemføres på Lolland, viser det sig, at der visse steder allerede fandtes flere »skoler«, end loven regnede med!

Da dette i mangt og meget virker som en parallel til dr. Japsens iagttagelser for Slesvig, burde man måske have taget konsekvensen og spurgt sig selv, om ikke dr. Japsens these om et mere fremskredent Slesvig overfor et tilbagestående kongerige eventuelt kunne skyldes, at så længe studier af en Japsensk grundighed ganske manglede for Danmarks vedkommende, hviler tanken i høj grad på en sammenligning imellem et velstuderet og et uundersøgt område.

I de øvrige nordiske lande var bebyggelsen derimod gerne alt for spredt til, at man af såvel rent praktiske som økonomiske årsager kunne komme langt med et egentligt skolesystem, hvorfor omgangsundervisning, men vist især forældres hjemmeundervisning af deres børn m.m. følgelig kommer til at spille en særdeles væsentlig rolle.

På denne baggrund kan man derfor kun irriteres over, at den mere udbredte hjemmeundervisning specielt på Bornholm og i Vestjylland i Japsensk stil formodes at have »socio-økonomiske« årsager, da som anført hele rapportens anlæg burde lede tanken hen på bebyggelsesstrukturen som en i hvert fald nok så plausibel forklaringsmulighed.

Den fællesnordiske udvikling fremstilles med de vekslende åndelige bevægelers udvikling som ledepunkt, unægtelig særdeles overbevisende, omend de indledende fællesmøder som antydnet kan have spillet en rolle for fællespræget? Reformationen som sådan synes ikke at have haft nogen direkte indflydelse; men med den sejrende orthodoxi skærpes 1630 kravene til en effektiv *katekisering*, det være sig ved degne (som i Danmark) eller ved forældre m.fl. i tyndere befolkede egne, et krav, der toges så alvorligt, at den opnåede indsigt i troens elementære lærdomme kontrolleredes som betingelse for første altergang, d.v.s. at pietismen faktisk blot formaliserede konfirmationen!

Alt tyder på, at disse stigende lærdomskrav i praksis viste sig bedst gennemførlige ved at fremme elementær læsefærdighed. Men rap-

porterne understreger omhyggeligt forskellen på at kunne *læse inden- og udenad*: d.v.s. at i talrige tilfælde bestod færdighederne fortrinsvis i evnen til ved hjælp af en kendt trykt tekst at kunne genkalde sig dennes indhold.

Men 100 år senere kommer derpå pietismen med strengere krav til forståelse af og ikke mindst personlig tilegnelse af det lærte (fra »objektiv til subjektiv« kristendomsforståelse), og dette burde atter intensivere læsefærdighedskravene, hvad enten undervisningen fandt sted på den ene eller anden måde.

Klager over manglende evner turde være udbredte nok – de findes såmænd den dag i dag. (Men omtalen af klagerne over de danske retsembedsmænd 1686 burde have henvist til det trykte primærmateriale og iøvrigt erindre, at alle reformkrav forudsætter, at man postulerer en tingenes elendighed!). Og når energiske præster allerede midt i 1600-tallet i deres iver efter at fremme kristendomsforståelsen jamrer over, at de læsekyndige bønder anvender de nyerhvervede færdigheder til at læse lovbøger med flere verdslige skrifter, turde sådanne eksempler rent kilde-kritisk afgive nok så solide vidnesbyrd om, hvilke resultater orthodoxien faktisk kunne nå med hensyn til udbredelsen af læsefærdigheden (ligesom det understreger, at kirkens mål var og blev kundskab om læren).

Endelig kommer sidst i 1700-tallet »oplysningstiden« med dens helt nye krav til »den gode borger«, i praksis på det nærmeste en »sekularisering« af undervisningsvæsenet, der sejrer i Danmark med 1814-loven. At degneembederne hermed bortfaldt, var dog næppe nødvendigvis en kritik af degnenes virke; men ét sted fra måtte man jo skaffe midlerne til at aflønne den nye lærerstand, der iøvrigt op til nyeste tid som regel fortsatte med at udføre degnens rent kirkelige pligter.

I ikke ringe grad kommer rapporterne til at fremstå som næsten en retfærdiggørelse af det gamle system, det vil sige: på dettes egne præmisser; og når de øvrige nordiske lande så utroligt sent får egentlige folkeskolesystemer, skyldes dette vel ikke mindst, at i og for sig fungerede de eksisterende ordninger alt i alt ganske godt?

Af generelle spørgsmål fastslås her det uhyre vigtige – og vist kun for de på forhånd sagkyndige selvfølgelig – at *læse- og skrivefærdighed* bestemt ikke var identiske. Mærkeligt nok synes dette problem ret ukendt i den rige og ofte citerede udenlandske litteratur, og

læseren sidder unægteligt tilbage med et indtryk af, at enten skiller Skandinavien sig på dette punkt ganske ud fra det fælleseuropæiske kulturmønster, eller også er den nordiske forskning betydelig mere jordnær og kildebunden end den megen intelligente og nok så elegante udenlandske litteratur om emnet, der som sagt flittigt citeres, men (heldigvis) ret sjældent bruges!

Naturligvis konstateres betydelige forskelle fra land til land, til dels accentueret af, at Danmark-Norge-Island havde en fra Sverige-Finland forskellig lovgivning; men specielt ses kildernes forskellige art at sætte deres præg på fremstillingsformen.

I Danmark er der især tradition for skolehistorie, hvorfor det er lige ved at være en bedrift, at man her søger at nærme sig læsefærdighedsproblematikken ad anden vej, omend der – specielt vedrørende 1600-tallet – endnu er lang vej tilbage.

Men selvom Norge principielt skulle følge samme hovedprincipper som Danmark, måtte forholdenes natur give problemer, hvorfor den norske rapportør alt i alt giver et noget mere negativt billede end hans kolleger; bl.a. antydes det, at præsternes positive betoning af sognets relativt gode oplysningsniveau vist ofte kun skyldes ønsket om at gøre et godt indtryk på bispem. Et spørgsmål, der tænkeligt også er relevant med hensyn til de svenske husforhør. (Men kan man betegne biskop Hersleb som »glødende pietist«?).

Meget fascinerende er skildringen af de islandske forhold, hvor den spredte bebyggelse først ind i dette århundrede skaber et egentligt skolesystem. Men også her konstateres den voksende kirkelige iver for katekisation i 1630'erne (ja en art »konfirmation« synes indført allerede 1596) med husbesøg og overhøring. Og fra 1746 – hvor regelmæssig husandagt kræves gennemført – hører elementær læsefærdighed med til konfirmationskravene.

Takket være et antal »sjæleregistre« (fra 1750'erne) har man grund til at formode, at godt og vel halvdelen kunne læse, i hvert fald »nogenlunde«, medens blot en 15% betegnes som totalt analfabeter. Og deler man tallene op efter aldersgrupper, konstateres en vækst i udviklingen af læsefærdighed fra ca. 1700 til 1750, der ikke mindst for kvindernes vedkommende må kaldes eksplosiv. Men bag denne udvikling er det rimeligt at antage, at der allerede i 1600-tallet fandtes et ganske godt grundlag at bygge på!

Morsomt er Finn Gads »appendix« om de grønlandske forhold, der

blandt andet viser, at for de missionærer, der kom dertil i 1700-tallet, var udbredelsen af en vis læsefærdighed så at sige en integreret del af deres virke (modsat den socialt noget anderledes sammensatte Hernhuttermission). Men var læsefærdighed fra omkring 1800 forholdsvis let tilgængelig, tabtes den til gengæld nemt med alderen, da de færreste grønlandere udenfor selv handelspladserne jo sjældent havde større dagligt behov derfor, et generelt problem, der næppe er helt uden interesse også for de øvrige lande og det sikkert et godt stykke op i forrige århundrede?

Trods betydelige forskelle i kilder og lovgivning synes som ovenantydnet også Sverige alt i alt at følge samme mønster, idet man her – i mangel på de danske degne – måtte lægge et større ansvar på præsterne. Det fremhæves, at når Psalmebog (med katekismus, kirkeårets tekster o.s.v.) fra 1695 til 1819 kom i 250 oplag (d.v.s. en 1½ million eksemplarer!), må der simpelthen have været et betydeligt behov, hvilket unægtelig forøger tilliden til de interessante svenske husforhør, hvor præsten gennem regelmæssige besøg (vist allerede begyndt i 1620'erne) kontrollerede husstandens kristendomskundskab.

Allerede 1686 sættes en vis læsekunnen som altergangsbetingelse, d.v.s., at forældrene fik pålagt et stort ansvar for deres børns opdragelse og »elementæruddannelse« (indskærpet 1723), hvad enten læsningen så foregik ved forældrene selv eller med anden hjælp. Og bevarede husforhør sent i 1600-tallet giver grund til at formode, at allerede nu kunne ¾ af befolkningen i nogen grad læse; ja ganske som på Island anes en betydelig vækst i den forudgående periode, hvorved specielt kvinder når samme færdighedsniveau som mænd.

Administrativt og lovgivningsmæssigt fulgte Finland i Sveriges spor. Allerede i 1630'erne møder vi kravet om katekisering, hvilket snart følges af i hvert fald ønsket om en vis læsefærdighed. Et krav af 1686 om læsekyndige klokkere (næsten parallelt til de danske degne) synes dog næppe økonomisk gennemførligt, hvorfor især omgangsskoler bliver en større succes i den spredte befolkning.

At pietistiske folkelige bevægelser ofte betegnes som »læsere«, indicerer en udbredt evne til i hvert fald indenadslæsning (i »kendt tekst«), hvilket formentlig betyder, at 1800-tallets skarpe kritik af det ringe undervisningsvæsen næppe så meget skyldes, at systemet var gået i forfald, som at en ny tid stillede nye og langt skrappe

krav!

Endelig berøres uundgåeligt en række sproglige konsekvenser af udviklingen, som kirkens bidrag til forsvenskningen af Skåne, det danskprægede skriftsprogs fremtrængen i Norge, og de nordnorske missionærens problem, hvorvidt samer skulle undervises på deres eget sprog eller på norsk.

Talrige problemer står naturligvis fortsat tilbage; lejlighedsvis omtales (som ovenantydnet) den voksende bogproduktion, der jo må forudsætte et marked for bøger. Og talrige statistikker – hvor nænsomt de end behandles – kan naturligvis underkastes nøjere detailkritik. Men at rapporterne har vakt interesse, turde fremgå af, at også det kommende nordiske historikermøde agter at tage emnet op påny.

For anmelderen at se understreger de mange paralleller og indbyrdes lighedstræk i de bebyggelsesmæssigt så forskellige områder thesen, at den fælles faktor er den lutherske kirke og dennes mål, et folk, der forstår sin kristendom, og at læsefærdighed følgelig er at anse for et hjælpemiddel, *ikke et mål* i sig selv. Denne opfattelse næsten cementeres, når man betragter udviklingen via pietismen frem til 1800-tallet. At kvinder allerede først i 1700-tallet ses i alt væsentligt at have opnået samme færdigheder som mænd, skal formentlig anses som en følge af, at formålet var og blev kirkeligt. Thi al anden (organiseret) undervisning, det være sig latinskolen eller byernes »skrive- og regneskoler« (handels- og fagskoler), var grundet disses erhvervsbetonede sigte udelukkende forbeholdt mandlige elever.

Specielt for Danmarks vedkommende (hvor meget nyt materiale i den seneste tid er kommet til) ser det stærkt ud til, at man skal interessere sig lidt mere for de på bispemødet 1631 fremsatte forslag om oprettelse af landsbyskoler. Nok satte de fromme ønsker sig aldrig konkrete resultater i egentlig lovgivning; men faktisk tyder et og andet på, at udviklingen i læsefærdighed tager fat netop på dette tidspunkt.

På baggrund af det interessante emne og de udmærkede og meget inspirerende oplæg til fællesnordisk drøftelse er det kun med dybeste beklagelse, at anmelderen må anføre, at et sådant samarbejde øjensynligt har sin pris, in casu i et utilladeligt stort antal trykfejl m.m.

Troels Dahlerup

Gunnar Richardson: Svensk Skolepolitik 1940-45. Idéer och realiteter i pedagogisk debatt och politisk handlande. Stockholm 1978, 367 s.

Gunnar Richardson: Drömmen om en ny skola. Idéer och realiteter i svensk skolpolitik 1945-1950.

Stockholm 1983, 474 s.

Sixten Marklund: Från Reform til Reform. Skolsverige 1950-1975. 1. 1950 års reformbeslut.

Stockholm 1980, 265 s.

Åke Isling: Kampen för och mot en demokratisk skola. 1. Samhällsstruktur och skolorganisation.

Stockholm 1980, 432 s. (disputats).

I centrum for disse undersøgelser står den moderne svenske enhedsskoles umiddelbare tilblivelseshistorie, men både SM og ÅI trækker trådene tilbage til den svenske folkeskoles begyndelse 1842. De umiddelbare forudsætninger spores til en række skolebetænkninger og politiske beslutninger begyndende med skolekommissionen af 1940 nedsat af den konservative eklesiastikminister Gösta Bagge bestående af såkaldt upolitiske eksperter. Næste fase i udviklingen er den politiske – af socialdemokrater dominerede – og af den socialdemokratiske undervisningsminister Tage Erlander udpegede – skolekommission af 1946, hvis betænkning resulterede i reformlovgivningen i 1950.

Hovedindholdet heri var påbegyndelsen af en omfattende forsøgs-virksomhed med enhedsskoler til afløsning af tidligere tiders segmenterede skoleformer: seksårig folkeskole, kommunale pigeskole, realskoler – såvel 4-årige som 5-årige, etc. (se G.R.bd.1, s. 15ff). Dette parallelskolesystem var mere kompliceret end det strengt taget er nødvendigt at gå ind på i denne sammenhæng. Et i samtiden alvorligt strukturelt problem var forældrenes pres på realskolen, som kvalificerede sine elever til videregående gymnasial og anden uddannelse. En nærliggende løsning på dette stigende pres kunne være at udvide kapaciteten, men herimod talte den almindelige stigning i akademikerarbejdsløsheden i 30'ernes kriseramte Sverige. Som nævnt afløstes dette parallelskolesystem ikke med et slag. Diskussionen herom var langvarig og omfattende, og skolereformen af 1950 var udtryk for et meget forsigtigt politisk kompromis, hvis realisering beroede på

resultaterne af en 10-årig forsøgsperiode. Og forsøgsresultater kan som bekendt fortolkes...

Herom vil kommende bøger af S.M. og Å.I. handle, her skal det blot nævnes, at 1950-loven i hovedtræk fastlagde den skolestruktur, hvori forsøgene skulle foregå. Skolepligten forlængedes til 9 år, og folkeskolen skiftede navn til grundskolen, som var organiseret i 3 x 3 år i henholdsvis låg-, mellan-, og hög-stadium. Af disse stadier var de to første fælles for alle, altså en egentlig enhedsskole. Högstadiet var differentieret i 7. og 8. skoleår, dog med sammenholdte klasser, mens det sidste år, det 9., var klart grendelt i en almen gren, en erhvervsorienteret gren og en gymnasieforberedende gren. Disse så at sige objektive forudsætninger bør række til en nødvendig baggrund for den egentlige diskussion om bøgerne.

Hos *Gunnar Richardson* er problemstillingen nu den allerede i 1950 af den socialdemokratiske undervisningsminister Joseph Wej- ne pragmatisk formulerede: var skolereformen i 1950 et resultat af blåøjede og pilfingrede reformators arbejde, eller skyldtes den »li- vet selv«? Eller med R.'s egne ord: var det ideerne eller realiteterne, der var udslagsgivende? R. giver ikke noget entydigt svar, hverken i 1. eller 2. bind, men konstaterer et slags både – og. R. nævner, at realiteterne og idealerne smeltede sammen i et kompliceret mønster, se bd. 1, s. 310 og bd. 2 s. 397. R.'s problemstilling viser sig således ikke at være særlig frugtbar, og hvad grunden hertil kan være, skal jeg vende tilbage til. Men dette betyder ikke, at R. ikke når frem til resultater af sin forskningsindsats. Hovedsynspunktet er, at enheds- skolen i for høj grad har været forklaret ideologisk og ud fra den socialdemokratiske skolekommission af 1946. Tidligere forskning har undervurderet det skoleinterne pres (realskolen) og det lokale forsøgsarbejde, mener R.

R.'s meget omfattende læsning af 1940'ernes skoledebat formidles på en måde, som giver læseren et fyldigt billede af periodens idéhi- storiske hovedspørgsmål: demokratidebatten, den såkaldte fri opdra- gelse, livsanskuelsesdebatten i det hele taget, religionsundervisnin- gens forkyndende karakter, intelligencetestningens udvikling fra arv til miljø, disciplindebatten og afskaffelsen af pryglestraffen i 1958. Også skolens stigende sociale opgaver, de praktiske fags stilling og personalets professionalisering er emner, der behandles fyldigt. Lan- ge passager i bogen er således gode referater af kildematerialet, og

der ligger en imponerende arbejdsindsats bag. Men hovedindtrykket bliver, at alle de omtalte ideer lever deres eget liv, og at kun de problemer, der gøres til genstand for offentlige overvejelser i betænkningerne, er reelle problemer. Skolens samfundsmæssige placering er i de offentlige betænkninger og i R.'s fremstilling et tabu. Skoledebatten foregår hos R. – implicit – i en slags organisk samfundsteori, hvor den brede pragmatiske og sejrige midterstrøm – bestående af socialt indstillede liberale og liberalt indstillede socialdemokrater i samarbejde med sagkyndige embedsmænd og en humanistisk pædagogisk-psykologisk ekspertise – får skolen sat på funktionelle skinner.

Debattører, som vil reformere samfundet ved hjælp af skolen udelukkes fra dette pæne selskab. At de ville reformere samfundet ved hjælp af skolen er ganske vist et motiv, R. tillægger dem. Selv ville Oscar Olsson, Alva Myrdal og Stellan Arvidson, »skurkene« i R.'s bøger, nok formulere sig lidt anderledes, nemlig, at ideer ikke er frit i luften svævende utopier, men interessebetonede krav om, at skolen ikke slavisk bør bidrage til at reproducere den klasse-mæssige ulighed i samfundet. R.'s vurdering, for han fremsætter i høj grad vurderinger, hvilket også er udmærket, men lidt underligt på baggrund af hans eget forskningsideal om »det värderingsfria synsätt som bör präglä all historisk vetenskap« (bd. 1. s. 296), er, at en af »heltene« i svensk skolepolitik er socialdemokraten Joseph Weijne – en anden er den konservative eklesiastikminister Georg Andrén – for han var så pragmatisk og så lidt socialistisk, (bd. 2. s. 379). R. ser ikke, at også pragmatikernes reformforslag er idébetonede, og at deres ideer er lige så afhængige af den samfundsmæssige virkelighed som Olssons, Myrdals og Arvidsons, om end udtryk for mere samfundsbevarende og elitære tendenser. R. er gået i den sædvanlige positivistiske fælde.

R. fremsætter afslutningsvis (bd. 2. s. 415f) nogle personlige betragtninger, bl.a. om korporlig afstraffelse og om intelligestestningens afskaffelse. Han beklager begges forsvinden. Er barnet ikke skyllet ud med badevandet? Gør man sig imidlertid klart, at R.'s synsvinkel stedse identificerer sig med skoleadministrationens situation, bliver opfattelsen mere begribelig. En solidaritet med myndighederne er imidlertid ikke mindre moraliserende i sin tendens end at stille sig på de potentielle ofres side.

En mere principiel vurdering af R.'s historiesyn og behandling af

den psykometriske glansperiode i svensk skolehistorie er givet i min artikel i Svensk Historisk Tidsskrift, nr. 1, 1983, hvortil evt. interesserede henvises.

Det første bind af *Sixten Marklunds* planlagte seksbindsserie om »skolesverige« indrammes af patetiske skildringer af rigsdagens vedtagelse af 1950-lovkomplekset. Der er et langt historisk afsnit med gode oplysninger og mange velvalgte illustrationer. Det mest spændende afsnit er efter min mening kapitel 12, hvor lovens tolv punkter underkastes en tekstmæssig nærlæsning, som klart viser, hvor tvetydige formuleringerne var for at kunne udtrykke det kompromis, der gjorde enhedsskolen akseptabel af både højre og venstre side i rigsdagen. I beslutningens første punkt hedder det (s. 219f):

»Der skal træffes foranstaltninger til gennemførelse inden for en periode, som – under hensyntagen til hvad udvalget har fremlagt – fremdeles bestemmes, af en på ni-årig almen skolepligt grundlagt enhedsskole, med sigte på, i den udstrækning den derpå indrettede forsøgsvirksomhed taler derfor, at erstatte folkeskolen, fortsættelsesskolen, den højere folkeskole, den kommunale mellemskole og realskolen.«

At denne tvetungede cancellistil tilgodeser uforligelige politiske standpunkter, fremgår tydeligere ved nærlæsning: »Foranstaltninger kan betyde, at enhedsskolen iværksættes med det samme, eller at fortsat betækningsarbejde og undersøgelser først skal gennemføres. »Inden for en periode« kan betyde på fredag eller det kan være langt ude i fremtiden. »Enhedsskolen« kan være et absolut begreb, der udelukker eksistensen af andre parallelle skoleformer, eller det kan udtrykke en ny skoleform, som ikke erstatter allerede eksisterende skoleformer. »Forsøgsvirksomheden« kan for venstre afgøre, *hvordan* og *hvornår* den ny enhedsskole skal indføres, men af højre læses de samme ord således, at forsøgsvirksomheden skal afgøre, *hvorvidt* enhedsskolen skal indføres overhovedet. »Taler for« implicerer igen modsigelsesfyldte fortolkninger af forsøgsresultaterne vedrørende elevernes personlighedsudvikling, kognitive færdigheder, den sociale opdragelse, etc.

Denne nærlæsning bliver på forbilledlig vis et spændende udgangs-

punkt for diskussionen om skolereformens karakter af politisk kompromis. Men M. affærdiger stort set diskussionen, bygger videre på et referat af R.'s synspunkter og tager eksplicit afstand fra en konfliktteoretisk fortolkning, idet M. noget fortænkt, forekommer det mig, opfatter reformkomplekset således, at et kompromis indebærer en løsning, mens en konflikt udelukker den. Herefter kan M. karakterisere svensk skolepolitik som kompromisorienteret. Hvad der forener er sagen, hvad der adskiller er bagatelliseret, selvom den omtalte nærlæsning nok så åbenlyst inviterer netop til at undersøge uenighederne. M. ser det som et demokratisk sundhedstegn, at politikerne, som han ofte omtaler som en samlet kategori, forenes i en udvandet enighed frem for at skilles på en præciseret uenighed. På dette grundlag går M. videre med at skildre de skoleadministrative vanskeligheder, som denne »politiske nebulosa« (R.'s udtryk) affødte.

Når M. skal begrunde sin afvisende holdning til en konfliktteoretisk forståelse af skolepolitikens udformning, gør han det ved at reservere konfliktbegrebet til situationer, hvor udenomsparlamentariske eller illegale midler tages i anvendelse. Og det er jo unægteligt et utraditionelt standpunkt i forhold til det gængse, der netop forklarer parlamenters og domstoles eksistens med deres opgave som ikke-voldelige konfliktlødere.

M.'s bog mangler noteapparat, problemstilling og eksplicite teoretiske overvejelser, men har til gengæld efter hvert kapitel en række spørgsmål til videre diskussion. Måske er det rigtigt at opfatte bogen om skolesverige som studiekredsmateriale uden større videnskabelige prætentioner. Smudsomslaget forkynder ellers, at M. er en i international sammenhæng anset skoleforsker, hvilket formentlig tager sigte på at stimulere salget af bogen. Reklamen vækker imidlertid nogle forventninger, som skuffes i hvert fald for mit vedkommende. Værdiorienteringen minder i øvrigt meget om R.'s, men man kan håbe på, at beskrivelserne af skolesverige bliver mere ræsonnerende, når M. kan inddrage sine egne administrative erfaringer, bl.a. fra læreruddannelsesspørgsmål, i fremstillingen.

- - -

Hvad der adskiller *Åke Islings* disputats fra de to første forfatteres bøger er ikke den empiriske metode og heller ikke kildematerialets art. Både M. og I. benytter sig således meget fornuftigt af, at R. allerede med stor grundighed har været betænkninger og rigsdagsfor-

handlinger igennem. Alene betækningsmaterialet fra skolekommissionen af 1940 fylder 4.300 sider. Det, der udmærker I., er hans meget mere præcise begrebsanvendelse, f.eks. demokratibegrebet, hans problemformulerings frugtbarhed og hans temmelig fyldige afsnit med teoretiske overvejelser om skolepolitikens placering i forhold til øvrige samfundsmæssige konflikter.

I.'s konfliktteoretiske ramme udformes dels indledningsvist og dels løbende i fremstillingen. Han distancerer sig fra de marxistiske varianter, der som Berlinerskolen og Althusserens skolen ensidigt fremhæver deterministiske kræfter i samfundsudviklingen. Navnlig diskussionen af demokratibegrebet spiller en central rolle og får stor betydning for ræsonnementerne om den skolepolitiske udvikling. I et opgør med Herbert Tingsten og Alf Ross forkaster I. det (blot) funktionelle demokratibegreb, der reducerer demokratiet til en *styreform*, hvorigennem eliter får politisk ret til at træffe beslutninger gennem konkurrence om folkets stemmer, og i stedet bekender han sig til en deltagerdemokratisk opfattelse, iflg. hvilken demokrati er en styreform, som virkeliggøres i samme udstrækning som folket *deltager* i den politiske beslutningsproces. Denne opfattelse implicerer en videregående interesse for demokratiets ressourcemæssige fundament, idet det iflg. denne tankegang bliver skolens vigtigste rolle at arbejde for, at landets fremtidige politiske borgere udrustes jævnbrydigt til at kunne deltage i beslutningerne. I det omfang dette er muligt for skolen. Hvor den sociale ulighed for den konservativt indstillede er en nødvendig forudsætning for samfundets funktion (arbejdsdelingen i produktionen) og overlevelse, er social ulighed for radikalt tænkende, som f.eks. I., dels en uretfærdighed i sig selv og dels en trussel mod det sociale systems overlevelsessevne, som f.eks. enhedsskolen selv.

I efterkrigstidens Sverige – og Danmark – var der overvejende politisk enighed om at styrke skolens opgave som opdrager til demokrati; skræmte af Nürnberg-processernes vidnesbyrd om de nazistiske håndlangeres autoritært prægede uselvstændighed og lydighed, blev demokrati sat på skolens dagsorden. Men ved hjælp af I.'s begrebsdistinktion bliver det tydeligt at se, at demokratiseringsdebatten, efterhånden som krigsbegivenhederne kom på afstand, hovedsagelig drejede sig om den formelle demokratiopfattelse som hos Tingsten og Ross. De indholdsmæssige konsekvenser for et skoledemokra-

ti: at give *alle* børn og unge så lige politiske ressourcer som muligt i et demokratisk fungerende skolemiljø, hvorved skolen selv kan blive en udfarende demokratisk kraft i samfundet, blev ikke draget. Læser man R.'s afsnit om demokrati, fri opdragelse, etc. med dette udgangspunkt, bliver de langt mere vedkommende og udfordrende.

I. viser endvidere, hvordan radikale enhedsskoletanker fra tiden efter den første verdenskrig forsvinder dels som følge af kompromisviljen i samarbejdet mellem socialdemokrater og liberale, bl.a. fordi socialdemokraterne i 30'ernes krisepolitik i reformismens navn opprioriterede den overordnede økonomiske politik. Og dels fordi undervisningsministeren, Arthur Engberg, var interesseret i at fastholde de sociale skel i parallelskolesystemet som »en nyttig uretfærdighed« forstået på den måde, at arbejderbevægelsen havde en politisk interesse i at forhindre, at de begavede arbejderbørn hævdede sig op i modpartens sociale lag gennem adgang til gymnasiale og akademiske uddannelsesinstitutioner.

Hvor de to førstnævnte forfattere beskriver 1940'ernes skolepolitiske debat som en sammenhængende sagligheds standpunkt med enkelte utopiske outsiders, får I. fat på de modsatrettede interesser. I 1940-kommissionen, som den konservative Gösta Bagge bemandede med »upolitiske eksperter«, kom skellet til at gå mellem folkeskolelærerinteresser på den ene side og gymnasie- og realskolelærerinteresser på den anden. I. har sans for det taktiske element, f.eks. at lærerne maskerer deres professionelle interesser i ædle ideologiske gevandter, som omfatter deres respektive elevgruppers sociale interesser. Denne mekanisme medfører, at lærerinteresserne bliver uløseligt forbundet med deres elevers vilkår. Gymnasielærernes synspunkter fik støtte af både tekstpsykologer og erhvervsliv, hvorimod de folkelige bevægelser inklusive arbejderbevægelsen kæmpede for en lighedsorienteret socialisation i deres argumentation mod modpartens stærkt differentierede kvalifikationsskole.

Da krigen sluttede, nedsatte Tage Erlander en ny skolekommission, hvor socialdemokraterne i overensstemmelse med rigsdagsvalget dominerede, og den fremsatte på grundlag af det tidligere udvalgsarbejde forslag om en enhedsskole omfattende hele den primære og dele af den sekundære uddannelse. Dette resultat mødte stor modstand fra borgerlige kredse, der følte deres interesser truet, idet de frygtede for, at en enhedsskole ikke ville være i stand til at under-

vis og sortere eleverne i grupper af henholdsvis selvstændige, kontrollerende og intellektuelle færdigheder kontra grupper med mere uselvstændige, kontrollerede elever med fortrinsvis manuelle færdigheder (i Basil Bernstein's kodeteoretiske betydning). Socialdemokraterne (Olsson, Myrdal og Arvidson) havde nok overdrevne forestillinger om de pædagogiske resultater, der kunne opnås med gruppearbejde og individualiseret undervisning, og I. afslutter sin bog med en klar beskrivelse af modsatrettede mål og forventninger, som forskellige interessegrupper siden enhedsskolens indførelse nærer til den. Skolen kan helt åbenlyst ikke både integrere alle elever uanset social herkomst i et demokratisk samfund gennem en lighedsorienteret socialisation og samtidig sortere eleverne gennem en differentieret kvalificering til et arbejdsdelt erhvervsliv. For at stabilisere denne modsigelsesfyldte institution bliver det nødvendigt for skolens administratorer og politikere ustandseligt at udtænke ny terapier, som kan redde systemet fra indre sammenbrud.

I. karakteriserer på denne baggrund den moderne svenske enhedsskole som en meritokratisk og samfundsbevarende skole, fordi kvalifikationsmålsætningen til et hierarkisk arbejdsmarked p.g.a. pres fra flertallet af forældre (vælgere) og politikere tilsidesætter hensynet til at tilgodese de elever, der kommer fra manuelt-kodede miljøer med det udtalte ønske at vokse op som demokratiske borgere i et samfund, der ideologisk ligestiller sine borgere med hensyn til politiske rettigheder, skønt det indrangerer dem på vidt forskellige hylde på arbejdsmarkedet. Som i Danmark har heller ikke i Sverige enhedsskolen formået at pynte nævneværdigt på statistikken over den skæve sociale rekruttering til videregående uddannelse.

I. afslutter med at opstille et ti-punkts program som strategi for en videregående demokratisering af den svenske enhedsskole. Det vil være for omfattende her at komme nærmere ind på hans forslag, men det fortjener at indgå som et seriøst indslag i den skolepolitiske debat på begge sider af Sundet. I.'s sympatier er der ikke lagt skjul på, og det er velgørende at læse en disputats, der så åbent lægger de værdier frem, hvorpå den engagerer sig i debatten. Skulle jeg afslutningsvis fremsætte en indvending mod bogen, skulle det være flg.: de eksempler, der optræder i afslutningskapitler (s. 341ff) er ikke empiriske eksempler på teorien, men snarere teoretiske eksemplifikationer.

For at fatte mig i korthed skal jeg slutte med at anbefale at læse

I.'s bog først, thi den giver en meget inspirerende forståelsesramme for udformningen af skolereformer, og hvad enten læseren deler hans værdinormer eller ej, vil hans konfliktteori kunne hjælpe til at få styr på den kun grovt sorterede mængde af data, der fremlægges i de to øvrige – på denne måde også læseværdige – fremstillinger. Denne rækkefølge i læsningen åbner også mulighed for, at læseren kan få den modsatte oplevelse af anmelderens, nemlig ved at bruge Richardson og Marklund som et arsenal, hvorfra Islings teoribygning kan pilles fra hinanden.

Dan Ch. Christensen

Problem och metoder i utbildningshistorisk forskning. Rapport från nordiskt symposium i Kungälv den 16-17 oktober 1980. Redigerad av Arne Remgård och Karl Axel Wengström. Studentlitteratur, Lund 1981. 173 sider.

Sommeren 1964 mødtes nogle nordiske historikere i Bergen til en uformel drøftelse af muligheden for et snævrere nordisk samarbejde omkring studiet af og undervisningen i historisk metodelære ved de nordiske universiteter. Året efter holdt man det første møde i Århus og 1966 udsendtes det første hæfte i serien »Studier i historisk metode«, der med de årligt tilbagevendende konferencer nu snart nærmer sig snesen, og hvori en række historiske delområder er blevet behandlet.

Efteråret 1980 samledes tilsvarende nogle nordiske pædagogikhistorikere i Göteborg til et nordisk symposium om »problem, metoder och samverkan i utbildningshistorisk forskning«. Umiddelbart leder den herfra foreliggende seminarie-rapport tanken hen på de ovenfor nævnte almenhistoriske metoderapporter, hvad der straks rejser spørgsmålet om, hvorfor de pædagogikhistoriske forskere ikke har benyttet sig af det allerede etablerede almenhistoriske forum for metode-diskussioner, men i stedet valgt – eller måske følt sig tvunget til – at skabe sit eget forum hertil.

Det er ikke noget svar, at der her er tale om et mere begrænset historisk tema – det uddannelseshistoriske – for tilsvarende begrænsede temaer har også været behandlet i serien »Studier i historisk metode«. Svaret skal nok snarere søges i den særlige rolle pædagogikhistorien har spillet for både undervisningen og forskningen i pæ-

dagogik, og som i sidste instans har udgjort den pædagogikhistoriske forsknings legitimering. Helt op til midten af 60'erne blev den pædagogikhistoriske tilgang nemlig betragtet som en af de mest rimelige måder at få hold på en forskningsdisciplin, der ikke på nogen overbevisende måde lod sig fremstille i systematisk form. Når man derfor underviste og forskede i pædagogikhistoriske temaer, skal begrundelsen ikke søges i en historisk erkendelsestørst, men i at man mente, at de aktuelle pædagogiske problemer bedst lod sig belyse på denne måde. Man var kort og godt interesseret i pædagogik – ikke i historie. Det er derfor ganske konsekvent, at man hidtil har opfattet pædagogikkens historie som »anderledes« end almenhistorien, og følgelig ikke umiddelbart til at henregne under det almenhistoriske område.

Eksistensen af denne særlige forskningsinteresse på det pædagogikhistoriske område gør det endvidere ret forståeligt, at man kan tale om forekomsten af en spænding mellem de forskere, der primært er historisk interesseret, og de der primært er pædagogisk interesseret. Og at man måske kan sige, at jo mere den rent historiske interesse dominerer en pædagogikhistorisk fremstilling, des mindre pædagogisk interessant opleves den.

Har disse overvejelser noget på sig, synes tre ting at følge. For det første må interessen for pædagogikhistorien forventes at blive svagere, når det tidspunkt indtræder, hvor mange forskere mener pædagogikken kan håndteres bedre inden for en anden ramme end den historiske. For det andet må som følge heraf balancen mellem den historiske og den pædagogiske interesse i pædagogikhistorien ændre sig til fordel for den historiske, fordi den pædagogikhistoriske interesse svækkes. Konsekvensen heraf må da blive, at de forskningsmetodiske problemer på det pædagogikhistoriske område mere og mere nærmer sig problemerne på det almenhistoriske område, eller med andre ord: pædagogikhistorien vil vise tegn på almenhistorisk »professionalisering«. Endelig kan man for det tredje tænke sig, at fremkomsten af en sådan ny ramme for pædagogikken vil medføre, at pædagogikhistorien af pædagogerne vil blive ladet tilbage som et raritetskabinet, reduceret til overvejende at fungere som illustrationsmateriale for pointer, som er hentet andetsteds fra.

Det forekommer mig, at den foreliggende forskningsrapport viser, at den pædagogikhistoriske disciplin i det sidste årti er kommet ind

i en transitorisk fase, der bekræfter de ovenfor nævnte sammenhænge.

Men før dette uddybes, skal rapportens opbygning og indhold ganske kort beskrives. Bogen rummer 19 diskussionsoplæg (5 danske, 2 norske, 8 svenske og 4 finske) med efterfølgende resuméer af den stedfundne diskussion, grupperet under tre hovedoverskrifter: 1) Udbildningshistorisk forskning i Norden (1 indlæg fra hvert land), 2) Centrala problem och viktiga frågeställningar (9 indlæg), og 3) Forskningsmetodiska problem (6 indlæg). Indlæggene har med få undtagelser karakter af arbejdsrapporter. Dette er umiddelbart en styrke, for derved fastholdes både det inspirerede, men endnu ikke underbyggede indfald, ligesom de mere »private« problemer med et stofområde lettere får lov til at blive formuleret.

På den anden side vil det ikke være korrekt at foretage en egentlig anmeldelse af de enkelte indlæg, men måske netop i stedet, som det her forsøges, tage rapporten som en indikator, der kan sige noget om den pædagogikhistoriske forsknings nuværende stilling og tendens.

Og nu til påstanden om forekomsten af de tre træk:

Der kan for det første spørges, om rapporten viser tegn på, at de aktuelle pædagogiske problemer bedre behandles inden for en anden ramme end den historiske? – I høj grad. I Gunnar Richardsons »Hälsningsanförande« tales der direkte om, at den pædagogikhistoriske forskning befinder sig i en problematisk situation, idet »denne forskning är numera föga omfattande och den tenderar... att reduceras ytterligare« (s. 9), et tema Richardson iøvrigt har behandlet udførligere i en artikel i (svensk) Historisk Tidsskrift fra 1981. Samme klage høres i det norske indlæg, hvor Knut Tveit siger, at »interessa for skolehistorisk forskning synes å vere på retur« (s. 21), et forhold der hvad angår pædagogikhistoriens undervisningsmæssige stilling også er erfaret af de fleste i Danmark.

Og den oplagte forklaring herpå registreres eksplicit i Gunhild Nissens indlæg – »pædagogik er blevet en socialvidenskab« (s. 16). Indføringen af den amerikanske empiristiske socialvidenskab (først i Sverige) i 50'erne og af tysk kritisk socialvidenskab i 60'erne (vel især i Danmark) har netop medført det rammeskift, som jeg i anden sammenhæng har betegnet som den »samfundsvidenskabelige bestræbelse« i pædagogikken, og som har gjort pædagogikkens pædagogikhistoriske ramme overflødig. Den traditionelle legitimering for

pædagogikhistorien er hermed faldet bort. Pædagogik kan bedre dyrkes som samfundsvidenskab, synes man nu at mene. Herefter må pædagogikhistorien søge nye veje. To står åbne, og rapporten viser, at de begge betrædes.

Den ene består i at understrege, at pædagogikhistorien tilhører almenhistorien og derfor skal dyrkes ud fra den historievidenskabelige forsknings sædvanlige metodiske principper og følgelig har til mål at beskrive de pædagogiske fænomeners historie for deres egen skyld. Nærmest denne opfattelse kommer de finske bidrag (om skolen som organisatorisk system, læseplaner i skolepolitikken og lærebøger i historisk perspektiv), samt to svenske bidrag (Richardson om menneskesynet som forklaringsfaktor for den pædagogiske udvikling og Egil Johansson om læseundervisningens udbredelse i 1700-tallets Sverige).

Hovedparten af indlæggene betræder imidlertid den anden vej, nemlig at legitimere historiske studier med deres anvendelighed som empirisk reservoir for af- eller bekræftelse af samfundsvidenskabelige (socio-økonomiske) teser om først og fremmest relationerne mellem samfund og uddannelsessystem og de heraf afledelige udviklingstendenser. Det mest umiddelbare tegn på denne interesse er, at næsten udelukkende samtidshistoriske forhold inddrages og her især de udvalgsarbejder og forskningsrapporter, som i særlig grad i Sverige har gået forud for de sidste fyrré års skolereformer. I to danske indlæg (Gunhild Nissen og Ingrid Markussen) betones uddannelsessystemets kvalifikations- og legitimeringsfunktioner, mens Mihail Larsen i al almindelighed anbefaler, at der tages et marxistisk udgangspunkt for uddannelsesforskningen. Styrende for denne vej er altså i sidste instans pædagogikhistoriens evne til at illustrere de socio-økonomiske pointer.

Og hermed er det faktisk klart, at rapporten bekræfter de tre ovenfor beskrevne tendenser

- at den pædagogikhistoriske interesse inden for pædagogikken er vigende,
- at pædagogikhistorien vil vise tegn på almenhistorisk metodeprofessionalisering, og
- at pædagogikhistorien og den pædagogiske forskning overvejende kommer til at fungere som illustrationsmateriale for socio-økonomiske pointer.

Skal man på denne baggrund vove en spådom som pædagogikhistoriens fremtidige stilling, må den gå ud på, at den traditionelle disciplin vil blive spaltet op i dels en faghistorisk del, dyrket på faghistoriens præmisser og måske overvejende af faghistorikere – og i denne udgave er det meget tænkeligt, at vi i fremtiden vil se den behandlet i serien »Studier i historisk metode«. Dels en samfundsvidenskabelig del, hvor historien af systematiske grunde indgår, fordi de socio-økonomiske teorier indbefatter udsagn om historiske forløb, men hvor det idiografiske aspekt ganske mangler. Tilbage som dyrkere af den traditionelle disciplin vil være en lille gruppe, som af »antikvarisk interesse« stadig vil holde den i live, men som hovedhjørnesten i pædagogikundervisningen vil dens rolle være udspillet.

Tilbage står kun at nævne, at ét indlæg ganske adskiller sig fra de øvrige. Det er måske samtidig det mest spændende og perspektivrige. Det er Sven-Eric Liedmans »Idéhistorisk analys«, der med udgangspunkt i et 9-liniers citat fra Rousseaus *Émile* illustrerer hvorledes en analyse gennemført inden for den tradition, som den franske filosof Paul Ricoeur har betegnet »mistankens hermeneutik«, kan afdække de dybtliggende træk i samtiden, som gennem Rousseaus ord bliver givet mæle. Resuméet af den efterfølgende diskussion afslører desværre, at indlægget enten ikke er blevet opfattet eller ganske er faldet uden for symposiets rammer. Denne skitserede ansats til en pædagogikhistorisk analysetilgang bør dog ikke forblive uprøvet i fremtiden.

Som det forhåbentlig er blevet klart af det ovenstående, finder jeg den foreliggende symposium-rapport tankevækkende og inspirerende. Den illustrerer det dilemma, som den pædagogikhistoriske undervisning og forskning i disse år befinder sig i. Den viser hvilke problemer det er, der for tiden optager den akademiske verden, som professionelt beskæftiger sig med området. Og endelig antyder den, hvad vi kan vente os fra denne kant i de kommende år.

På det tidspunkt, hvor dette skrives, har det andet nordiske pædagogikhistorikermøde allerede fundet sted i København. Det bliver i den kommende tid interessant at se, om det grundlæggende motiv, der ligger bag disse møder – ønsket om at fastholde pædagogikhistorien som en central pædagogisk disciplin – vil føre til, at tidens strøm ændres.

Sven Erik Nordenbo

Ole Feldbæk:

Danmarks historie. Tiden 1730-1814.

Gyldendal. 383 s. 1982. Pris: 260,- kr.

Anne Riising: Guds frygt og oplysning. Odense 1700-1789. Odense

bys historie. Udg. af Odense kommune. 341 s. 1981. Pris: 200 kr.

Da to nye fremstillinger vedrører samfundsforhold i 1700-tallet, har det været nærliggende at sammenligne dem, og sammenligningen bliver ikke mindre interessant ved, at forfatterne nærmer sig skole- og uddannelsesforhold i perioden på vidt forskellig måde. Allerede titlerne antyder, hvor forskelligt de to forfattere griber deres opgave an. Anne Riising koncentrerer sig om guds frygt og oplysning i et lokalt miljø, medens Ole Feldbæk på næsten samme sidetal beskæftiger sig med alle samfundsforhold i kongeriget, endda med monarkiets øvrige statsdele integreret i fremstillingen. Tro, viden og holdninger udgør derfor naturlig nok en mindre del af fremstillingen, ca. 20 s. af de 380. Anmeldelsen angår derfor kun disse 20 s., der har skolehistorisk interesse samt bogens principielle retningslinjer.

Efter at have læst to så forskellige bøger kan man som læser konstatere, at den ene skildrer menneskers tilværelse ud fra det, som interesserer historikeren i dag, den anden analyserer forandringsprocessen indenfor de samfundsinstitutioner, som på lang sigt har haft afgørende betydning for udviklingen af vort moderne samfund. Begge indfaldsvinkler til historien er lige uundværlige, men selv om jeg lærer at se nye sammenhænge gennem Feldbæks fremstilling, oplever jeg et nærmere bekendtskab til 1700-talssamfundet gennem Anne Riising's bog.

Feldbæks udgangspunkt, der følger de redaktionelle principper for hele værket, er klart formuleret i bogens indledende kapitel. Det er bogens mål at følge reaktionerne på den lange fredsperiode og den stigende velstand i samfundet i 1700-tallets anden halvdel og at pege på forhold og fænomener, der først får deres betydning i en efterfølgende periode. »Enkelt personer og begivenheder har som følge heraf fået en mindre fremtrædende plads end i de traditionelle fremstillinger af perioden«. Feldbæks bog er de store perspektivers fremstilling, formuleret i et velskrevet, ja ofte elegant sprog, der letter læseren vejen til forfatterens mange velovervejede vurderinger, men den når

ikke rigtigt ned til de mennesker, der levede i samfundet.

Bogen henvender sig til en studeret eller studerende læserkreds, formentlig en ny universitetslærebog, og er velforsynet med overvejelser over forskningens situation. Den har således en kritisk gennemgang af relevant litteratur, der er meget værdifuld for alle, der interesserer sig for perioden. Litteraturgennemgangen er knyttet til hvert kapitel og fylder ialt ca. 40 s. Desuden findes en fyldig fortegnelse over kilder, referenceværker og kildepublikationer på 25 s. samt en bogliste på over 30 s. over alle omtalte værker samt anden anbefalesværdig litteratur.

Feldbæks fremstilling af skole- og uddannelsesforhold kan der ikke i dens ydre træk rettes alvorlige indvendinger imod. Den bygger på eksisterende litteratur med stærk vægtning af landbefolkningens forhold. En unødvendig korrekturfejl har forøget antallet rytterskoler fra de kendte 240 til 260, og læsefærdigheden i Vestjylland overbetones i forhold til andre landsdele som f.eks. Sønderjylland og Bornholm. I det hele taget kunne forfatteren have givet et mere nuanceret billede af læsekyndighedens udvikling, hvis han havde inddraget den nordiske rapport til historikerkongressen i 1981 i fremstillingen. Feldbæks fremstilling af de religiøse strømninger, der prægede perioden, og af gejstlighedens rolle i samfundet er yderst kortfattet. Den svarer måske til kirkens rolle i samfundet i dag, men slet ikke til dens rolle i 1700-tallet. Det var naturligt, at myndighederne i 1814 valgte at lade sognepræsten lede den lokale skoleforvaltning. Det ville have været urealistisk og formentlig have truet gennemførelsen af loven, hvis man havde valgt at give den ny gårdmandsstand denne opgave, som Feldbæk mener. Det var bl.a. en meget tidkrævende opgave, der også krævede et økonomisk overskud hos bønderne, som kun få havde på dette tidspunkt.

Er Feldbæks fremstilling en imponerende enkeltmandspræstation i form af overblik og sikker viden, er Anne Riisings bog en ikke mindre imponerende præstation i form af indsigt og dyb forståelse af de nære sammenhænge i kirkens og skolens hverdag. Bogen henvender sig til en bred læserkreds. Alle fagudtryk er forklarede, og de mange notehenvisninger og litteraturhenvisninger er diskret placeret bag i bogen. Bogens udstyr er fornemt, og kun få sider er uden illustrationer. Til gengæld har mange sider flere billeder, de fleste placeret hensigtsmæssigt i den brede margin.

Anne Riisings bog er en fremstilling om mennesker og deres tanker. Ganske vist fremtræder befolkningen ikke som det centrale i skildringen af guds frygt og oplysning i Odense i 1700-tallet. Det er kirken og skolen som institutioner, der beskrives, men så praktisk orienteret og så detaljeret, at også befolkningens skikke og holdninger indirekte afspejles. Størstedelen af bogen behandler kirkens forhold og oplysningstidens nytænkning, dernæst latinskolen, almueskolevæsenet samt til sidst tre kapitler om, hvordan holdninger og ideer kunne spredes i lokalsamfundet gennem aviser, klubber m.m.

Institutionerne beskrives indefra d.v.s. ud fra de enkelte embedsfunktioner, og vi følger i teksten både biskoppens, provstens og præstens funktioner, men vi følger også klokkeren, degnen, kateketen, orgelmesteren, graveren og bælgetræderen. Et kirkeligt hierarki vokser frem gennem bogen, hvor det synes, som om hver embedsfunktion krævede mindst en medhjælper. Interessant er det at notere, at en så socialt lavt placeret stilling som graverens krævede læsekyndighed i det tilfælde, at han alene skulle kontrollere kirkeværgens begravelsessedel. De mange eksempler giver samtidig et billede af skikke og normer. Klokkerne var i sving flere gange om dagen.

De ialt 14 kirkeklokker ved byens 4 kirker klemte nemlig hver dag kl. 12 og kl. 19 samt ved gudstjenesten.

De fleste medlemmer af dette kirkelige hierarki forlangte en vis godtgørelse for udførelse af deres hverv fra den befolkning, der gjorde brug af kirkens tjenester. Derfor rokkedes den økonomiske balance, da befolkningen under indflydelse af oplysningstidens tanker ikke mere gjorde brug af kirken som før og desuden blev mere uvillige til at betale de traditionelle ofre til præster, degne, klokkere etc. Gennem Riisings eksempler fremgår det klart, at den rationalistiske præstestand var ved at save den gren over, de selv sad på. Behandlingen af de idémæssige brydninger mellem pietisme og oplysningstanker er blandt bogens mest interessante sider. Brydningerne fremtræder klarere hos Anne Riising, end jeg har set det i kirkehistoriske fremstillinger. Den dybe indsigt har forfatteren vundet ved bl.a. at gennemgå Odensepræsternes efterladte prædikener, der foreligger i håndskriftsamling.

Også i kapitlet om latinskolen bringes læseren tæt på hverdagens mennesker. Overraskende er det at se, at den samlede undervisningstid, ifølge Riising, kun var ca. to måneder om året. Rektor og kon-

rektor dukkede f.eks. kun op en gang om ugen til undervisning. Ikke mærkeligt at mange elever tilbragte mange år i latinskolen. I 1756 blev det endda forbudt at gå mere end to år i hver lektie. Og ikke mærkeligt at mange elever blev privat underviste i så mange år, at de først blev indmeldt i skolen i 5. lektie eller i mesterlektien. Alderen hos eleverne varierede da også fra 13-24 år.

Latinskolens sociale funktion belyses klart gennem de mange eksempler. En fjerdedel af eleverne var f.eks. faderløse sønner af skoleholdere og degne, der blev understøttet af gejstligheden. Riising har set på den sociale rekruttering igennem en 30-årsperiode fra 1756 og kan konstatere, at ikke én adelig dreng blev sat i latinskolen. De fleste var sønner af præster, degne og skoleholdere. Kun 25 af ialt 400 elever i perioden kom fra bondestanden.

Ligesom i kapitlet om kirken bliver de lokale skoleforhold belyst ud fra forfatterens kendskab til generelle forhold i riget, hvilket gør fremstillingen til mere end en lokal historie.

Bogens afslutning er dens svageste del. Efter så mange spændende enkeltheder burde afslutningen have rummet en konklusion om bl.a. kirkens og skolens funktion ved siden af bogens tese, som faktisk først bliver lagt frem her. Tesen går ud på, at borgerskabet i Odense var på stærk fremmarch i slutningen af 1700-tallet med voksende selvbevidsthed og øget oplysningsbehov. Borgerskabet har ikke som gejstligheden og skolefolk fået et eget kapitel. Ganske vist er det indirekte med i kapitlerne om aviser, tidsskrifter, biblioteker m.v., men først i omtalen af foreningsliv og klubvirksomhed træder det frem som stand. Da det netop er borgerskabet, der trækkes frem til sidst, havde det været ønskeligt at få besvaret spørgsmål i bogen om f.eks., hvor store oplag de lokale aviser kom i, hvem der abonnerede på aviserne, hvem der var medlem af det i 1790 oprettede Læseselskab, etc. En stærkere fokusering på borgerskabet ville samtidig have sat det dominerende kirkeafsnit ind i en lokal samfundsmæssig sammenhæng. Hvilke embeder og personer udenfor den gejstlige stand og skolevæsenet forvaltede i det hele taget oplysning i 1700-tallets Odense? Må jeg gætte på, at den næste specialeafhandling om Odense behandler borgerskabet i byen? Indtil da kan man med glæde øse af Anne Riisings store viden om, hvordan kirken og skolen fungerede i dagliglivet. Også studerende burde have glæde af

denne bog, da den ved siden af et blændende oversigtsværk som Feldbæks vækker til drøftelse af metoder og historiske indfaldsvinkler.

Ingrid Markussen

Søren Mørch: Den ny Danmarkshistorie 1880-1960.
Gyldendal, 1982, 428 s.

Dette omfangsrige værk, skrevet af lektor ved Historisk Institut i Odense, Søren Mørch, blev ved fremkomsten i december 1982 lidt af en presse-sensation. Visse kontroversielle synspunkter bidrog væsentligt hertil.

Forfatteren har ikke mindst villet skildre de forhold, der havde betydning for de »almindelige mennesker«s hverdag. Denne indfaldsvinkel kan dog næppe kaldes ny (hvad forfatteren ellers antyder!). En lignende tendens kan f.eks. iagttages i Vagn Dybdahls »De nye klasser. 1870-1913« (Politikens Danmarkshistorie XII). Søren Mørchs værk bygger på omfattende læsning af trykt litteratur, og det byder læseren på kortfattede oversigter over en mangfoldighed af samfunds- og kulturudviklingens aspekter. Sproget er livligt, billedrigt og populært, og fremstillingen er ikke sjældent styret af en sikker sans for pointen. Hermed være ikke sagt, at bogen generelt er let læst. Mørch anvender dele af det akademiske begrebsapparat (offentlighed/intimsfære, centrum/periferi osv.), og bogen stiller ikke ubetydelige kundskabskrav til læseren.

»Den ny Danmarkshistorie« falder i tre hovedafsnit. – Den befolkningsmæssige udvikling (f.eks. befolkningstilvækst, sygdomme, legemshøjde) samt de produktive erhverv (landbrug, håndværk og industri) skildres i bogens 1. del. – Turen kommer herefter til danskerne »håndtering« af »det, de frembragte« (!), en temmelig uklar overskrift, der skal sammenfatte så forskellige fænomener som transport, handel og de »offentlige væsener« (administration, politiske institutioner og partier). – Danskernes »bevidsthedsliv« (eller forsøg på at begribe en verden i stadig forandring) tages op i bogens sidste del. Dette tema forfølges på følgende områder: politik (fortrinsvis udenrigs- og forsvarspolitikken!), kulturliv, privatliv og moral (fortrinsvis kønsmoralen!). – En væsentlig svaghed ved bogen er den noget uklare

disposition, der f.eks. splitter beskrivelsen af de politiske partiers virksomhed op på 2 hoveddele. Forfatteren burde i højere grad have præciseret sin fremgangsmåde. Også selve udvælgelsen af emner kræver en nøjere begrundelse. Nogle eksempler: den store og voksende gruppe af ansatte i offentlig og privat administration m.m. lades omtrent uomtalt; til trods for at de politiske partiers grundanskuelser utvivlsomt havde væsentlig betydning for »almindelige mennesker«s bevidsthed, beskrives de kun sparsomt.

»Den ny Danmarkshistorie« skal handle om befolkningens brede lag, – åbenbart modsat tidligere fremstillinger store interesse for eliten. Et hovedtema (eller hovedtemaet) er overgangen fra et fattigt landbrugssamfund til et dynamisk industrisamfund i en tryk afstand fra »sultegrænsen«. Forfatterens fyldige omtale af fremskridtene i landbrugets fødevarerproduktion, i hygiejne og sygdomsbekæmpelse, i boligforhold og ernæring skal ses i lyset af dette hovedtema. En fattig befolknings bevidsthed var i første række optaget af de materielle sorger. Det er forfatterens påstand, at byernes arbejderklasse blev normdannende for selve den sociale og kulturelle udvikling. Over- og middelklassens større husholdninger med tjenestefolk måtte vige pladsen for arbejderbefolkningens kernefamilier med den hjemmegående husmor; den moderne og billige avis med appel til det brede publikum (Cavlings »Politiken«) fortrængte avisen for den mere dannede læserskare; det mere afslappede syn på kønslivet, som tillægges arbejderklassen, bredte sig til samfundets øvrige lag; virksomhederne så i et stigende omfang deres fordel i at forsyne masse-samfundet. Perioden vidner om de gamle elitors forfald: positivisme og fremskridtstro truede den nationalliberale dannelse og højskole-eliten, der havde rod i en kristelig idealisme; børsspekulationerne under 1. verdenskrig nedbrød respekten for den succesrige forretningsmand; moderne kunst og litteratur måtte i et stigende omfang se sig trængt i baggrunden af biografen, radio og reklame. – Forfatterens karakteristik af de gamle eliter er ikke sjældent negativ eller udleverende (jfr. omtalen af dannelsesborgerskabets kaldsetik); masse-afsætteligheden af en vare, et kunstværk osv. synes undertiden at være hans målestok for kvalitet. Trods demokratiseringstendenserne og udjævning af visse kulturkløfter blev det industrielle »massesamfund« naturligvis fortsat i høj grad præget af forskellige eliter.

Undervisningens historie er kun sparsomt behandlet i værket. Bør-

neskolens udvikling opridses kort og klart på ca. 5 sider (s. 367-72), mens de øvrige skoleformer kun strejfes eller lades uomtalt. De fylde afsnit om folkehøjskolerne belyser i første række højskole-eliten; i en kostelig fremstilling afslører Mørch et skarpt blik for højskolefamiliernes manerer, men han giver langt fra et dækkende billede af højskoleundervisningens indhold. – Beskrivelsen af den i alt overvejende grad offentlige institution, børneskolen, skal søges i afsnittet »Privatlivet«, en placering, der hverken er indlysende eller begrundet. Forfatteren anfører med rette, at brede, kvantitative undersøgelser af det 19. århundredes børneskole er en mangelvare. På den anden side set synes hans fremstilling upåvirket af Gunhild Nissens disputats. »Bønder, skole og demokrati«, en af landsbyskolens fåtalige større undersøgelser (Joakim Larsens skolehistoriske fremstillinger er ikke anført i den bibliografiske oversigt). – Forfatteren markerer sig som en engageret tilhænger af tidens moderne skoletanker. Det ny syn på barndommen, børnearbejdets forsvinden, undervisningstidens forøgelse og udviklingen af et sammenhængende skolesystem er tidens positive tendenser. Med udgangspunkt heri langer forfatteren ud efter »den elendige landsbyskole«, der bremsede de moderne tankers gennembrud. Hans syn på landbruget og Venstre er i flere henseender negativt: i kraft af sin politiske dominans førte landbruget ikke blot en egoistisk økonomisk politik over for byerhvervene; det fastholdt også en vilkårlig behandling af arbejdskraften (f.eks. tjenestedrengene) længe efter, at en beskyttelseslovgivning var blevet gennemført i byerne. Forsvaret for den gamle landsbyskole udsprang af et reaktionært ønske om at udbytte børnenes arbejdskraft. – Mørchs kritiske syn på landsbyskolen er bestemt ikke uden berettigelse (den øgede afvandring fra landbruget skabte utvivlsomt et større behov for et mere ensartet undervisningsvæsen), men hans skarpe fordømmelse forekommer dog ensidig. Dels har Mørch ikke ført noget bevis for, at landsbyskolens undervisning skulle være væsentligt ringere (eller brutalere) end købstadskolens; dels har en – begrænset – deltagelse i hjemmets arbejde næppe skadet barnet fysisk, men har bidraget til at udvikle socialt positive egenskaber hos det.

Alt i alt har Søren Mørch leveret en spændende og særdeles læseværdig Danmarkshistorie. Som ovenfor antydtes er hans synspunkter ikke sjældent noget ensidige, og bl.a. dette må give anledning til forbehold.

Kaare Ulrich Jessen

Eckhard Bodenstein: »Skolefrihed« i Danmark – studier over tilblivelsen af et skolepolitisk princip. 401 s. 1982.

Den danske lektor ved Pädagogische Hochschule i Flensburg *Eckhard Bodenstein* har skrevet disputats om loven af 2. maj 1855, der erstattede skolepligt med undervisningspligt og derved banede vej for de danske friskoler.

Bogen er skrevet på tysk men med alle danske kilder citeret på dansk. Den henvender sig til faginteresserede i begge lande, men kræver nok, at læseren kender begge sprog. Et dansk resumé på 4 sider og en oversættelse til tysk af de vigtigste pædagogiske udtryk i kilderne er næppe tilstrækkeligt til, at en læser der kun kan dansk eller tysk kan få nok ud af bogen. Værket, der er på 400 fotokopierede sider, fås gennem *Selskabet for dansk Skolehistorie*.

1855-loven kaldes populært »den danske friskolelov«, fordi den erstattede skolepligt med undervisningspligt og dermed banede vej for de danske friskoler. Det er i international sammenhæng enestående, at en lov understreger, at staten ikke har eneret på børneundervisningen.

Lovens baggrund, vedtagelse og konsekvenser er temaet for Bodensteins bog. Baggrund og konsekvenser har dog kun skitseatigt præg. Hovedvægten er lagt på den parlamentariske debat om skolefrihedsprincippet fra den grundlovgivende forsamlings tid til lovens vedtagelse.

Formålet med bogen er at afdække »den grundtvigske myte«, at loven blev til gennem grundtvigianernes kamp for åndelig frihed med *Grundtvig* som teoretikeren og *Kold* som praktikeren. Realiteten er, siger Bodenstein, at grundtvigianerne i rigsdagen modarbejdede loven næsten til det sidste, og at æren for at den blev til noget skyldes det konservative landstingsmedlem *J. N. Madvig*. Han forstod bedre end grundtvigianerne at spille på de taktiske og reelle modsætninger både i folketing og landsting og havde bedre kontakt til de skiftende kirke- og undervisningsministre.

Dette synspunkt har før været fremhævet – af friskoleleder *Ejlif Frank* i en utrykt specialeafhandling fra Danmarks Lærerhøjskole (1969) og i en artikel af *Roar Skovmand* i »*Danske skoleproblemer – før og nu*« (1978). Men det er Bodensteins fortjeneste detaljeret at vise sammenhængen mellem debatten på den grundlovgivende

forsamling om grundlovens skoleparagraf og de følgende års skoledebatter i rigsdagen, hvor spørgsmålet om statens eller forældrenes ret til at sørge for børneundervisningen gang på gang tages op.

Bodensteins afhandling er endvidere original ved at påpege forudsætningerne for *Madvigs* indgriben, da han ændrede den grundtvigske præst *L. D. Hass* lovforslag til indskrænkning af skolepligten, således at en lov, der totalt brød med 1814-lovens skolepligt blev resultatet. Bodenstein gennemgår nemlig grundigt det »*Udkast til en Reform af Almueskolevæsenet*«, som *Madvig* udgiver i 1852 og sender til alle rigsdagens medlemmer, hvori tankegangen formuleres. *Madvig* var på dette tidspunkt fratrådt som kirke- og undervisningsminister, men håbede at de følgende ministre ville følge hans planer til en skolereform. Det skete ikke. Først i 1854 får *Madvig* mulighed for som landstingsmedlem at formidle grundtvigianernes tanker om skolefrihed med sit eget udkast og får derved loven i hus.

At fremhæve, som Bodenstein gør, at *Grundtvig* og hans tilhængere i rigsdagen ikke var ivrige for at skabe en selvstændig lov om skolefrihed, er på sin plads. Men at bebrejde *Grundtvig* og også *Hass*, at de ikke havde parlamentarisk sans og var for stædige og absolutte, overser baggrunden for deres motiver. *Grundtvig* ønskede slet ikke nogen lov om børneundervisning, og *Hass* og andre grundtvigianere ønskede ikke en selvstændig lov om privatundervisning, men ville reformere det bestående almueskolevæsen ud fra nogle frihedsprincipper. Bodenstein nævner selvfølgelig disse synspunkter, men i sin benovelse over *Madvigs* parlamentariske evner glemmer han at diskutere – og forstå – forudsætningerne og konsekvenserne af deres holdninger.

Dermed får Bodensteins begejstring for det danske skolefrihedssynspunkt, som det udmøntes i 1855-loven, også den begrænsning, at han ikke kritisk kan tage stilling til den udvikling, der fulgte efter, nemlig at Danmark fik to skolesystemer, et offentligt og et privat repræsenteret af friskolerne. Bodenstein gentager den ofte udtalte tilfredshed med denne udvikling, fordi de to skoleformer stadig har påvirket hinanden. Men både *Grundtvig* og *Hass* ville noget andet med den åndelige udvikling i Danmark, idet deres skolesyn hang sammen med et langt bredere kultursyn. Dette kultursyn bliver ikke forstået i dets sammenhæng i bogen.

Det hænger nok sammen med, at Bodenstein er så fikseret på den

parlamentariske udvikling og gør så forholdsvis lidt ud af forudsætningerne for modstanden mod statsskolesystemet. De økonomiske, politiske og ideologiske forudsætninger for den parlamentariske skoledebat er kun givet i store rids mere til glæde for tyske læsere, der ikke kender danmarkshistorien, end for danske, der søger Bodensteins udgangspunkt for at beskæftige sig med skolefriheden.

Bodenstein nævner børnetallets stigning mellem 1830 og 1855 og giver gode tal for skoleforsømmelserne i midten af 1850'erne. Men han slutter uden problematiseringen fra almuens modvilje mod den tvungne skolegang til grundtvigianernes forestillinger om frihed. Hvad det er for et samfund, der – på godt og ondt – ønsker at hæve skoletvungen og hvorfor almindelige skolereformer lader vente på sig efter 1850 begribes ikke ud fra Bodensteins bog. På samme måde bliver lovens virkninger, friskolerne og siden lilleskolerne også kun fremstillet som alment princip uden sammenhæng med de befolkningsgrupper, der bruger dem.

Er bogen således ikke en tilfredsstillende sociologisk eller idéhistorisk gennemgang af den danske skolefrihed, er den skolehistorisk interessant, fordi den så grundigt gennemgår diskussionerne og synspunkterne i rigsdagen før lovens vedtagelse. Bodenstein har til brug for dette gravet et stort utrykt materiale frem. Især giver gennemgangen af de mange petitioner eller krav om skoleændringer, der kom fra befolkningen til rigsdagen mellem 1849 og 1855 et levende indtryk af, hvor stor interessen for en skolereform var.

Årene fra 1852 til 1855 kalder Bodenstein med rette for en pædagogisk »stjernetid« i den danske rigsdags historie. Aldrig siden er der blevet diskuteret skoleforhold med en sådan intensitet. Forholdet mellem stat og kirke, mellem stat og forældre, mellem fattig og rig og mellem børn og unge bliver gennemgået ud fra et væld af synspunkter. Bodenstein gør klart rede for dem. Og bogen giver god næring til overvejelser over, hvordan man skal opfatte sammenhængen mellem alle disse betydningsfulde forhold.

Hanne Engberg

Anders Svendsen Hovmøller: Barnesyn og ønske

Genoptryk af 2. forøgede udg. Nykøbing M. 1881. Morsø folkeblad 1982.

Udgiver: Rovvig efterskole, Vestermarken 12, V. Jølby, 7950 Erslev

tlf. 07-74 17 50. 136 s. Pris 50,- + porto.

Bogen, som udkom i en første udgave allerede i 1871, er en postum udgivelse af en 10-14 årig friskoledrengs dagbog og erindringer samt udvalgte dele af hans øvrige – private – forfatterskab, der består af aforistiske skolestile, digte, sange og hovedværket: Mjølner Tors hammer – et folkeligt ugeblad.

Anders Svendsen Hovmøller, som blev født i 1856, var gårdejersøn fra Dragstrup på Mors. Han kom i skole i krigsåret 1864, var en flittig elev, men de første års skolegang i »statsskolen« i Vester Jølby var ikke nogen åndelig udfordring for ham. »Det meste vi fik der, var lange udenadslektier og regning«. Holger Danske, Grundtvig og Saksos og Snorres kongekrøniker, som Anders kendte hjemmefra og som fyldte hans tanker, hørte man aldrig om i skolen. Men da der i 1866 blev oprettet en friskole i Dragstrup blev forholdene anderledes. Nu fik Anders selv del i den livsglæde, som han havde lagt mærke til hos de børn, der gik i friskolen i Galtrup. »O, hvor det var herligt for mig at høre et levende ord i stedet for at sidde og tygge i lektierne. Nu kunde mit hjærte få, hvad det længtes efter«.

I vinteren 1870 gik Anders i friskole hos Søren Olesen i Galtrup. Han lever »et rigtig skønt liv«, skriver historiske fortællinger og anden årgang af bladet Mjølner Tors hammer, og han spekulerer over fremtiden. Han drømmer om at gøre som H. C. Andersen og drage til København, når han til foråret bliver konfirmeret – ikke nødvendigvis til en latinskole. Han forestiller sig en fri uddannelse »leve frit, lære og læse alt, hvad jeg kan for at forberede mig til min gerning hvad den så end bliver«. Fremtiden er usikker. Anders har været syg i det meste af et år. Til sidst forstår han selv, at han ikke vil blive ret gammel. »Men jeg vil være glad så længe, jeg kan, og nyde livet i Vorherre«. Et ved jeg, og det er, at jeg vil læse alt, hvad jeg kan, ti skal jeg leve får jeg nok brug for det, enten så jeg bliver student, offiser eller bonde«.

Anders er en repræsentant for den store generation af landboudom, der blev født omkring midten af det forrige århundrede og hvis ungdomstid var præget af såvel grundlovens frihedsoptimisme og fremtidstro som 1864s skændsel og skygge. Det var i stor udstrækning denne generation af unge, der skabte andelstidens nye landbosamfund, og selvom den højt begavede og tidligt udviklede friskoledreng langt fra er nogen typisk repræsentant i den tids ungdom,

formidler hans tanker og verdensbillede alligevel i højeste grad noget alment og tidstypisk.

Vi får et levende indtryk af den folkelige grundtvigske modkultur, der for alvor voksede frem i disse år og manifesterede sig i højskoler, friskoler, skytteforeninger og valgmenigheder. Og det er interessant at møde modkulturen i denne tidlige fase, hvor de grundtvigske tanker hverken var anerkendte eller etablerede. Dagbogen er skrevet i en brydningstid, hvor det blev mere og mere tydeligt, at der var flere forskellige måder at leve livet på. Den gyldne middelvej duede ikke mere. »Tiden nærmer sig, da man mere og mere må slutte sig til et parti. Man må enten være med eller imod det åndelige, kristelige, folkelige og politiske liv, der nu er oppe«. Og hverken frygten for »folkesnakken« eller »den blinde lydighed« mod øvrigheden kunne hindre denne udvikling. »Man kan nu træffe på folk, selv jævne folk, der tør laste, hvad bisper, præster og degne, ja selv kongen har gjort, og den slags må komme, som der kommer klarhed i tanken og omløb i hjernen, der så længe har stået stille. Jeg kan nu ikke lide de folk, der al tid går med en dyb respekt for alt, hvad der er over dem, ti vi er jo alle mennesker – lad os huske det«, siger Anders.

Måske skyldes det den unge forfatters umiddelbarhed og menneskelige ægthed, måske den ganske særlige kombination af tidlig modenhed og troskyldig barnlighed. Men efter min mening giver Anders Svendsen Hovmøllers lille bog en nutidig læser en fremragende og ret unik mulighed for at sætte sig ind i det grundtvigske kulturmiljø og dets specielle tankeverden. Bogen er meget velegnet som introduktion til det grundtvigske miljø og den kan bruges i undervisningen på alle niveauer fra ca. 7. klasse til universiteterne. Man kan glæde sig til et både personligt og engagerende møde med en grundtvigsk »græsrod« fra forrige århundrede.

Margaretha Balle-Petersen

N.F.S. Grundtvig: Statsmæssig Oplysning. Et udkast om samfund og skole. Udgivet af Selskabet for Dansk Skolehistorie ved K. E. Bugge og Vilhelm Nielsen. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

I 1834 – måske endda i de skønne måneder maj og juni – skrev Grundtvig en ganske omfattende artikel – en lille bog, om man vil – med titlen »Statsmæssig Oplysning«. Manuskriptet blev ikke trykt og

har kun i beskeden udstrækning været citeret af Grundtvigforskerne. Nu foreligger det som bog i jubelåret, udgivet med omsorg og kærlighed af *K. E. Bugge* og *Vilhelm Nielsen*.

Den utrættelige digter var i 1832 eksploderet med »Nordens Mythologi«. Allerede året efter kom første bind af verdenshistorien. Næste bind var klar i 1835. Men ind imellem fik Grundtvig stunder til ikke blot at trække vejret, men også at udgive en bog om den danske statskirke – og skrive udkastet om den statsmæssige oplysning. Ingen ved, hvorfor det ikke blev trykt. Censuren ville næppe have protesteret. Tværtimod, fristes man til at sige, thi aldrig før eller siden har Grundtvig viet STATEN så megen omsorg som i dette værk. Grundsynspunkter er, at staten trues af opløsning, som Athen, Sparta og Rom i verdenshistoriens første bind, som Frankrig i Grundtvigs samtid. Truslerne kommer, mener Grundtvig, fra *individualisme og liberalisme*. Enkeltmandens selvklogskab er den største fare for det fællesskab, som Grundtvig endnu uden tøven betegner med ordet »staten«. Redningen ligger derfor i en »statsmæssig« oplysning, gerne iværksat på akademiet i Sorø, og oplysningen må dreje sig om *Statens Hellighed*, dens *Folkelighed* dens *Krav på sine Embedsmænd* og dens *Forsvars-Midler*.

Kender man noget til småskrifterne om den historiske højskole eller til Bugges omfattende udvalg i »Grundtvigs skoleverden«, støjler man umiddelbart over at se *staten* og *dens hellighed* trukket frem som et hovedemne for højskolearbejdet. Men Grundtvig var i 1834 undervejs. Måske følte han selv det foreløbige i hele oplægget og lod derfor denne afhandling bero blandt de mange andre utrykte papirer. Fra 1836 (»Det Danske Fiir-Kløver«) og op gennem fyrreerne fik han både stærkere og tydeligere sagt, hvad hans egentlige anliggende var.

Men Grundtvig-elskere vil være taknemlige for udgivelsen. Man noterer sig under læsningen det ene *gedigne Sprichwort* efter det andet. *Vilhelm Nielsen* har i en omhyggelig »Efterskrift« draget dem frem en gang til, så intet skal blive glemt.

Vil man følge Grundtvigs vej *frem mod afklaringen*, er denne tekst en guldgrube. Den anslår en mængde akkorder, som siden bliver til temaer – eller lægges til side, fordi de ikke har vist sig bæredygtige. Bekymringen for *statens* opretholdelse fortager sig, *folket* træder i stedet. Interessen for *embedsmændenes uddannelse* fortøner sig også. I stedet rykker *folkerepræsentanterne* til stænderforsamlin-

gerne og efterhånden *hele den danske ungdom* frem i første linie.

Grundtvig var i *England* både i 1829, 1830 og 1831, og vi ved, at disse oplevelser sætter mægtige spor i hans virksomhed fra »Mands Minde«-foredragene i 1838 og fremefter. I 1834 spiller England mærkeligt nok en yderst beskednen rolle i fremstillingen. Bortset fra et høfligt buk for Oxford og Cambridge, der nævnes som mulige mønstre for et nordisk universitet, kommer Englands-erfaringerne ikke til orde. De er åbenbart oplagret i den grundtvigske sjæl til bearbejdelse på senere tidspunkter.

Er man optaget af Grundtvigs markante meninger om *industrien, teknologien og socialpolitikken*, spejder man også forgæves i »Statsmæssig Oplysning«. Der henvises en passant til en »oplysning« – i England – som indbilder folk, at de er forældede »Machiner«, som hurtigt kan erstattes med »Machiner« af splinterny opfindelse, men mere bliver det heller ikke til.

De to udgivere betjener manuskriptet både for og bag. *Bugges* indledning placerer med sikker hånd teksten kronologisk og i det særlige grundtvigske udviklingsforløb. *Vilhelm Niensens* efterord er en hel afhandling, hvor teksten »forfølges og klargøres«, og hvor det lejlighedsvis påpeges, at hier irrt sich Grundtvig. Interessantest er måske de to sidste – kortfattede – afsnit, hvor Vilhelm Nielsen dels efterlyser »*pejlemærker*« for dagens højskolearbejde, dels nævner »*tre nederlag*«, som Grundtvig måtte bide i sig gennem 1830erne og 40erne: Enevælden blev afløst af en fri forfatning; der blev ingen statshøjskole i Sorø; Grundtvig selv blev ikke kaldet til en post i det folkelige oplysningsarbejde, han var for sær og måtte nøjes med at være kællingepræst i Vartov.

Som han selv sagde: Sejrløse falde kæmper alle.

Men ikke alle faldne kæmper får deres kasserede håndskrifter udgivet efter 150 års forløb.

H. Engberg-Pedersen

Kristian Jensen: Latinskolenes dannelse. Latinundervisningens indhold og formål fra reformationen til enevælden. Museum Tusulanums Forlag, København 1982 (bind 3 i serien »Antikken i Danmark«). 264 sider, enkelte ill. Pris: 122,- kr. incl. moms. Eksp.: Njalsgade 94, 2300 København S.

Det er et stort og vigtigt emne, der tages op i denne bogs centrale afsnit: latinundervisningens indhold. Gennem undervisning i og på det latinske sprog er generation efter generation af de kulturelt toneangivende i det danske samfund – i kirke, skole og videnskab – blevet formet og dannet fra middelalderen til ind i 19. århundrede. Heri skete der intet brud med reformationen; reformatorerne indså, at kirken havde brug for latinkyndige folk, der kunne forstå hverandre tværs over politiske grænser. Alligevel var reformationstiden rig på humanistisk inspiration til forbedring af latinundervisningen gennem efterligning, imitation, af klassiske forfattere. Hvor langt nåede virkningerne ud i den danske provins?

Bogen har kapitler om elevrekrutteringen til latinskolerne, om skolelovgivningen og skolerne samt om adelen og latinundervisningen. Læsningen lettes af sammenfatninger og en konklusion. Foruden noter og register bringes diverse fortegnelser, oversigter og stikprøver i appendix. Forfatteren oversætter de anvendte latinske citater; bag efter anføres citaterne i originalsproget.

I kapitlet om elevrekruttering undersøges den geografiske, den sociale og den aldersmæssige spredning i perioden. Men materialet er spinkelt: nogle glimt ind i skolerne i Nakskov, Roskilde, Ribe og København samt et prisværdigt forsøg på at indsamle biografiske data om præsterne i 378 embeder. Forfatteren konkluderer forsigtigt og afbalanceret, at klientellet bestod af drenge og unge mænd, sædvanligvis under 25-26 år, og at præstesønnerne udgjorde en betragtelig del af disciplene. Fra byerne var også sønner af rådmænd, købmænd og håndværkere kraftigt repræsenteret. Bønder og byernes fattige lag optræder kun sjældent i materialet. Dog kan forestillingen om bondesønnen i latinskolen ikke ganske afkræftes: »... ganske vist er præstebørnene de eneste kendte repræsentanter for den store landbefolkning, men det kan i et vist omfang skyldes, at netop de er lette at spore«. På de givne præmisser kan man næppe nå længere.

Kapitlet om skolelovgivningen og skolerne er bogens interessanteste. Her hentes stof både fra normerne i diverse love og forskrifter og fra praksis, som den afspejles i skolebøger, erindringer, breve og protokoller. Dannelsesmålet var eloquentia, veltalenhed, d.v.s. dygtighed i at udtrykke sig klogt og smukt. Det var et mål, hvis opfyldelse forudsatte kendskab til de »triviale« fag (artes): grammatik, retorik og dialektik. Datidens forståelse af disse discipliner og deres

indbyrdes sammenhænge i teori, ideologi og praksis (usus) foregik i en brydning mellem på den ene side den humanisme, der interesserede sig for sapientia, for forståelse af gode forfattere, for øvelse i at finde de rigtige argumenter, for ordening af stoffet, og på den anden side også den forsigtige ortodoksi, der næppe satte idealet højere end sproglig korrekthed, imitation og uniformitet. Gennemgangen af læseplaner, tekststudvalg og grammatikbøger belyser denne brydning, og de nævnte kilder suppleres med eksempler fra praksis i både små og store skoler.

I nogen uenighed med Bjørn Kornerup når forfatteren til den konklusion, at de humanistiske idealer var forsvundet fra den praktiske undervisning i 1600-tallet – menneskelige og historiske perspektiver var blevet til »en historieløs nekrofilologi«: læsning alene for grammatikkens skyld, nok med en vis pædagogisk rationalisering, men uden egentlig interesse for dialektisk tænkning og historisk erfaring.

Bogens tredje kapitel om adelen og latinundervisningen har mere oversigtens karakter, velbegrunder med henvisning til tidligere undersøgelser, bl.a. Birte Andersens bog »Adelig opfostring«. Adelsbørns opdragelse i Danmark 1536-1660«, 1971. Latinundervisningen var nødvendig, men ikke tilstrækkelig i en uddannelse af vordende administratorer. Det var en kendsgerning, der lå bag de adelige udenlandsrejser og oprettelsen af det ridderlige akademi i Sorø.

Det er en bog, der indeholder ny viden om latinundervisningens konkrete indhold. Den giver indsigt i ideer og overvejelser i 1600-tallets første halvdel, bl.a. omkring forbedringer i forbindelse med oprettelse af gymnasier og indførelse af studentereksamen ca. 1630.

Andre har imidlertid også været inde på bogens emne, fx S. M. Gjellerup, Henrik Bertelsen, Olaf Carlsen (ikke Oluf), William Norvin, Bjørn Kornerup, Birte Andersen (hvis bog anføres under forkert titel). Undertegnede savner i Kristian Jensens bog en vurdering af forgængernes indsats, fx en anerkendelse af Olaf Carlsens fine afhandling »Realistiske Træk i den danske Latinskoles Undervisning i det 16. og 17. Aarhundrede« fra 1942. En forskningsoversigt ville knytte undersøgelsen nærmere til europæisk idéhistorie, til det, Otto Anderssen kaldte »dannelsesarbejds historie«, og den ville belyse den lærdomshistoriske forskningstradition, der hører til undersøgelsens forudsætninger, ikke mindst Bjørn Kornerups grundlæggende

studier.

Men som sagt er Kristian Jensens egne undersøgelser blevet til en god bog. Vi er gjort klogere på undervisningen i periodens vigtigste fag i latinskolen gennem en konfrontation mellem normernes krav og skolernes praksis.

P.S. Et rettelsesblad vil blive indlagt i restoplaget med oplysning om billedombytning i fig. 1-2 og fig. 5.

Vagn Skovgaard-Petersen

Mette Thomsen: Kunsten og folkehøjskolen. Gyldendal 1982. 152 sider + 3 ark illustrationer.

Forlaget skriver, at Mette Thomsen i syv år har været tilknyttet forskellige højskolemiljøer. Titel, omslagsbillede og et vist skær af videnskabelighed over teksten føles som en bevidst nøgternhed. Man skal ikke tro, at miljøet er løbet af med hende. Den alt for store citatrigdom er ikke guirlander om indforstået Brage-snak, men dokumentation af de tanker, man i tidens løb har gjort sig om kunsten i højskolens tjeneste. Og det er grundtvigianske tanker. Sigtet er bredt. Forfatteren vil belyse højskolernes forvaltning af det æstetiske, der defineres som en erkendelse ved sansernes hjælp i en følelsesmæssig oplevelse, der kræver et sanseligt udtryk eller »sprog«. På højskolerne skal dette gå i spænd med Grundtvigs tanker om det »folkelige« og om kunst. Sidstnævnte begreb var han ikke meget for, og det har givet vanskeligheder. Det æstetiske møder højskoleeleven i litteraturen, i mytologien og i musikken samt, men til at begynde med i praksis i langt mindre omfang, i billedkunsten. Vi præsenteres, som sig hør og bør, for billedkunstens situation efter overgangen fra feudalisme til kapitalisme, at kunsten har mistet sin gamle samfundsmæssige funktion og er blevet en institution for sig selv. Da forfatteren siden får brug for håndværket, har hun ladet sig friste over evne og knytter kunstens adskillelse fra håndværket til samme sociale begivenhed i slutningen af det 18. årh.. Men det er jo misvisende. Det skete i renæssancen i en stor europæisk bevægelse. Det må være en lapsus.

Forfatterens i øvrigt velgørende omhu for at bygge på solid grund har tvunget hende til at indskrænke sig til indtil 2. verdenskrig kun

at betragte de to vigtigste højskoler, Vallekilde og Askov. De tidsmæssige bestemmelser i overskrifterne behandles ellers med en grundtvigsk nonchalance, som er lidt forvirrende. På den ene side var der de to forstanderes almindelige kunstinteresse, som kan ligne en finkultur, der er uforenelig med grundtvigianismen. Gennemgang af en imponerende række kunstneres virke på Vallekilde bidrager til forståelse af den glans, der står om Vallekildes navn. Det tilsvarende afsnit om Askov kan man sige mangler. Forfatteren har ikke taget Skibelund krat med. Det er en skam, for her er der noget endnu mere originalt med lige så stor virkning. På den anden side var der muligheden for at give eleverne et arbejde i hænderne, som de hjemmefra vidste, hvad var, husflid. I det forhold kunne man bygge på Grundtvig, for han anså det for en god ting, hvis der ved en højskole var landbrug, værksteder o.l., blot det blev drevet »udmærket godt«. Men på de to vækkelsesskoler var man nervøse for, at det faglige skulle tage luven fra det åndelige. Håndarbejdsfagene træder beskedent tilbage, f.eks. i indberetninger og programmer. Deres oprindelse er fritidsbeskæftigelse, og vel kunne det forfriskende anerkendes som motiv, men slagkraft havde det ikke. Det skifter med tiden og med »samfundet«, d.v.s. især med elevernes standpunkt. På Vallekilde lagde man vægt på det opdragende moment og gik så vidt, at man havde håndværkerhold af forskellige fag. På Askov udvidede højskole var det oplysende mere fremtrædende, her kunne man drive tegneundervisning i al stilhed og arbejde stærkt med kvindeligt håndarbejde. Inspirationen mellem de to højskoler er åbenbar, men særlig interessant er inspirationen fra Sverige. Sammen med Lings gymnastik kom sløjd og vævning derfra (1885-88). Svenskerne vandt danskerne ved det opdragende i disse »legemlige« fag, men også for skønhedssansens skyld. Senere, o. 1930, kommer på Askov den snævre sammenhæng mellem håndarbejdet og den ældre folkekunst som et led i en kulturhistorisk oplysning (= det historisk-poetiske).

Den store ændring skete efter 2. verdenskrig, hvor efterhånden alt bliver og alt skal være kunst. I dette afsnit inddrages foruden de to omtalte flere andre højskoler, Vrå, Brandbjerg, Holstebro og Hering.

At dette store behov er til stede udleder forfatteren naturligvis af den nye ændring af samfundet, og vi tror hende gerne, for det er i de baner, vi tænker i vore dage. Vi er massemedie- og forbrugersamfun-

dets nye almue. Følelsen af magtesløshed og hjemmenes tomhed får eleverne til at mangle evne til selvudfoldelse og indre frihed. Ligesom Grundtvig kunne være lidt betuttet over den måde, hans forslag om en bondeskole blev realiseret på, kan man være – og er forfatteren – lidt usikker over for den nye psykologiseren.

Tør man tro, at græsrodsbevægelsernes samfundskritiske kreativitet røber almuens »folkelige« styrke, som atter skal vækkes til dåd? Og skal dåden være redningen fra Fritids- og teknologisamfundet?

Det er som om bogen tager hul på et nyt stort emne.

Povl Eller

Ove Korsgaard: Kampen om kroppen. Danmarks idræts historie gennem 200 år. Gyldendal 1982. 396 s. ill. pris 175,- kr.

»Kampen om kroppen« (som vel er forlagets reklameinspirerede titel og ikke forfatterens) er en stor bog på knap 400 sider, et smukt tryk og en margen der anvendes til mindre illustrationer, portrætter m.m.

Bogen er bygget op i to næsten lige store dele. Første del om det nittende århundrede (det hedder det, selv om bogen ellers taler om 1800-tallet) beskriver gymnastikkens gennembrud i skolen og hæren, de to institutioner som blev de offentlige rammer for indførelsen af gymnastik. Endvidere beskrives Skytteforeningerne og gymnastikbevægelsen med striden mellem den tyske og den svenske gymnastik, og endelig sportens gennembrud. Anden del om det tyvende århundrede er disponeret på samme måde med skolen, hæren, skytte- og gymnastikforeningerne, og herunder gennemgås de organisatoriske brydninger mellem DDS(G+I) og DDG(U) og de tilsvarende problemer mellem disse folkelige organisationer og DIF og mellem DIF og DAI. Endelig rundes bogen af med en status over idrættens stilling omkring 1980 både m.h.t. det organisatoriske og det samfundsmæssige/ideologiske.

Det er Korsgaards hovedtese, at »...enhver kultur og kulturepoken ... har en dominerende form for legemskultur« (s.12) og i fortsættelse heraf, at »sporten er den dominerende form for legemskultur i de moderne industrisamfund i både øst og vest« (s.13). Da industrialiseringen først slår igennem i England og derefter i det næste hundredår breder sig til kontinentet, er det den engelske sport der bliver

den dominerende legemskultur. Legemskulturens historie i Danmark er skildringen af den tyske gymnastik der brød igennem i 1780'erne med bl.a. Nachtegall, den svenske gymnastik der i 1880'erne slog igennem på landet, og den engelske sport der på samme tid erobrede byerne. Det er således bogens formål at vise den nære forbindelse mellem samfundets udvikling og idrættens eller med andre ord: at vise idrætten som et aspekt af samfundsudviklingen. Det lykkes overbevisende at vise at »sport er en historisk form for legemskultur« (s.13) og f.eks. »moderne fodbold er en historisk bestemt form for fodbold« (s.344).

Kort refereret er Korsgaards opfattelse, at da det gamle stands-samfund omkring 1780 går i opløsning, så opløses også adelens legemskultur: ridning, fægtning, dans f.eks., og i stedet vokser den tyske gymnastik frem for at bringe menneskene »tilbage til naturen«, gøre bønderne mere arbejdsduelige og soldaterne mere mobile i bevægelseskrigens tidsalder. I 1880'erne slår Lings svenske gymnastik igennem på landet medens den engelske sport kommer til at dominere i byerne. Sporten og industrikulturen havde samme indbyggede mål, nemlig vækst. Sport var det der kunne måles i gram, centimeter og sekunder, og derfor udvikledes der et – efterhånden internationalt – sæt af regler, der gjorde det muligt at måle resultaterne og sammenligne dem. Konkurrencen blev således en drivfjeder for sporten på samme måde, som den var det i den liberale økonomi. Med denne udvikling forsvandt efterhånden det opdragende element i sporten og blev erstattet af konkurrence og kommercialisme. Korsgaard mener at industrikulturen i dag står ved grænsen af sin ekspansionsmulighed, og dermed må også sporten stå foran en omdannelse. Tegn på en sådan finder han i et »udvidet idrætsbegreb«, som omfatter en »grøn« bølge (kondi, trim og jogging), en ekspressiv bølge (dans, dramatik, body-building), en østlige bølge (judo, karate, taekwon-do) og en sundheds-pædagogisk bølge.

Med denne betragtningsmåde får Korsgaard sat mange ting på plads, og forfatteren får skabt sammenhæng i en lang række begreber og fænomener som mere eller mindre har svævet frit i luften. Bogen indeholder mange skarpe iagttagelser, og for skolefolk er der flere gode afsnit både om gymnastikkens første år i skolens verden og ikke mindre i anden del, hvor gymnastikken bliver til idræt, kravene til faciliteterne stiger, men timetallet falder. Værdifuld er forfatterens

redegørelse for striden mellem professor Lindhardt og K. A. Knudsen, og skildringen af forskellen mellem Ollerup-gymnastikken og Snoghøj-gymnastikken er fremragende. Til gengæld står kvindegymnastikken svagt, især i vor egen tid, og Arbejderbevægelsen og idrætten bliver ikke gennemført med samme konsekvens som flere andre afsnit.

Den mest åbenlyse svaghed ved bogen er dens almen-historiske baggrund og økonomiske teoridannelse. Når det helt afgørende er at sætte idrætten ind i en samfundsudvikling, er det nødvendigt med en omfattende og dybtgående historisk baggrund, men forfatterens historiske skelet er for magert og alt for mange påstande alt for generelle og forenkede. Industrialismens gennembrud og udvikling var faktisk en meget kompliceret proces, mere kompleks end Korsgaard gør den til. Mest iøjnefaldende er denne svaghed i afsnittet om den lingske gymnastik, som skal passes ind som andelsbevægelsens form for legemskultur. Men dels var andelsbevægelsens materielle forudsætning – den animalske produktion – begyndt før organisationen af mejerier og slagterier fandt sted, dels var andelsbevægelsen og industrialiseringen i byerne to sider af samme sag, og ikke som Korsgaard argumenterer for to forskellige udviklingsforløb. Problemet klares af forfatteren ved at kalde den »grundtvigske kulturrevolution« et »sinnende led i industriudviklingen« og det er ærlig talt ikke særlig overbevisende.

En så stor bog rummer selvfølgelig fejl, og der er en del som bør rettes. F.eks. Vesttyskland kommer ikke i NATO 1952 men 1955, Hj. Gammelgaard var ikke forstander for Esbjerg arbejderhøjskole, men for Roskilde, det var Ritt Bjerregård og ikke Knud Heinesen der gennemførte skoleloven af 1975. Man morer sig over at billedteksten s.174 har ladet championerne bliver til champignoner, men ærgrer sig lidt over andre småfejl og gentagelser.

Men selv om man undervejs skuffes her og der rører det ikke ved, at vi har fået en virkelig idrætshistorie. Den sætter forhåbentlig mere i gang, og den vil i alle tilfælde være grundbogen i mange år.

Verner Bruhn

Peter Ussing Olsen: Skolestyrets udvikling. Pyramiden og blomsten. Udg. af Kroghs Skolehåndbog, Vejle, 1982.

Man behøver ikke at interessere sig specielt for skolestyrets udvikling for at have stor glæde af denne bog. Der er meget viden og stof til eftertanke at hente også for den, der i almindelighed interesserer sig enten for skolens eller demokratiets historie i det danske samfund, eller som er praktisk involveret i skolens styrende organer.

Peter Ussing Olsen bygger bogen op omkring temaet »pyramiden og blomsten«, og hermed henviser han til samspillet mellem en hierarkisk central og styring og indflydelsen fra de forskellige »interessenter« omkring og i skolen: lærere, forældre, elever, lokalpolitikere. Denne synsvinkel fungerer virkelig godt med hensyn til at klargøre væsentlige konfliktpunkter og dilemmaer i skolestyrets udvikling. I øvrigt er bogen opdelt kronologisk i perioder indrammet af væsentlig ny skolelovgivning, men også under hensyn til væsentlige kendetegn ved samfundets udvikling i øvrigt. Vi får således forankret de lov-mæssige ændringer meget smukt i samfundets økonomiske og sociale struktur og i forholdet til den almenpolitiske udvikling.

Anvendelsen af den norske psykolog Ph. G. Herbst's tre modeller over grundlæggende formål med et skolevæsen får heldigvis ingen betydning for, hvad Ussing Olsen ser og tager med i sin fremstilling. Modellerne har væsentligst en didaktisk funktion – fungerer som hjælp til læsningen og som støtte ved opsummering af hovedafsnit. Der er tale om tre modeller: Den, hvor filosofi og teologi giver målestokken, den, hvor erhvervseffektivitet er målestok, og den, hvor politisk-ideologiske interesser er målestok. Kun i de opsummerende afsnit er der en tendens til at sætte modellerne for entydigt i forhold til de historiske perioder. I øvrigt viser fremstillingen med al tydelighed forfatterens nuancerede opfattelse af samspillet mellem filosofisk-teologiske, erhvervsrettede og politisk-ideologiske interesser og legitimeringsgrundlag. Med anvendelsen af modellerne har læreren i forfatteren gjort ret og historikeren kun gjort meget lidt uret. Bogen er både meget veldisponeret og meget velskrevet. Man kan f.eks. glæde sig over en smuk rytme i fremstillingen, når afsnittet »Samfundet i 1700-tallet« rummer sætningen »Hen mod 1700-tallets slutning gik det gamle dyrkningsfællesskab i opløsning...«, mens næste hovedafsnit med oplysningstidens egen optimisme intakt bl.a. taler om »de reformer, der understøttede ... etableringen af en selvstændig bondestand«. Der er gjort glimrende rede for oprindelige sammenhænge mellem fattigvæsen og skolevæsen, sammenhænge, som ikke

bare var af styrelsesmæssig art, men som bogens specielle synsvinkel får til at stå klarere frem end sædvanligt i skolehistoriske fremstillinger. Og hvem andre end helt specielle specialister har før hørt om kateketerne i det danske skolesystem? De spor, forfatteren forfølger, viser nu netop med kateketerne et eksempel på, hvordan det danske skolestyre i sin udvikling udnytter gamle stillings- og funktionsbegreber til dækning af nyopståede behov: Kateketerne blev til købstædernes skoleledere.

Ved detaillæsningen af de første afsnit kan man finde en enkelt lapsus, som kan være velkommen for en anmelder til at drille forfatteren med. Om latinskolerne i 1700-tallets begyndelse står, at visse økonomiske rettigheder og muligheder for latinskoleelever kunne have »virket tiltrækkende på fattige og ikke studieegnede elever«. Jeg er overbevist om, at forfatteren gerne havde skrevet »ikke nødvendigvis studieegnede«.

Som anmelder har jeg bl.a. benyttet den teknik at forfølge fremstillingen især omkring egne kæpheste, uden at det er lykkedes at finde væsentlige forhold oversprunget eller undervurderet. Måske kunne man dog efterlyse brugen af G. Japsens disputats om skoleudviklingen i Nordslesvig. Den kunne eventuelt have nuanceret forfatterens syn på erhvervsrettede skoleinteresser hos meningsmand i en periode, hvor der ifølge forfatterens fremstilling ikke fandtes sådanne.

Det oplyses ikke i bogen, at Peter Ussing Olsen er skoledirektør. Ikke desto mindre fornemmer man, at denne praktiske erfaringsbaggrund i høj grad kvalificerer fremstillingen. Den er skrevet med den sans for væsentlige konfliktemner og dilemmaer, og ofte netop betinges af et praktisk engagement. Udvælgelse, anvendelse af kildestof virker overbevisende, styrelseshistorien er forankret i den almene historie, bogen er skolehistorisk og skolepolitisk af central interesse. I sidste henseende må jeg citere fra sidste sammenfatning af bogens resultater: »... Det væsentlige omkring styring, tilsyn og ledelse vil være processerne i systemet – den stadige samtale om, hvordan folkeskolen skal udvikle sig.«

Det er en fornøjelse at læse denne bog. Den er overskuelig også til håndbogsbrug. Den havde nok fortjent en smukkere fremtoning – med billeder og smukkere typografi – sådan at den alene ved sit

udseende kunne blive tillokkende for den brede læserkreds, den bør få. Men den klarer sig nok endda.

Gunhild Nissen

Finn Held: Undervisningspligten, Gad, 1983. Pris 112,25 kr.

Finn Held åbner sin bog, *Undervisningspligten* med at sætte en beskrivelse af en undervisningssituation fra 1848 over for en gruppe folkeskolelæreres henvendelse til DLF i 1980. Begivenhederne handler begge om elevers vold eller protest mod deres lærere; de foregår i to forskellige samfund, et agrart og et urbaniseret, og under forskellige politiske regimer, under enevælden og i et repræsentativt demokrati. Læreren var i 1848 ikke i tvivl om, at han skulle handle, og hans opgave var at bøje elevens »trodsige sind«, s. 6. I 1980 er lærerne »dybt rystede«, s. 7, de indberetter episoderne til DLF, der vælger at behandle indberetningen som en miljøsag.

Denne indledning er effektiv. FH kan på denne baggrund vise, at folkeskolen i dag er »et forvirringens sted«, den er spændt fast mellem enevældens lydigheds- og underdanighedspædagogik og demokratiets opdragelse til kritik og kontrol med autoriteten, til at handle i overensstemmelse med egen fornuft og egen samvittighed ... på en måde, der er til gavn for en selv og andre, s. 11.

FH har – som jeg ser det – to intentioner med denne bog: han vil for det første klargøre, hvorfor skolen ikke blev ændret ved enevældens afskaffelse, og for det andet klargøre, om der er juridiske årsager til, at den ikke blev det. FH gennemgår derfor et omfattende stof: dansk lovgivning, FN's menneskerettigheder, betænkninger, historiske fremstillinger og en række undersøgelser og debatbøger om den danske folkeskoles indhold og praksis i de senere år.

FH tilslutter sig Alf Ross' fortolkning af undervisningspligten som forældres eller værgers pligt til at sørge for, at børnene gennem et vist tidsrum under deres opvækst nyder regelmæssig og fyldestgørende undervisning. Pligtens indhold defineres gennem den undervisning, der gives i skolen, s. 85. FH konkluderer, at folkeskolen som institution og folkeskolens lærere har som opgave at opfylde undervisningspligten på samfundets vegne, s. 164, og det vil sige, at der skal drages omsorg for, at mindreårige får undervisning i det, som det er nødven-

digt at have fået undervisning i, for at kunne leve og handle som et voksent menneske og i overensstemmelse med de regler, de værdier og de idealer, som er formuleret for og om voksne mennesker, s. 181. Og en sådan undervisning modtager danske børn *ikke* i den danske folkeskole. Men det har de ifølge FHs argumentation juridisk set ret til, og også brug for, skal de overleve i et humant og velordnet verdenssamfund, s. 136.

FH gør sig her til elevernes og børnenes talsmand, hans argumentation lykkes, og den ene af hans intentioner realiseres. Det er traditionen og ikke lovgivningen, der står i vejen for den gode folkeskole. Det er denne, der ikke kan brydes, og derfor får danske børn næsten samme undervisning i dag som for 100 år siden.

FHs anden intention, – at klargøre, hvorfor skolen ikke blev ændret, ikke blev demokratiets skole ved enevældens indførelse, – realiseres efter min mening ikke i samme grad. Og dette, tror jeg, skyldes to forhold, – der nok virker sammen, for det første, at FH primært drøfter undervisningspligten som en juridisk rettighed og for det andet FHs brug af historien.

For at tage det sidste først, FHs historiske redegørelser – i henhold til min indsigt, i og for sig korrekte. Jeg synes imidlertid, at en fremstilling vedr. disse forhold bliver overfladisk, når man ikke i større udstrækning opererer med sociale kategorier. FH opererer primært med kategorierne børn og voksne. Børns opvækstvilkår har – afhængigt af deres sociale status – været meget forskellige i de sidste 500 år, og i en beskrivelse af disse vilkår er det nødvendigt at differentiere gruppen. Og mange konklusioner, som fx den s. 148, hvor det hævdes, at »Hverken fra 1500- eller 1600-tallet tegner der sig noget billede af hårdt arbejdende børn«, forekommer utilstrækkelige.

De historiske afsnit bliver også efter min mening overfladiske, fordi FH i så lille grad går ind i, hvor forskellige socialisations- og kvalifikationsprocesserne er i forskellige samfundsformer og dermed også en redegørelse for, hvad det til forskellige tider vil sige at opfylde undervisningspligten »på samfundets vegne« – ikke mindst i det højt industrialiserede danske samfund. Eller for at sige det på en anden måde, hvor stor uenigheden er om, »hvad det er nødvendigt at have fået undervisning i«.

Det andet forhold, der efter min opfattelse kunne have suppleret

FHs redegørelse for de sidste hundrede års skoleudvikling, var, hvis FH ikke bare så undervisningspligten som en rettighed, børn som fremtidige samfundsborgere havde og har, og som de havde og har modtaget fra det offentlige, men også som det offentliges sociale kontrol med disse fremtidige samfundsborgere. Det fremgår ikke umiddelbart af den lovgivning, FH i så stor udstrækning bygger sin fremstilling på, at skolegang og undervisningspligt også har denne funktion. Havde FH i større grad inddraget stof, der belyste de forskellige samfunds sociale og politiske processer, ville denne funktion imidlertid være blevet synlig. Og det ville simpelthen også være muligt at forklare, hvorfor folkeskolen ikke har ændret sig mere siden enevælden.

Ellen Nørgaard

Mogens Brun og Svend Ellehammer Andersen: Disciplin og orden i demokratiets skole. DLH-undervisningsserien, Lærereforeningens Materialeudvalg 1982. 464 sider. 85,- kr.

Mogens Brun og Svend Ellehammer Andersen har skrevet en bog om disciplin og orden i demokratiets skole. Bogens udgangspunkt synes at have været den stigende vold i skolen. På den baggrund afholdt forfatterne årskursus på Danmarks Lærerhøjskole om forebyggelse af volden. Deltagerne indsamlede materiale om temaet på deres skoler, og forfatterne interviewede skoleinspektørerne i fire københavnske omegnskommuner. Alle disse erfaringer blev så inddraget i forfatternes egne studier vedr. forholdet mellem skolens disciplin- og ordensproblemer og dens alment opdragende virksomhed. Forfatternes udgangspunkt er, at mange af folkeskolens vanskeligheder skyldes, at den ikke varetager den opdragende funktion godt nok, s. 19. Skal skolen opdrage, må den imidlertid anvende magt. Og det problem, forfatterne påtager sig at behandle, er, om skolen på en afbalanceret måde kan forene sin magtudøvelse med vort demokratiske samfunds fælles kulturelle værdigrundlag, s. 20.

Under denne behandling når forfatterne vidt omkring. De starter med at indkredse, hvad det er, der benævnes som god ro og orden. Det er så forskellige aspekter af vor adfærd som fx lydighed, fravær og destruktivitet og færdighed til social kontrol og selvregulering. Og de fastslår, at det er tilsørende at opfatte alle disse adfærdsformer

som udspringende af en og samme disciplineringsproces, s. 26.

De påpeger med nærmest blodige eksempler, hvorledes den formelt tilladte vold i århundreder er blevet anvendt i opdragelsens tjeneste, – i såkaldt civiliserede samfund, men næsten ikke i primitive. De gennemgår de forskellige afstraffelsesformer, viser, hvilket udspekuleret instrument ferlen er, beskriver »tugtens dag«, hvor den udvalgte og som regel også skyldige, ikke bare skulle straffes for egen brøde, men også sone de andres. En ugentlig begivenhed, der nok ikke bare, som forfatterne fastslår, avlede modvold, men som også må have virket direkte traumatiserende på dem, der deltog.

Forfatterne gennemgår derefter folkeskoleopdragelsens formelle grundlag i dag, beskriver hvorledes ro og orden i dag opretholdes, drøfter hvorledes god disciplin i skolen kan fremmes, – hvad de mener, den kan, og slutter med at fastslå, at formålsparagraffen er et godt grundlag at etablere en demokratisk skole på. Men fordi den ikke er retsnorm, kan ingen blive draget til ansvar for, hvorvidt den overholdes, og den fungerer derfor først og fremmest som smuk ideologi ved højtiderne.

Forfatternes konklusioner er mange. De fastslår, at skolevæsenet nok er den samfundsinstitution, der har flest straffe på sin samvittighed, og at der er en solid tradition i vor kultur for at opdrage gennem vold, s. 88-94. De fastslår også, at både skoleopdragelsens legale grundlag og selve praksis har ændret sig radikalt i de senere år, s.150. At disciplinen i skolen egentlig ikke er »værre« end tidligere, s.195. At der er en modsætning mellem vore officielle værdier og de værdier, som ordensreglerne formidler, s. 251. De fastslår, at der i folkeskolen i dag ikke anvendes straffe, men sanktionsformer som i mere uigennemsigtig og tilsløret form faktisk har den samme undertrykkende virkning som volden, s. 374. Og de slutter med at fastslå, at folkeskolen i større grad kunne blive demokratiets skole, hvis de, der arbejder inden for den, søgte at samordne deres personlige og faglige etik således, at den personlige etik indgik i professionens udøvelse, s. 430.

Forfatterne siger i deres efterskrift, at dette nok er en forvirret bog. Det er rigtigt, at man sidder både forvirret og forpustet tilbage efter at have læst de 464 sider. Men i positiv forstand. Centrale teorier er anvendt, det empiriske grundlag er ikke stort, men forekommer repræsentativt og tilstrækkeligt; omfattende materiale vedr.

love, bekendtgørelser og cirkulærer er inddraget og underkastet analyse. Og hvad der er vigtigt at påpege i denne årbog, – det historiske stof har en central funktion i emnets behandling. Som nævnt bruges dette til at bevise, at der er en solid og formaliseret tradition i vor kultur for at anvende vold i opdragelsen. Et for al opdragelse centralt emne har fået en frugtbar behandling.

Men nogle kritiske bemærkninger har jeg. For det første vedr. forfatterens løsningsforslag, – mon det er tilstrækkeligt at ændre lærernes professionsudøvelse? Medfører ikke al fysisk institutionalisering i sig selv undertrykkelse? Eller for at sige det på en anden måde: skal den »afbalancerede« magtudøvelse, som forfatterne mener er mulig i demokratiets skole opnås, må alle institutionaliseringens konsekvenser i større udstrækning behandles.

For det andet: forfatterne påpeger flere gange vor tids høje forandringshastighed, som gør det vanskeligt for skolen at tilpasse sig, fx s. 8. Her berører forfatterne overfladisk nogle problemer, der er meget centrale også for denne bogs tema. Skal vi nærme os en forståelse af det dynamiske samspil, som foregår mellem materiel og politisk samfundsforandring og mellem voldsudøvelse og opdragelsesnormer, mener jeg for det første, at vort udgangspunkt må være, at enhver tid opfatter sin tids forandringshastighed som enestående. Desuden er såvel skole som samfund altid under forandring, og skolens forandringstakt bestemmes ikke bare af tidens samfundsforandringer, men også af hvor isoleret og dermed påvirkelige en institution skolen er. Det er således et spørgsmål om en skole tilpasset samfundet overhovedet har eller vil kunne eksistere.

Endelig hopper forfatterne over den principielt meget interessante diskussion om legemlig revselse, der fandt sted i 1930erne, hvad er en skam. Samtidig hævder de, at skoletugt ikke er beskrevet i skolehistorien tidligere, s. 88. Jeg vil i al beskedenhed påpege, at netop 20ernes og 30ernes udvikling på dette område har undertegnede behandlet.

Ellen Nørgaard

Vanløse-dagbogen. En reformpædagogisk praksis. Red. af Spæt Henriksen og Ellen Nørgaard. 96 s., ill. Kr. 93,-. Gyldendal. 1983.
»Vanløseforsøget« er blevet et begreb i dansk pædagogisk sammen-

hæng, noget der ofte blot refereres til uden det gøres klart, hvad forsøget egentlig gik ud på. Med mellemrum er det heldigvis blevet beskrevet nøjere, bl.a. i Ellen Nørgaards disputats »Lille barn, hvis er du?« fra 1976, og nu får vi lejlighed til at genoplive indholdet af dette pædagogiske eksperiment, der fandt sted i tiden 1924-1928. De lærere, der havde de første to forsøgsklasser, førte dagbog. Den ene af disse, nemlig den, der blev skrevet af Ejnar Glode Olsen, er bevaret og danner kernen i den foreliggende nyudgivelse. Fra den anden lærer, Olaf de Hemmer Egebjerg, er bragt et foredrag om »Vanløse frie Skoleforsøg«, holdt i 1927. Derudover bringes kommentarer og overvejelser af Spæt Henriksen og Ellen Nørgaard, der både skal hjælpe læseren til at sætte det foreliggende originalmateriale i en historisk, politisk og social sammenhæng, og som relaterer datidens pædagogiske ideer til senere og nutidige reform- eller reformistisk pædagogiske bestræbelser.

Det er en god idé!

Selve dagbogen er uprætentiøs. Det er optegnelser, der mere synes at have tilfældighedens karakter end en systematisk rapporterende, men den indgår som noget væsentligt ved eksperimentet. På forældremødet »Lørdag d. 13. september« bliver der »Gjort rede for Dagbogens Idé«, og for at beskrive, hvad der foregår i klassen benyttes »Karakteristiske Dagbogsoptegnelser«, og mange af disse er virkelig illustrative. De giver ikke blot mulighed for at indleve sig i klassesituationen, men de giver også baggrund for at forstå det praktiske indhold af de begreber, der benyttes i teoretiske beskrivelser af 20'ernes reformpædagogiske idé. Her beskrives »frit arbejde« i modsætning til »pligtarbejde« (talskrivning mellem dobbelte linier, eksempelvis) og begrebet »selvvirksomhed« får helt konkret indhold gennem beskrivelsen af Gudrun P.'s »lille Bog«, Jørgen A.'s arbejde med »Sættekasse« eller »Trykkeri« og gennem Carl, Børge og Elva's leg med Domino-spillet.

En mere sværmerisk beskrivelse af eksperimentets muligheder for ændringer af såvel individuel som samfundsmæssig karakter beskriver O. de Hemmer Egebjerg i sit foredrag, hvor han taler om de modige og handledygtige mennesker, man søger at skabe, »Mennesker, der møder med Vilje og Evne til at stille sig i det rette Forhold til andre Mennesker, saa at Samfundenes Opbygning og hele Struktur kan formes efter bedre og mere retfærdige Linier, end det hidtil

har været »Tilfældet«. Man ville væk fra den tvangsatmosfære, der prægede den eksisterende skoleordning, man ville skabe »Et Fristed, hvor det groende Menneskebarn finder de rette Vækstbetingelser for de gode Udviklingskim, der findes nedlagt i det fra Naturens Haand«. Imidlertid supplerer de to originaltekster hinanden godt.

I en indledende redegørelse beskriver Ellen Nørgaard 20'ernes København. Det er nyttige oplysninger at have med i tankerne ved »dagbogslæsningen« og selvfølgelig er de afsnit, der beskriver baggrunden for forsøget og hele forløbet uundværlige. De omstændigheder, der førte til forsøgets lukning, må stadig virke uforståelige og ophidsende, selv på 80'ernes læsere, der dog har oplevet let snuskede politiske beslutninger af tilsvarende art. En undersøgelse af dette aspekt kan den foreliggende bog give om ikke direkte materiale til så dog nok inspiration. Det nærværende materiale har Spæt Henriksen derimod benyttet til en sammenlignende analyse eller beskrivelse af 20'ernes reformpædagogiske bestræbelser, Dewey's tanker og ideer om opdragelse, Otta Kanitz' overvejelser om barnets betydning i klassekampen og nutidige kritiske pædagogers forsøg på at udvikle teorier om sammenhængen mellem den menneskelige og samfundsmæssige udvikling. Her bliver meget sat på plads, og der gives et rimeligt godt overblik over nogle af de forskellige teoretiserende bestræbelsers centrale spørgsmål. Selvfølgelig er beskrivelserne eller analysen langt fra udtømmende, og forbehold for det rimelige i et sådant forehavende bliver da også taget undervejs, men Vanløseforsøget bliver sat i relief eller ind i en perspektiverende tankegang, og det er i hvert fald frugtbart.

Joan Conrad

Thorstein Balle og Søren Ehlers: »Samvirke i fælles Interesse«. Foreningen af Frie Ungdoms- og Efterskoler 1908-1983. Udgivet af Foreningen. 132 sider. 1983.

For nogle år siden, da tiden for to jubilæer i efterskolernes stærkt voksende kreds nærmer sig, ledte styrelsen for disse skolers forening – ikke mindst deres sekretariatsleder, Ellen Rosenkjær, med lys og lygte efter en skolehistoriker der kunne gøre rede for den fantastiske udvikling der var sket på dette felt. De to runde år der forestod var hundredåret for den første efterskole, oprettet af Kold-disciplen An-

ders Povlsen Dal i Galtrup på Mors 1879, og 75-året for oprettelsen af De danske efterskolelærereforening i 1908. Hidtil havde disse skoler undgået historikernes opmærksomhed. Der fandtes enkelte spredte bidrag fra efterskolefolks egen side, og der var forstående omtale i en af Johannes Novrups bøger. Den eneste større trykte redegørelse for skolernes forhold var den bog Anton Thyregaard, selv en af efterskolernes ledende mænd, havde redigeret i 1951 med titlen »De frie Ungdoms- og Efterskoler i Danmark«. Også den bestod af spredte bidrag.

Bestræbelserne for at finde en videnskabelig rustet historiker fik en lykkelig løsning. Man fandt endda to dygtige unge videnskabsmænd der tilmed begge besad erfaringskendskab fra efterskolemiljøet. Det var cand. phil. Søren Ehlers, nu kandidatstipendiat ved Institut for Dansk Skolehistorie, og cand.pæd.pæd. Thorstein Balle, flerårig efterskolelærer og det sidste par år konsulent i Undervisningsministeriet på efterskoleområdet. De har delt opgaverne mellem sig, således at Søren Ehlers har behandlet tiden før 1942, Thorstein Balle den efterfølgende periode. I 1981 forelå Balles engagerede fremstilling af efterskolens nyere historie under titlen »Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering«, og nu, to år efter, begges fremstilling af foreningens historie fra 1908 til dato. Det er den der her skal nærmere omtales.

Det er ikke en forenings-jubilæumsbog af den kendte type der minder om et familiealbum, indledet med billeder af den første bestyrelse og afsluttet med den endnu siddende. Der er mange fortrinligt gengivne billeder i den smukt udstyrede bog, desværre alle udaterede undtagen ét: »Styrelsen samlet på Ølgod Ungdomsskole i 1956«, og det er placeret i en karakteristisk historisk sammenhæng med et notabene i billedteksten: »Bemærk at ministeriets tilsynsførende deltog i styrelsesmøderne.« Foruden Karen Raunkjærs omslag og hendes og andres grafiske vignetter samt udvalgte situationsfotografier fra skolernes dagligliv rummer bogen fire fortrinlige kort der viser skolernes geografiske udbredelse 1908, 1942, 1967 og 1983, med et antal der er mere end fordoblet fra 26 i 1908 til 60 i 1942 og siden da næsten tredoblet, – ved bogens fremkomst er der 163 skoler og flere under oprettelse. Endelig er der fem fotografier af hovedpersoner, afsluttet med Tage Dybkjær hvis formandstid fra 1951 til 1965 betegnede en epoke i skolernes historie hvor den eksamensfri

grundtvig-koldske højskoletradition endnu holdt sig i højsædet, men just da blev styrtet af bestræbelser for at placere efterskolen som et effektivt alternativ til folkeskolen med dens stærkt forlængede skolealder. Endvidere er der alfabetisk fortegnelse over styrelsesmedlemmerne, kilde- og litteraturliste samt navneregister.

Fremstillingen i bogen er i hovedtrækkene kronologisk opbygget efter »knudetovsprincippet«, delt i epoker. Der startes med den første tøvende organisationsdannelse 1908 hvorefter foreningen faktisk var en forstanderforening – til de første lærere kom ind 1950 – og endelig nås til det skisma der opstod i 1975, da der ved siden af »Foreningen af Frie Ungdoms- og Efterskoler« blev dannet en »Efterskolernes Lærerforening« med det formål at varetage lærernes særlige fagforeningsmæssige interesser.

Men det er ikke selve foreningens indre historie der er kernen i fremstillingen. Det, der giver den stor skolehistorisk og samfundshistorisk værdi, er redegørelsen for forholdet mellem efterskolens talsmænd og deres modstandere: på den ene side folkehøjskolerne, der vel stod dem nær, men med påberåbelse af Grundtvig-citater gjorde krav på at være den egentlige »ungdomsskole«, på den anden side K. M. Klausen og socialdemokraterne der i begyndelsen af dette århundrede krævede en obligatorisk ungdomsskole for de 14-18 årige. Den blev aldrig rigtig gennemført som selvstændig skoleform, men folkeskoleloven 1958 inddrog faktisk overgangsalderen under den offentlige skole. Hele vejen igennem spiller forholdet til Undervisningsministeriet en afgørende rolle.

De fleste af fremstillingens epoker markeres af årstal bestemt af dette samspil eller – oftest – modspil, f.eks.: 1914 – Privat eller offentlig efterskole – 1925: Angreb fra højskolefolk – 1931: Skal undervisningspligten udvides? – 1935: Lav elevstøtte skaber klasse-skel – 1942: Ungdomslovgivning (i parentes bemærket: det var et mærkeår i efterskolens historie med undervisningsminister Jørgen Jørgensen som frelsende engel) – 1954: Kommunestøtte til efterskoleelever – 1967: De statskontrollerede prøver indføres o.s.v.

Fremstillingens videnskabelige grundlag er markeret ved sidehenvisninger i bogens brede format. Her er kilderne styrelsens egne brevbøger og forhandlingsprotokoller, private brevvekslinger, artikler i tidsskrifter, især Højskolebladet, Rigsdagstidende, love og anordninger. Det præger stærkest den første halvdel af bogen, den der

er skrevet af Søren Ehlers. For Balles afsnit har – ligesom for hans bog fra 1981 – Tage Dybkjærs eget fyldige arkiv og tidsskriftet »Efterskolen«, der er kommet siden 1968, været hovedkilder.

Det er første gang emnet er blevet belyst i sammenhæng, og det er sket med en omhu der giver fremstillingen et solidt og vederhæftigt præg uden at gøre den tung eller tør. Dertil kommer at den slet ikke virker upersonlig, men den er velgørende fri for ideologiske bitoner der kan skurre i læsernes øren. Man kan ikke sige noget til at Thorstein Balle har anbragt et udråbstegn i parentes ved et Thyregaard-citat fra 1947 om forstanderes selvfølgelige ret til vilkårlig aflønning af lærerne. Og det er forståeligt at han fristes til at antyde at Jørgen Jørgensens brede hænder har løftet en række radikale partifæller ind i statskonsulentstillingen. Det lyder morsomt men er bare ikke rigtigt.

Hovedindholdet af fremstillingen er at efterskolerne – som selv foretrækker betegnelsen ungdomsskoler der desværre er flertydig (ligesom udtrykket »ungdomskostskoler«) – forbavsende længe havde svært ved at blive lyst i kuld og køn fra lovgivningens og administrationens side. Et af de vigtigste årstal i foreningens og skolernes historie er 1938, da Jørgen Jørgensen udså en af skolens egne folk til ministeriets tilsynsførende. Siden da har man altid hentet de tilsynsførende fra skolerne selv, selv om de ikke mere – som Thyregaard i 1956 – som en selvfølge tager del i styrelsesmøderne.

Man må prise en forening der har haft mod og mandshjerte til at betro uafhængige videnskabsmænd at skrive sin historie på den måde det er sket her, uden indblanding. Bogens titel, »Samvirke i fælles interesse«, leder uvilkårligt tanken hen på brugsforeningernes fortræffelige tidsskrift, men den er faktisk hentet fra foreningens første formålsparagraf fra 1908. Den står stadig ved magt, men varetages nu af to foreninger, og fremstillingen munder ud i håbet om at de kan stå sammen herom over for nutidens og fremtidens udfordringer.

Under alle omstændigheder er efterskolen – til forskel fra folkehøjskolen der har vundet hjemstedsret i hele Norden – en skoleform der er særegen for Danmark, og den virker som en sikkerhedsventil i vort følsomme skolesystem. Dens historie er et væsentligt led i dansk skolehistorie, og man må være taknemlig for at den omsider er taget op og at det er gjort af så kyndige kræfter.

Roar Skovmand

Poul Dam: Arnfred. Gads forlag. 1983. 110 kr.

I hundredåret for J. Th. Arnfreds fødsel har en kreds af slægt og venner taget initiativ til udgivelse af en bog om ham. Da det er så få år siden, Arnfred endnu var i fuld vigør og årvågent fulgte med i tidens problemer, giver bogen om ham ikke blot anledning til at se tilbage på en tid, der kan synes meget fjern på grund af de store forandringer, der er sket i levevilkår de sidste hundrede år, men handler også om den nærmeste fortid. Poul Nyboe Andersen har skrevet afsnittet om Arnfreds arbejde inden for andelsbevægelsen, der indgår som et væsentligt led og føjer sig smukt ind i bogens helhed.

På titelbladet står følgende undertitel: Andelsbondens søn. Folkehøjskolens førstemand. Samarbejdets forkæmper. Dermed er en hovedlinie i indholdet angivet. Arnfreds virke blev utrolig mangfoldigt og omfattende. Derfor kommer man vidt omkring i bogen. Fra hjemmet, slægten og sognet i Vestjylland over studieårene i København til højskolen i Askov. Fra faderens indsats for andelssagen i fødesognet over Arnfreds medlemskab af bestyrelsen for Askov Brugsforening (som formand i mere end tyve år) til formandsposterne i Andelsbankens og FDB's repræsentantskaber og i Andelsudvalget (De samvirkende danske Andelsselskaber). Gennem beretningen om Arnfreds vidtspændende arbejde får man en mængde konkrete oplysninger, og der kastes lys over mange forhold. Således er f.eks. behandlingen af Arnfreds forhold til Aage Møller og Anders Nørgaard meget klar og oplysende.

Arnfred understregede på sine gamle dage selv, at den sammenhæng og helhed, han fandt der havde været i hans liv trods alt det forskellige, han havde beskæftiget sig med, stammede fra det grundlag, som var blevet lagt i hans barndomshjem, en bondegård i Vestjylland. En sådan sammenhæng synes da også at tegne sig gennem bogens beskrivelse af Arnfreds liv fra barndomsårene i Sønderbøl til hans sidste år i Askov. Der var ikke meget, som var ham fremmed, skriver Poul Dam. På Askov Højskole ønskede han tidligt – foruden i naturvidenskabelige emner, som var hans område – at undervise i fag som psykologi, kristendomskundskab og filosofi. At han fandt mulighed for at forene sit virke inden for højskolen med arbejde udenfor, hvor det var mere praktiske ting, der skulle tages stilling til,

som f.eks. i brugsforeningsbevægelsen, mente han var til gavn for arbejdet begge steder.

Arnfred søgte syntesen, det forenende og forligende. Han søgte at gå »i vejens midte« – der, hvorfra man har udblik til flere sider. Ikke naturvidenskab eller kristendom, ikke idé eller virkelighed, ikke hånd eller ånd, men altid så vidt muligt det enkelte set i et helheds-perspektiv. I det grundsyn, der lå bag, var ansvarlighed og samarbejde nogle af kernebegreberne. »Vi *må* samarbejde«, understregede Arnfred, og at bidrage til at forene medarbejderne i et sammenspil, hvor enhver i loyalitet over for de andre kunne yde sit, var, hvad han ville som højskoleforstander og alle andre steder, hvor han havde indflydelse. At det er en vanskelig opgave, og at det heller ikke altid lykkedes for Arnfred, kan man læse om i bogen, men samarbejdets princip kunne han aldrig opgive.

Bogen om Arnfred er ikke tung læsning. Fortællingen skrider roligt frem uden mange afbrydende henvisninger. Sproget er levende og præcist. Bogen er skrevet med indføling og varme, men den er ikke tam. Den er skrevet på baggrund bl.a. af et personligt kendskab til Arnfred. Et særligt kildemateriale har Poul Dam haft i den brevveksling, Arnfred har ført med sine forældre og søskende og ikke mindst med sin kone, Karen Helweg, både i forlovelsestiden og senere når en af ægtefællerne var borte fra hjemmet. Poul Dam har haft en heldig hånd ved anvendelsen af brevene. Et enkelt langt brev fra hustruen til Arnfred er citeret i sin helhed, men ellers er det korte citater, der anføres. Undertiden står citaterne alene, som oftest kommenteres de dog, men prisværdig kort uden generende pegefingre.

Det er en glæde at læse denne bog. Hvor meget eller hvor lidt man kender til Askov Højskole i særdeleshed og til højskole- og andelsbevægelsen i almindelighed, vil man utvivlsomt finde spændende nyt. Sammen med beretningen om Arnfred får man et blik ind i disse demokratiske bevægelser historie, også efter at de er blevet til institutioner og organisationer. Man får meget at vide og får lyst til at vide mere. Bogen er Arnfred værdig. *Aase Degnbol*

Fra Gamle Bakkehus til Grønne Skoler. Forlaget S. A. – Materialer 1982. 361 sider.

Bogen er udgivet af Åndssvageforsorgens Lærerforening som en gave

til alle dens medlemmer ved foreningens nedlæggelse 1-7-81. Foreningen blev nedlagt som en følge af udlægningen af Statens Åndssvageforsorg til amter og kommuner den 1-1-80. Bogen er redigeret af undervisningsleder Halvor Egekvist. De meget smukke tegninger udført af Kurt Westergård.

Bogens intention er at give et billede af åndssvageskolens 125 årige historie – og de, der giver billedet liv er mennesker, som selv i mange år har levet med i udviklingen og for en stor del har præget den gennem deres aktive indsats.

Bogen falder i to dele:

Udviklingen i de åndsvages vilkår fra før oprettelsen af en egentlig forsorg (kap. 1) og frem til åndssvagebogen af 5. juni 1959 (kap. 2, 3 og 4).

og åndssvageskolens udvikling fra 1959 og frem til udlægningen (kap. 5 til 14).

Opgaven er løst på en meget smuk måde. Hvert kapitel indledes med en præsentation af forfatteren og en oversigt over kapitlets indhold. Der er overskuelige sidetekster og foruden de nævnte tegninger mange originale illustrationer. Frem for alt er der en god sammenhæng mellem de enkelte bidragydernes indlæg.

Sammenhængen mellem bogens to dele viser sig blandt andet ved, at temaer og diskussioner, som er fremtrædende i åndssvageforsorgens tidligste historie kan følges gennem alle bogens kapitler med forskydninger i indfaldsvinkler og grundsyn.

Et markant eksempel er diskussionen om, hvem der kan undervises: Itards tro på udviklingsmuligheder hos »den vilde fra Aveyron« – den optimistiske start på Gamle Bakkehus som Helbredelsesanstalt for Idioter – og omsvinget: pessimismen som prægede udviklingen i mange år fremover: »differentiering, klassificering og tradition som Lasse Rydberg kalder åndssvageskolens historie i perioden fra 1902 til 1944.

Og alligevel!

Mange forløbere for den senere mere brede diskussion om undervisningsbegrebet i slutningen af tresserne/begyndelsen af halvfjerdserne omkring udbygningen af træningsskolerne for børn, som ikke tidligere var set i en undervisningsmæssig sammenhæng. Her kan nævnes kampen og konkurrencen mellem det pædagogisk ledede Gamle Bakkehus og de lægeligt ledede Kellerske anstalter – og de

senere kontroverser mellem lægelige og pædagogiske opfattelser, som de bl.a. gav sig udtryk i udformningen af 59. loven, i centerledelsesstrukturen, omkring etableringen af mindre skolehjem og i diskussionen omkring berettigelsen af at oprette træningsskoler for ALLE børn. Den tiltagende polarisering mellem en sygdomspræget og en mere dynamisk opfattelse af åndssvaghed er tydelig.

Dette er en bog om en ledelse og administration, som var meget lidt administrativt orienteret. Som havde visioner og forstod at udnytte opståede situationer til visionernes opfyldelse. F.eks. sås muligheden for at komme væk fra de store anstaltskolehjem og til mindre elevhjem, da en elev i 1963 satte ild på skolehjemmet i Brejning. »Forsorgschefen indkaldte undervisningslederne fra de implicerede forsorgscentre til hastemøde og pålagde dem snarest at finde brugbare bygninger til formålet« skriver Halvor Egekvist. Samme vilje til at tage skelsættende beslutninger ses i det store skolebyggeprogram. – De grønne Skoler – i tresserne (kap. 8). Det er også en skole, som først og fremmest har taget sit udgangspunkt i elevernes forudsætninger – i didaktiske overvejelser fremfor fokusering på de enkelte fag og deres formål (kap. 9). I sammenhæng hermed havde lærerforeningen som første formålsparagraf: »udviklingen af åndssvageforsorgens pædagogiske arbejde« før paragraf to: »Varetagelse af medlemmernes faglige og økonomiske interesser«.

En ledelse som ikke var administrativ i traditionel forstand – skoler som tager deres udgangspunkt i eleverne fremfor i fagene – en fagforening som satte det pædagogiske engagement over den »rene« fagforeningspolitik. Udviklingen af en pædagogik på »jomfruelig« jord uden støtte i officielle læseplaner m.v. Et skolehistorisk meget spændende dokument, som uden tvivl vil have værdi lang tid fremover.

Birgit Kirkebæk

Hans Chr. Johansen: En samfundsorganisation i opbrud. 1700-1870. Dansk social historie, bd. 4. 1979, 332 s.

Afsnittet: Uddannelsesforhold og analfabetisme s. 243-266.

Hans Chr. Johansens bd. 4 i den nu afsluttede Dansk social historie skal på dette sted ikke omtales i sin helhed, men kun de godt 20 sider, hvor uddannelsesforhold og hermed beslægtede emner behand-

les. I øvrigt er der i de historiske fagtidsskrifter publiceret anmeldelser af så vel dette som de øvrige af værkets bind.

Forfatteren har givet sin version af socialhistorien en moderne socio-økonomisk form. I korte, præcise formuleringer kortlægges samfundets gruppedannelse, mest på grundlag af kilder, som er anvendelige i den kvantitative historiske metode. Afsnittet om uddannelsesforhold tilfører fremstillingen en nødvendig »menneskelig« dimension, og det er rigtigt set, at skolevæsen og uddannelse må have en central plads i en social historie. Afsnittet om disse emner er bygget op som bogens øvrige med en kort indledning, hvor emnet præsenteres i den aktuelle sammenhæng, dernæst en kilde- og litteraturoversigt, og endelig en række underafsnit. Her ses dels på det lavere skolevæsen i by og på land, og dels på de højere uddannelser. Faktisk kan man på meget få sider skaffe sig en god oversigtsviden, og i nogen grad føres man også ind i diskussionen om effekten af indlæringen. Det mest interessante er nok overvejelserne over den stigende grad af skrive- og læsekyndigheds betydning for et samfunds sociale og økonomiske udvikling.

Fremhæves bør også anvendelsen af materiale i lokale arkiver i forsøget på at komme tæt på de led, hvor de smukke teorier skulle omsættes til praksis. I hvilken udstrækning kom børnene på landet i skolen, og hvad blev der tilbage af færdighederne efter nogle år? Klogt nok gives der ikke håndfaste svar på disse og lignende spørgsmål, men med kildeeksempler antydes, hvorledes nye undersøgelser kan iværksættes. Det kan for egen regning tilføjes at mulighederne i disse år bliver flere og flere, bl.a. fordi der kommer flere afleveringer af godsarkiver og kommunale arkiver til landsarkiverne, og samtidig registreres og tilgængeliggøres disse arkiver for offentligheden.

Johansen har fat i det vanskeligt håndterlige begreb, læsekyndighed, eller læsefærdighed, som vi nok vil sige på dansk. Emnet blev under den førstnævnte overskrift taget op på den nordiske historikerkongres i Finland i 1981, og på flere punkter er sider af debatten foregrebet af Hans Chr. Johansen. Det kan dog anbefales at læse de danske rapportører, Ingrid Markussens og Vagn Skovgaard Petersens fortrinlige afsnit i den trykte rapport, udgivet Jyväskylä 1981, hvis man vil dybere ind i forskningsdiskussionen og i øvrigt forsynes med å jourførte litteraturhenvisninger. Her svigter afsnittet i socialhistorien lidt; f.eks. er det m.h.t. arkivoversigter ikke nok at henvise

til en artikel af Harald Jørgensen om skolehistoriske arkivalier fra 1968 (i nærværende årbog), allerede i 70'ernes slutning var der kommet nye tværregistraturer til vedr. skolehistorie.

Som oversigt og inspirationskilde til flere undersøgelser fortjener det her omtalte skolehistoriske afsnit i Dansk social histories bd. 4 dog de bedste anbefalinger. *Margit Mogensen*

Vagn Dybdahl: Det nye samfund på vej 1871-1913, Dansk socialhistorie bd. 5, Gyldendal 1982. 310 s.

Med dette bind af Dansk socialhistorie afsluttes dette værdifulde værk, der består af 7 bind + et registerbind. Også dette bind rummer meget udmærket stof, og bogen er skrevet, så det er en fornøjelse at læse den. Den bygger tilsyneladende i meget høj grad på forfatterens egen tidligere forskning, men også andres er naturligvis inddraget.

Der indledes med et udmærket afsnit om befolkning, erhverv og sociale grupper. Her er hovedvægten som i den øvrige fremstilling udpræget lagt på byerne. Dette begrundes i forordet med, at det var her, det nye samfund var på vej. Alligevel må man sige, at landet er alt for kortfattet behandlet i sammenhængen, når fremstillingen skal dække perioden. Det næste afsnit om oplysning og undervisning skal jeg vende tilbage til. Det er naturligvis det vigtigste i en skolehistorisk sammenhæng. Derefter er der et meget interessant afsnit om valgene og socialgrupperne. De to sidste afsnit fortæller om organisationernes frembrud og kamp for reguleringer og om beskyttelseslovgivning. Disse to meget fyldige afsnit lægger så afgjort hovedvægten på handelens og håndværkets problemer og bringer meget lidt om arbejdsforhold og socialpolitik. Selv om oplysningerne om erhvervsorganisationerne er interessant læsning, og selv om afsnittene har en klar pointe, nemlig at vise liberalismens begyndende undergang, så opleves bogen dog som mærkeligt uafbalanceret, som om den er sammenstykket af et eksisterende stof, hvis huller er nødtørftigt udfyldt. Samme forfatters bind i Politikens danmarkshistorie om samme periode virker langt mere afbalanceret og dermed langt bedre dækkende for perioden.

Det skolehistoriske afsnit omfatter 29 sider. Heraf omhandler 18

sider voksenundervisningen. De 11 sider om børneundervisningen rummer vel så meget, som kan rummes på så lidt plads. Det stof, der bringes, er væsentligt, men så kortfattet, som behandlingen er, kan den ikke undgå at blive meget summarisk. Skoleloven af 1899 er således blevet til en ny lærer-lønningslov i 1899, der også indførte maksimumstørrelser for klasserne. Den var en af de mest gennemgribende reformer af folkeskolen, der har fundet sted, hvis den ikke var den mest gennemgribende. Der anføres en »læseplan« fra Århus. Sådanne timefordelingsplaner godt have været kaldt i samtiden, men i dag indeholder læseplaner ikke timetal. I øvrigt oplyses det ikke, fra hvilket år planen er. Det er en stor mangel, da 1899-loven netop skulle give børnene flere timer. Hverken den anførte fagrække eller det anførte samlede timetal ville være muligt efter 1899. I øvrigt må drengene i friskolen i Århus også have haft gymnastik før 1899.

Afsnittene om voksenundervisningen er fyldigere og også mere givende. Men man undrer sig her over, at håndværkerundervisningen tager næsten hele pladsen. Højskoler, aftenskoler og anden ikke-erhvervsrettet undervisning får 3 sider inklusive et billede fra Vallekilde.

På baggrund af det skolehistoriske stof, bogen bringer, forbavses man over i det meget korte afsluttende kapitel at se uddannelserne anført som en socialt udjævrende faktor i den forstand, at der støttet af denne var blevet skudt flere lag ind mellem de øverste og de nederste lag. Uddannelsessystemet, som det blev udformet i perioden, var nu også en supplerende mulighed som afgørende faktor for den sociale indplacering. Sagt på denne måde kan det måske være rigtigt, men der er meget lidt sammenhæng mellem det skolehistoriske stof og denne konklusion. Måske er det ikke forfatterens skyld, at han i så høj grad må bygge på fornemmelsen af en sammenhæng mellem uddannelsen og de sociale forhold. Måske skyldes det den sparsomme skolehistoriske forskning.

Trods indvendingerne mod balancen mellem emnerne er det en god bog.

Lejff Degnbol.

Ivar Koed og Jørgen Bundgaard: Valg af skolestørrelse. Bd. I Lokaleprogrammer og anlægsudgifter. Bd. II Pædagogiske forhold og driftsudgifter. Rapporter fra skolestrukturprojektet. Amternes og kommunernes forskningsinstitut, 1979. Bd. I 335 s. og Bd. II 196 s. Kr. 70 pr. bd.

Emnet er af stor skolehistorisk interesse. De to rapporter er dog meget lidt historiske. De er også meget lidt empiriske. De er først og fremmest teoretiske. Hvad angår lokaleprogrammer, anlægsudgifter og driftsudgifter er det fin, men kompliceret teori. Det er sikkert gavnligt, at der gøres opmærksom på, at det er en vanskelig sag at vælge skolestørrelse, når mange forhold skal tages i betragtning.

Der gives udmærkede oplysninger og foretages mange beregninger. En undersøgelse af elevernes valg af fag i syv kommuner i skoleåret 1976/77 er også af historisk interesse.

Kapitlet om de pædagogiske forhold er skrevet af Finn Rasborg, Danmarks Pædagogiske Institut. Her gives mange gode pædagogiske argumenter for mindre skoler, og der refereres også til forskellige undersøgelser. Men kapitlet skæmmes af det stærke indtryk, man får af forfatterens forudfattede mening. Man bliver i tvivl om troværdigheden, fordi det giver sig ud for andet end et indlæg i debatten til fordel for mindre skoler uden at være det. Indvendinger skal blot tilbagevises, og det bliver de let og flot. I stedet for dybdebehandling af andres betænkeligheder kan Rasborg finde på at sige som et citat: »Enhver ordening indeholder nogle problemer, der skal løses«. (bd. II s. 38). Det er ikke fair om Danmarks Lærerforenings modstand mod en deling af skolen i en underbygning og en overbygning blot at antyde, at det skyldes foreningsmæssige hensyn. Rigtig letkøbt bliver det, når Rasborg anfører nogle tal for elevers flytning og bruger dem til at antyde, at skoleflytning sagtens kan gøres problemfri eller endda bør opfattes som noget pædagogisk værdifuldt (bd. II s. 37). Her tages det ikke i betragtning, at mange forældre på trods af andre grunde undgår at flytte, for at børnene ikke skal skifte skole, og at mange børn trods store transportproblemer fortsætter skolegangen i den skole, hvor de har påbegyndt den, hvis de kan få lov til det.

Selv om rapporterne er værdifulde, kan man ikke sige, at de rigtig er lykkedes. De er et godt forsøg. Der er stillet et bd. III i udsigt, der skal sammenveje driftsudgifter, anlægsudgifter og pædagogiske for-

hold m.v. Derfor kan værdien af det samlede projekt ikke afgøres endnu. Men der kan peges på nogle svagheder i projektets anlæg og udførelse. Det er en stor svaghed, at man tilsyneladende mener, at emnet kan behandles uden en undersøgelse af den historiske udvikling og den argumentation, der har ligget bag. Men man vil måske sige, at denne argumentation har været følelsesbetonet. Men netop derfor er den værdifuld og kan pege på mange forhold, som er lige så væsentlige som f.eks. økonomi. Det er også en svaghed, at undersøgelsen er så lidt empirisk. Selv fin teori kan overse væsentlige forhold. Når de økonomiske undersøgelser falder så positivt ud for de mindre skoler, skyldes det efter min mening netop noget sådant. Jeg vil meget gerne sige desværre. Det er påvist, hvad man nok vidste i forvejen, at lærerlønsudgiften er det væsentligste i en skoles økonomi, og at klassekvotienten derfor er afgørende i denne henseende. Det største problem for de mindre skoler i denne forbindelse er kun lige nævnt. Der er lavet mange udmærkede beregninger med model-skoler, som har præcis den ønskede klassekvotient. Engang imellem er også konsekvenserne ved mindre udsving i denne omtalt. I bd. II er på s. 122 nævnt de mindre skolars problem, når elevgrundlaget i særlig grad svigter. Der siges, at det må klares via ændring af skole-distriktgrænserne eller gennem byplanlægningen. Jeg er overbevist om, at her er man ved det allervæsentligste problem, når man godt kan lide mindre skoler. Det kan formuleres meget klart, at jo mindre en skole er, jo vanskeligere bliver det at ramme en »idealklassekvotient« i årgangsdelte klasser. Jo større en skole er, jo sikrere er man på at kunne komme nær en sådan klassekvotient. Dette er naturligvis et byplanmæssigt problem, for så vidt det drejer sig om en by, men hvordan planlægger man, så man nogenlunde frit og uden alvorlige gener for befolkningen kan flytte skoledistriktgrænser?

Netop skolen som et led i lokalsamfundet, både som skole for børnene og med de andre funktioner, den kan have, er nok et meget væsentligt og meget overset problem. Måske skulle man ikke spørge, hvor stor en skole skal være, men hvordan et lokalsamfund bør være, og så indrette skolen, så den passer til dette samfund. Det ville nok give mange forskellige typer skoler, men kunne det ikke opfattes som noget værdifuldt?

Der kunne også peges på mange noget irriterende småfejl i disse rapporter. Trods det fine bogtryk, har korrekturlæsningen været sju-

ket. Men der er også andre fejl. Ordet klassekvotient bruges om elevtallet i en klasse (bd. II s. 98 og 121). Det oplyses, at ifølge folkeskoleloven skal der minimalt udbydes valg/tilbudsfag, der andrager bestemte timetal (bd. II s. 103). Der tales i flæng om anbefalet og foreslået og om cirkulærestemt lærerskematimeforbrug (bd. II s. 125-126). Helt fatalt bliver det, når man påstår, at lovens § 15 stk. 2 peger på en idealklassekvotient på 22, og det endda siges, at ministerens eventuelle rammer for lærerskematimeforbruget skal tage udgangspunkt i denne klassekvotient (bd. I s. 38 og bd. II s. 98). Der står højst 22 i den refererede bestemmelse. Den slags ting svækker tilliden til de mange vanskeligere kontrollerbare oplysninger.

Det er tankevækkende fra en skolehistorisk synsvinkel, at hele planlæggerens problem nu er at undersøge, om det kan lade sig gøre at opfylde den givne lovs krav under de givne betingelser, når man nu ønsker mindre skoleenheder. Både lovens krav og de givne betingelser som f.eks. lærernes uddannelse er blevet til ud fra et ønske om stordrift. Havde man ikke haft dette ønske eller denne tro på stordriften, ville der have kunnet udvikle sig helt andre betingelser. Havde der tidligere været foretaget så udførlige analyser af de økonomiske forhold i forbindelse med skolestørrelse, ville mange skolenedlæggelser måske være undgået, og nye skoler ville måske ikke være blevet planlagt som meget store enheder.

Trods deres mangler kan rapporterne anbefales dem, der gerne vil være klogere på skolestørrelsesproblematikken.

Leif Degnbol

Anders Larsen: Skolenedlæggelser. Amternes og kommunernes forskningsinstitut, 1981. 124 s. 60,00 kr.

Bogen behandler spørgsmålet, om det faldende elevtal bør føre til færre skoler eller mindre skoler. Med elev- og klassetalsprognoser vises, at vi kun står ved begyndelsen af problemet. Det må forudses, at skolenedlæggelser ofte vil blive diskuteret i 1980'erne.

Derfor gennemgås beboerafstemningsreglerne. Deres historie i folketinget fra indførelsen til nu fortælles.

Dernæst redegøres for udviklingen i skolestrukturen fra 1970/71 – 1980/81. Hvilken struktur skolerne havde for 10 år siden, og hvil-

ken struktur de samme skoler har nu, hvis de eksisterer. Også hvilken struktur de nye skoler har. Der var i 1980/81 1960 skoler mod 2087 ti år tidligere. 195 nye skoler er kommet til, 299 er nedlagt, og 23 er sammenlagt med andre el.l.

Der fortsættes med en fint gennemført undersøgelse af de nedlagte skoler: Hvornår de er nedlagt, hvor gamle de var, hvor store de var, om der var beboerafstemning, hvad skolerne blev brugt til før nedlæggelsen foruden til skole, og hvad de blev brugt til efter nedlæggelsen, hvad skete der med elever og lærere, årsager til nedlæggelsen.

Det viser sig bl.a., at der er en kraftig og jævn nedgang i antallet af skolenedlæggelser gennem tiåret. Fra 84 i 1970/71 til 6 i 1979/80.

Kort, men særdeles sobert og velafvejet behandles fordele og ulemper ved store og små skoler.

Selv om det er en lille bog, giver den et væld af oplysninger. Sproget er klart og de anvendte ord næsten helt igennem veldefinerede. Alle nødvendige forbehold tages, og der redegøres klart for, hvordan man kommer til resultaterne. Der gives nøjagtig oplysning om de anvendte data. Kort sagt, man føler sig fuldstændig tryk ved bogens oplysninger.

Skolenedlæggelse og skolekrympning er et dystert emne for os lærere med de udsigter, der er nu. Det bliver næsten lidt lettere at bære, når amternes og kommunernes forskningsinstitut kan behandle emnet så kvalificeret, som det er sket her. Det er velgørende at møde folk, der som denne bogs forfatter bevæger sig frit og naturligt i fortid, nutid og fremtid.

Bogen giver ikke svar på, hvor rask man skal være til at nedlægge skoler. Det står dog klart, at så rask som man var i perioden fra 1937 til ind i 1970-erne, kan man ikke være mere. Bogen er let at læse, og den vil givet været en god hjælp, hvis man står over for problemet. Den bør læses i god tid, før problemet bliver akut. Det vil sige nu. Den kan varmt anbefales.

Leif Degnbol

Skolen. Årbok for norsk skolehistorie 1982. Red. af Knut Jordheim. 112 sider, ill. NKS-Forlaget. Selskabet for norsk skolehistorie. Medlemskontingent: 100 n.kr. (studenter 50 n.kr.), indmeldelse ved henvendelse til Knut Tveit, Pedagogisk forskningsinstitut, Boks 1092, Blindern, Oslo 3.

Indbydende ser den ud. Grønt omslag der spiller smukt over i forsidens illustration af en jakkeklædt og tankefuld gut ved et bord med gamle regneapparater. Tydelig skrift på godt papir, varieret opsætning, mange mindre indlæg, læselig. Det virker dygtigt, – professionelt i bedste betydning.

På afstand har vi i det danske søsterselskab fulgt virksomheden i det norske, der blev stiftet på et møde i Universitetsbiblioteket i Oslo 6. oktober 1977. Fra starten har det norske selskab søgt at skabe et fagligt miljø for skolehistorisk interesserede, bl.a. ved hjælp af møder, foredrag, ekskursioner, udstillinger og publikationer. Et af resultaterne har været udgivelsen af en stribe »skolehistoriske aktstykker« i facsimile, fra »Forordningen om Skolerne paa Landet i Norge og hvad Klokkerne og Skoleholderne derfor maa nyde« 1739 til »Lov om lærerskoler og prøver for lærere og lærerinder i folkeskolen« fra 1902. Flere andre initiativer er taget, bl.a. til styrkelse af skolehistorie som emne i læreruddannelsen og til indsamling af læreres erindringer om skolen i ældre tid. Mødevirksomheden er et vigtigt punkt, – fra årsskiftet 1980/81 har mødestedet været den traditionsrige bygning på Bankplassen 3 i Oslo, hvor først Norges Bank, derefter Riksarkivet havde til huse; bygningen er nu overtaget af Norsk pedagogisk Studiesamling. Selskabets første formand 1977-80 var afdelingsbibliotekar *Kjell Rotnes*, der er leder af Norsk pedagogisk Studiesamling, den nuværende formand er dr. philos. *Hans-Jørgen Dokka*, tidl. docent ved Pedagogisk forskningsinstitutt ved universitetet i Oslo.

Det seneste initiativ er årbogen, der markedsføres af forlaget NKS. Indholdet er opdelt i flere kapitler: Redaktionelt, Artikler, Årboksportrettet, Meldinger, Litteratur.

Årbogen rummer flere artikler. De skal kort nævnes hver for sig, for i udvælgelsen af dem ligger nogle redaktionelle signaler. *Hans-Jørgen Dokka* skriver om skolens historie i norsk historieskrivning. Kyndigt og kontant gennemgår forfatteren de store Norges-historier og de norske litteratur- og kirkehistorier og vurderer den rolle, skolens kulturindsats spiller i dem. Det er en revy, der giver overblik og må indspirere til ny skolehistorisk indsats.

Alfred Oftedal Telhaug, kendt for mange pædagogiske artikler bl.a. i Norsk pedagogisk Tidsskrift skriver om det skolehistoriske stof i nyere norsk memoirelitteratur – dels i nogle toppolitikeres erindringer dels i ledende skolepolitikeres memoirer dels i nogle digteres

skoleminder. Det er et veloplagt causeri; læseren får interessante indblik i nyere norsk kulturliv og drager selv den konklusion, at memoirelitteraturen her synes at give forbavsende lidt nyt om skolens betydning.

Hallvard Røger, der er førsteamanuensis ved Oppland distrikthøjskole i Lillehammer, skriver artiklen »En græsrotbevægelse i første halvdel af det 19. århundrede – skolelærer-foreningerne«. Det er en interessant skildring af de første skolelærerforeninger, der sprængte lokalsamfundsgrænserne og bidrog til at samle lærerstanden, både seminarister og ikke-seminarister, og give dem selvtilid.

Den fjerde artikel er en samtale under overskriften »Historisk perspektiv på aktuell skolefagdebatt« mellem to stipendiater, *Gunnar Gjone* og *Frøydis Hertzberg*. Førstnævnte, der er matematiker, er i gang med en samtidshistorisk analyse af matematikundervisningen i Norge fra slutningen af 1950erne til ca. 1975, sidstnævnte, der er filolog, arbejder med studiet af norsk grammatik og grammatikundervisning før år 1900. De drøfter deres forskningsemner – kilde-materialet, metoder, teorier og betydning bl.a. som »fruktbart korrektiv til dagens debatt«.

Den femte og sidste artikel er skrevet af *Arthur Gjermundsen*, skoledirektør i Østfold, Moss, – i årene 1952-56 leder af Norsk Skolemuseum, kendt også fra sin undersøgelse af norske læsebøger i 1700-tallet. Artiklen hedder »Fra norsk skolemuseum til Norsk pedagogisk Studiesamling« og dækker en spændende, både lykkelig og tragisk, udvikling fra åbningen af Norsk Skolemuseum 20. marts 1921 på loftet i Møllergaten skole til indvielsen af studiesamlingens nye lokaler på Bankplassen 19. marts 1981. Det lykkelige er knyttet til skolemuseets dynamiske leder og bogsamler fra 1921 til 1952, Hartvig Johnsen. Det tragiske er forbundet med delingen af Norsk Skolemuseum i 1964, hvor den historiske samling blev splittet, idet noget overtoges af Norsk Folkemuseum, andet af andre institutioner eller personer, men 13 billæs blev destrueret.

De fem artikler har det til fælles, at de i overskrifter og indhold henvender sig til nutiden og belyser dens sammenhæng med historiske forandringer. De er historiske studier, der gør dagens skole- og samfundsdebat lødigere: da nutidens skole ikke er nogen tilfældighed, men resultatet af fortidens seriøse arbejde, talrige diskussioner og mange beslutninger, så får nutidens debat kvalificerede impulser

og realistiske proportioner i ny viden om skolearbejdets forudsætninger og forandringer.

Denne tolkning af redaktionens linie finder støtte også i resten af årbogen. Det er en god idé med et årbogsportræt, og skolemanden *Tønnes Sirevåg* er oplagt. Han har stået centralt i skolens administration og pædagogik, hans skolehistoriske viden, erfaring og produktion er uomtvistelig, og så kan han udtrykke sig, – i dette interview øjensynlig inspireret af redaktørens underfundige præsentation.

Der er i årbogen desuden rapporter vedrørende nordiske og internationale seminarer om skole- og uddannelseshistorie, tanker om det norske selskabs opgaver og virksomhed og otte væsentlige anmeldelser af litteratur om almueskolen, grundskolen, folkehøjskolen, gymnasiet, læreruddannelsen m.v., herunder en nydelig omtale af Årbog for dansk Skolehistorie 1981.

Redaktionen har nu udsendt en 1. årgang, og den må vække forventninger til de følgende. Der er perspektiv i hovedtitlen »Skolen« – den henvender sig til alle skoleformer, og det ville være dårskab, hvis ikke samtlige skoler i Norge tegner abonnement.

Jeg vil foreslå, at redaktionen optager en rubrik, der i samklang med titel og sigte forsøger i kort form at fastholde, hvad der i et skolehistorisk perspektiv må anses for vigtige begivenheder i norsk skolevæsen i årets løb. Den ville blive en hjælp for administratorer, lærere og skolehistorikere i kommende år. Et navneregister står også på ønskesedlen.

Selskabet for dansk Skolehistorie udtrykker sin glæde over, at et så velskabt og inspirerende søskendebarn er kommet til verden: *Crescat et floreat.*

Vagn Skovgaard-Petersen

Bibliografi over dansk skolehistorie 1982

AF INGRID MARKUSSEN

BIBLIOGRAFI

- CLAUSEN, HELGE: Psykologiske og pædagogiske bibliografier i Aarhus. En annoteret bibliografi over et udvalg af psykologiske og pædagogiske bibliografier i Statsbiblioteket, på Psykologisk Institut og på Danmarks Lærerehøjskole, Århus. 120 s. 1982.
- MARKUSSEN, INGRID: 'Bibliografi over dansk skolehistorie 1981'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982. s. 123-130. Pædagogisk Bibliografi. Nye bøger om opdragelse og undervisning. Red. JØRGEN SCHIRMER NIELSEN. 1-4. Årg. 1. 1982.
- Utbildningshistorisk forskning i Sverige. Bibliografi över arbeten 1970-1981. Af PAUL LÖNNSTRÖM OG GUNNAR RICHARDSON. Utbildningshistorisk forskning i Göteborg 2. Göteborgs Universitet. 103 s. 1981.
- SKOLEVÆSEN
1. ALMEN SKOLEHISTORIE
- ASTRUP, AKSEL: 'En gymnastikforening og dens betydning for et sogns ungdom'. – Hardsyssel Årb. 1982, s. 23-40.
- ANDERSEN, JON OG LEIF SZOMLAISKI: 'Der er gode erfaringer med psykologi på hf'. – Gymnasieskolen 1982, s. 780-781.
- BAGER, POUL: 'Lighed eller forskellighed'. – Gymnasieskolen 1982, s. 148-150.
- BANG NIELSEN, SOPHUS i samarbejde med Thorstein Balle: Forløbsundersøgelse af unge på efterskole. Del 1 195 s., Del 2 169 s., Del 3 233 s., Del 4 122 s., Del 5 105 s. 1982.
- BODENSTEIN, ECKHARD: »Skolefrihed« in Dänemark. Studien zur Entstehung eines Schulpolitischen Princips. Med dansk resumé. 401 s. 1982. (Doktordisputats).
- BORG, KARIN, JESPER FLORANDER M.F.L. Lærernes arbejdsmiljø i folkeskolen. 380 s. 1981.
- BRUN, MOGENS, SVEND ELLEHAMMER ANDERSEN: Disciplin og orden i demokratiets skole. 464 s. 1982.
- BRYNSKOV, BJØRN: 'Undervisningsministeriet'. – Uddannelse 1981, s. 388-397.
- BUGGE, K.E.: 'Roskildeprojektet, Forsøg-undervisning i faget kristendoms-kundskab'. – Folkeskolen 1982, s. 522-523'.
- CHRISTENSEN, ARLY: 'Efterskolen et alternativ til folkeskolen'. – Folkeskolen 1982, s. 1274-1275.
- CHRISTIANSEN, BENT: 'Fra et eksklusivt fag til et fag for alle'. – Folkeskolen 1982, s. 1506-1510. (Matematik).
- CLAUSAGER, JØRGEN PEDER: 'Indsamling af skolearkivalier i Sæby kommune'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982, s. 143-145.
- ESBENSEN, ESBEN OG OLE HAAHR: 'Hvorfor gik det, som det gik?' – (Udvidningen for regning/matematik). Folkeskolen 1982, s. 1518-1520.
- FINK, EJVIND: 'To folkelige rørelser i dansk skolehistorie'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982, s. 131-135. Folketingets behandling af børnekom-

- missionens betænkning. Socialministeriet. Sp. 69-90; 489-560. 1981.
- 'Fra holdning til hældning'. – Folkeskolen 1982, s. 1494-1495. (Den videregående specialundervisning).
- HANSEN, ERIK JØRGEN: Hvem bryder den sociale arv? Ungdomsforløbsundersøgelsens afsluttende rapport. Socialforskningsinstituttet. 2. bind 244 s. 1982.
- HOLST, NIELS: 'Det gamle hus, O lad det staa. Noget om modernisering af ældre skoler og lidt om at anmelde rapporter'. – Folkeskolen 1982, s. 1326-1327.
- ILLERIS, KNUD, PER FIBÆK LAURSEN, BIRGITTE SIMONSEN: Samfundet og pædagogikken. 163 s. 1982.
- JELLINGSØ, OLE: 'De nye gymnasieskoler med indbygget fremtid'. – Gymnasieskolen 1982, s. 814-827.
- JENSEN, BENT OTTO: 'Den kommunale ungdomsskole – i anledning af et jubilæum'. – Vestkysten 1982-10-11. (Ungdomsskoleloven 40 år).
- JENSEN, BIRGIT: 'Konfirmation i Østjylland'. – Østjysk Hjemstavn 1982, s. 85-94.
- JENSEN, KNUD: Selvvirkosomhed og arbejds-skoletanker i 20'ernes og 30'ernes politiske og pædagogiske debat. 78 s. 1982.
- JENSEN, SVEND ARNE: 'Historieundervisningen i det 20. århundrede'. – Tidens Skole 1981 nr. 15 s. 267-270, nr. 16 s. 291-293.
- JESSEN, J.V.: 'Folkeskolens oprindelse, lovgrundlag og udvikling'. – Vestkysten 1982-04-14.
- KONGSTED LAMPE, JENS: 'Rids af Sottrup Skoles historie 1542-1954'. – Årsskrift for Sottrup Sogn 1983, s. 7-21.
- LAND, VIGGO: 'Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982, s. 7-23.
- LAURIDSEN, SVEND OG FINN MONSEN 'Sjung om Studentens lykkelige dag' og hvad som videre hændte'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 237-242.
- LAURITSEN, ODA: 'Skolen der forsvandt'. – Frederiksborg Amts Avis'. 1982-05-23. (Landsbyskolen).
- MEIDELL, BJØRN: NIELS OG ALVILDA. 100 års historie oplevet nedefra. 243 s. 1982, s. 21-25.
- MUCHITSCH, HANNE OG INGE NIELSEN: 'Mor-barn forholdet. Kvinder og børn i 15-1700-tallets Danmark'. – Årbog for kvindestudier ved AUC 1982, s. 178-205.
- MULVAD, JOHS.: 'Musiklivet på Jonstrup Seminarium 1811-1851. Del I'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982, s. 24-61.
- MØRCH, SØREN: Den ny Danmarkshistorie 1880-1960. 428 s. 1982, s. 246-260; s. 359-373.
- Oversigt over uddannelsesforskning vedr. de 16-19 årige. Red.: HELLE JACOBSEN. Forskningsrådsinitiativet. Udvalget vedr. uddannelsesforskning. 191 s. 1982.
- PETERSEN, HENNING E.: 'Da Esbjerg oprettede de første børnehaveklasser. Opgør med en myte'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 298-304.
- PRINDS, ERIK: 'Fagrækken og timetallet blev fastlagt i en helt anden samfundssituation'. – Gymnasieskolen 1982, s.
- RØNNE, KARL: 'Kirstine Frederiksen. Pionerpædagog og foregangskvinde'. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982, s. 62-81.
- SCHARLING, SUNO W.: 'Mindre søgning til gymnasiet og stærk tilbagegang for sproglig linie'. – Gymnasieskolen 1982, s. 274-276.
- Skolen i pressen. NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om specialundervisningen frem til ca. 15. november 1981'. – Dansk

- pædagogisk tidsskrift 1982, s. 30-33.
- Skolen i pressen: NØRGAARD, ELLEN: 'Tvind-skolerne'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 78-82.
- Skolen i pressen. NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om skolenævnene'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 116-119.
- Skolen i pressen. NØRGAARD, ELLEN: 'Avisomtalen af Ishøj skolevæsen'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 150-155.
- Skolen i pressen frem til ca. 20.3.83. NØRGAARD, ELLEN: 'Skolelærerne'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 207-210.
- Skolen i pressen. NØRGAARD, ELLEN: 'Centrale begivenheder i skoleåret 1981-82'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 243-246.
- Skolen i pressen. NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om seminarielukninger'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 324-327.
- Skolen i pressen. – NØRGAARD, ELLEN: 'Lidt om en halv øl og en bortvisning'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1982, s. 363-365.
- 'Skolen og Samfundet' 1.7.1981-31.5.1982. NØRGAARD, ELLEN. Årbog for Dansk Skolehistorie 1982. s. 82-96.
- SKOUGAARD, METTE: 'Skolen i skolestuen. Træk af formidlingsarbejdet ved Frilandsmuseet'. – Nationalmuseets Arbejdsmark 1981, s. 23-30.
- STORGAARD NIELSEN, HENRIK: 'Erfarings pædagogik i pædagogisk-historisk belysning'. – Noter om historie og undervisning. 1982, s. 18-23.
- SZOMLAISKI, LEIF: 'Stærkt faldende kandidatproduktion i fysik'. – Gymnasieskolen 1982, s. 708-710.
- SØRENSEN, KIM: 'Kun halvt så mange geografitimer som før'. – Folkeskolen 1982, s. 1458-1460.
- Temarapport om uddannelsesforskning vedr. de 16-19 årige. Forskningssekretariatet. Udvalget vedr. Uddannelsesforskning. Red.: ELLEN NØRGAARD. 192 s. 1982.
- TØNDER, ANDREA: 'Ungdomsskolerne – vor tids folkeoplysning?'. – Vestkysten 1982-10-22. (Baggrunden for folketingets beslutning i 1942 vedr. ungdomsskolen).
- 'Udsigt til skolen i Sverige og Norge'. – VAGN SKOVGAARD-PETERSEN M.FL. – Årbog for Dansk Skolehistorie 1982. s. 136-142.
- USSING OLSEN, PETER: Pyramiden og blomsten. Skolestyrets udvikling. Kroghs Skolehåndbog. 286 s. 1982. (Udg. i anledning af Danmarks Skolelederforenings 75 års jubilæum).
- USSING OLSEN, PETER: 'Forsvar for udelt skole'. – Ålborg Stiftstidende. 1982-11-12.
- VARMER, HJØRDIS: Dengang i 40erne. 99 s 1982, s. 43-86.
- WEINREICH, TORBEN: Skolen – barn for 100 år siden. 66 s. 1982.
- WILLUMSEN, BIRTHE: 'Karen Kirstine – et hjælpeskolebarn 1833'. – Helsingør Stiftsbog. 1981 s. 23-26.
- WINGE, METTE: 'Den søde pige'. – Forum for kvindeforskning 1981, s. 6-13.
- Årbog for Dansk Skolehistorie. Udg. af Selskabet for Dansk Skolehistorie. 160 s. 1982.

2. LOKAL SKOLEHISTORIE

- Amager. NICOLAISEN, CHR.: Amagers historie. 428 s. 1915 (1982), s. 322-327.
- Amagerbørn fortæller. Lokalhistorisk Samling. 115 s. 1981.
- Aversi. KRØJGAARD, P.S.: Aversi bogen. Et Bidrag til Aversi Sogns Historie. 126 s. 1982 (1954) s. 83-88.

- Bov. PAULSEN, A.P.: 'Træk af Bov skoles historie'. – Fra Bov Museum. Årg. 3, 1980 s. 14-26, årg. 4, 1981 s. 3.
- Børkop. Gauerslund. Spredte træk af sognets historie samlet af P. MIKKELSEN, bd. 1, 157 s. 1981. s. 71-75.
- Dansk Vestindien. LAWAEZ, EVA: 'Negerskoler i Dansk Vestindien'. – Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. Bd. 40 1981, s. 169-183.
- Ebeltoft. ERIKSEN, HARTVIG: Ebeltoft efter århundredskiftet. 126 s. 1981, s. 60-86. [Ebeltoft borger- og realskole. Det kommunale skolevæsen].
- Fanø. KROMANN, N.M.: Fanøs historie (1934) 1982 Bd. II, s. 501-538.
- Farum. Børns opvækst i Farum. Forskningsgruppen. Farum kommune. 1) 83 s. 1982; 2) 51 s. 1982.
- Fredericia. MATTHIESSEN, HUGO: Fredericia 1650-1760. 300 s. (1911) 1982 s. 126-144.
- Frederiksborg. 'Skolehistorisk udstilling på Frederiksborg'. – Folkeskolen 1980, s. 1515.
- Frederiksborg Amt. NIELSEN, LEIF: 'Højskolerne i Frederiksborg Amt'. – Fra Frederiksborg Amt 1982, s. 7-34.
- Gauerslund. Spredte træk af sognets historie, samlet af P. MIKKELSEN, bd. 1 157 s. 1981, s. 144-149.
- Glamsbjerg. JØRGENSEN, POUL A.: Glamsbjerg. Fortællinger og billeder fra 100 år. 144 s. 1982. s 78-105. [Glamsbjergskolen, Friskolen, Vestfyns Gymnasium, Køng højskole].
- Glamsbjerg. Braheholm Skolen 1956. 28 s. 1981.
- Grenå. MADSEN, MARIE: 'Havnevejens skole'. – Grenaa og Nørre Djurs før og nu – 1981, s. 120-123.
- Grenå. NIELSEN, J.A.: 'Småbørnsskoler og private skoler i Grenaa gennem tiderne'. – Grenaa og Nørre Djurs før og nu. 1981, s. 156-161.
- Grønland. GAD, FINN: 'Læse og skrivekyndigheden indtil 1814; belyst ved det grønlandske materiale'. – Grønland årg. 29, 1981, s. 205-219.
- Hardsyssel. LAURIDSEN, FINN H.: Om det, der længst har været. Barndom og ungdom i Struer i 1920erne og 30erne. – Hardsysselfolk I. Livet i Byen. red. Benny Boysen 128 s. 1981 s. 30-47.
- Herrested. GYDE HANSEN, ERIK: 'Skolen, træk af Herrested sogns skolehistorie'. – Skæppen, 1982, s. 5-28.
- Hirtshals. De gamle skoler. Sognesskoler i den nye Hirtshals kommune. Udg.: Lokalhistorisk Selskab for Hirtshals kommune. 204 s. 1983.
- Hjortkær. JACOBSEN, ELLEN ROSSEN: Glimt af Hjortkær sogns historie. 190 s. 1981, s. 69-99.
- Holmsland og Klitten. KRISTENSEN, H.K.: Holmsland og Klittens historie. Bd. 1, 1974, s. 127-157.
- Hornslet skole 50 år. Red. SØREN SLOTH CARLSEN. 1981.
- Horsens. BAY, SV. AAGE: Horsens historie indtil 1837. 312 s. 1982. s. 116-120, 151-156, 177-182, 216-224, 247-254, 277-286.
- København. Katolsk Centralskole 1906-81. Ved Ole Meyer. 45 s. [ikke i boghand.].
- Levring skole og sogneråd 1955-1980. Ved KNUD ERIK GRØN og INGER MØLLER. 74 s. 1980.
- Nakskov. Vor skole. Stormark skolen fra 1901-1981. 34 s. 1981 [ikke i boghand.].
- Nykøbing på Falster gennem tiderne af GEORG NØRREGÅRD, del I. 450 s. 1977 s. 342-346, 387-394, 432-439. Del II 569 s. 1982. s. 107-111, 262-266, 280-287, 431-442.
- Næstved. ELBO, OTTO: Skolen på Kirkepladsen, i anledning af 100-årsdagen den 22.10.1981. 27 s. 1981.

- Odense. RIISING, ANNE: 'Gudfrygt og oplysning Odense 1700-1789'. – Odense bys historie. 341 s. 1982.
- Odense. HÆSTRUP, JØRGEN: Krig og besættelse. Odense 1940-1945. 462 s., 1979, s. 341-343.
- Odense. TØLLØSE, JØRGEN: Skt. Klemensskolens ombygninger og udvidelser indtil 1975. 29 s. 1981.
- Odense. TOPP, KYLLE: Dengang i Odense. Min barndoms by i ord og billeder. 126 s. 1981.
- 'Ringe Kost- og Realskole gennem 75 år'. – ved A. VESTGÅRD. – Tidens skole 1982, s. 353-55.
- Roskilde. En byhistorie. Roskilde ved århundredskiftet. – Danske Byer og Deres Mand. 128 s. 1917, genudg. 1981 ved CHR. THOMSEN, s. 35-38.
- Rømø. SØRENSEN, H.C.: Rømons historie. 269 s. 1977, 2. udg. 1982, s. 180-186.
- Sejlfjord. KRISTENSEN, POUL ERIK: Sejlfjord kommunes historie 1841-1970, bd. 2, s. 65-144.
- Skeby og Otterup. LOSE, E.V.: Skeby og Otterup sogne. 209 s. (1900). 1982, s. 163-168.
- Slesvig. Slesvig og Holsten efter 1830 af Lorenz Rerup. Politikens Danmarkshistorie. 447 s. 1982. s. 279-282.
- Stepping, Frørup. Glimt af Stepping og Frørups sogns historie. SAMLET AF JOHANNES FAST STEPPING. 96 s. 1982. s. 56-70.
- Struer. SANDFELD, GUNNAR: Fra en helt anden Tid. Struers udvikling 1855-1900. 377 s. 1982. (1955) s. 211-234.
- Sydslesvig. THORUP NIELSEN, CHR.: 'Stabil tilgang til danske skoler'. – Sydslesvigsk Årbog 1981, s. 66-70.
- Sønderborg. Sønderborg mellem 2 krige 1920-1940. Fra Als og Sundeved. hf. 59. Red.: FINN LØVSCHOLL m.fl. 136 s. 1981, s. 37-44.
- Sønderjylland. CHRISTENSEN, SVEND: 'Folkeskolen i Sønderjylland'. – Vestkysten 1981-01-04; 1981-01-05. [Fra 1864 til i dag].
- Vejle. Byens børn. Børns livsvilkår omkring år 1900 belyst ved eksempler fra Vejle. IDA F. FERDINAND OG BODIL THOMSEN. 175 s. 1982.
- Vipperød skole 25 år. Red.: Ina Andersen. 22 s. 1980 [ikke i boghand.].

ENKELTE SKOLER

- Bredebro skole 1922-1982. Af MARTIN IVERSEN. 34 s. 1982.
- Den Frie Lærerskole, Kerteminde. STYRK, MADS NISSEN: 'Den frie, danske Lærerskole, Kerteminde 1947-49'. – Højskolebladet 1982 s. 681-684.
- Eriksminde Efterskole 1956-1981. Eriksminde Efterskole. 53 s. 1981.
- Hjørring Seminarium 1957-1982. Red.: INGER BUHL ANDERSEN. Udg. i anledning af seminariets 25 års jubilæum. 161 s. 1982.
- Hjørring Seminarium. HOLM, HENRY: Om et seminarium. 96 s. 1982.
- Hjørring Seminarium. HENNEBERG, JENS: 'Tys-tys bogen'. – Aalborg Stiftstidende. 1982-03-07. [Vedr. Carl Iistrup: Vore lærere, fra 1928].
- Hjørring Seminarium. Fra et jubilæum. Hjørring Seminarium 25 år. Red.: SVEN AAGE PETERSEN. 24 s. 1982.
- Horne Højskole, Horne Ungdomsskole 1891-1981. Red.: KURT ANDERSEN m.fl. 60 s. 1981.
- Hornslet skole 50 år. Jubilæumsskrift. Red.: SØREN SLOTH CARLSEN. 93 s. 1981.
- Hørby Ungdomsskole. Jubilæumsskrift 1972-1982. Red.: FINN JAKOBSEN. 60 s. 1982.
- Jelling Seminarium. JERNENDORFF JES-

- SEN, PETER: 'Kammeratlivet blegnede aldrig'. – Frederiksborg Amtsavis. 1982-02-10.
- Kirstine Seligmans Skoles 100 års jubilæum 1882-1982. 78 s. 1982.
- Kolding Højskole 10 år. 100 s. 1982.
- Mårslet skole. Festskrift i anledning af 50 års jubilæet 1931-1981. Red.: JENS JØRGEN BECH OG POUL NIELSEN. 56 s. 1981.
- Nyborg private Realskole 100 år. Red.: HANNE GROVE NIELSEN. 68 s. 1982.
- Rantzausminde Efterskole. Udg. i anledning af 25 års jubilæum. Rantzausminde Efterskole. 64 s. 1981.
- 'Ringe Kost- og Realskole gennem 75 år'. Ved A. VESTERGÅRD. – Tidens Skole. 1982. s. 353-55.
- Sankt Knud Lavard Skole 1954-1979. 38 s. 1979.
- Sundeved Ungdomsskole. Sundeved Ungdomsskole 25 år 1957-1982. Red.: AAGE RASMUSSEN. 68 s. 1982.
- Viby skole 1906-1984. Red.: K. MOESGÅRD m.fl. 46 s. 1981.
- Vordingborg Statsseminarium 1882-1982. Red.: JØRGEN JØRGENSEN m.fl. 21 s. 1982.
- delsbondens søn, folkehøjskolens førstemand, samarbejdets forkæmper. 255 s. 1982.
- 'Villum Balleby Jensen. Lærer ved Dyreby skole, Henne'. – Fra Ribe Amt 1982, s. 371-386. (1851-1933).
- BECH, HERLUF: 'Degnen i Thorsager fortæller'. Folk og liv på Røndeegnen – dengang. 1981, s. 21-32.
- ERRITZØE, LONE: 'Adler versus Freud'. – Dansk pædagogisk tidsskrift 1983, s. 218-227.
- GORMSEN, JAKOB: 'En skolebestyrer går, en skolebestyrer kommer'. – Tidens Skole. 1982, s. 289-294. [Elise Smiths Skole, Århus].
- Grundtvig, N.F.S. ELBÆK, JØRGEN: Grundtvig og Syvstjernen 66 s. 1981.
- Grundtvig N.F.S. GREVE, EJNAR: Ad Grundtvigs veje. Omkring 200-året for hans fødsel. 95 s. 1981.
- HAARDER, HANS: ERINDRINGS-GLIMT. I anledning af Rønshoved højskoles 60-års jubilæum. 93 s. 1982.
- 'Sigurd Højby fylder 80 år. I et demokrati er det vigtigt at mennesker kan tale sammen'. – Gymnasieskolen 1982, s. 578-582.
- Fuglsang, Hans Christian. HERMANSEN, K.M.: 'Degnen Hans Christian Fuglsang, Skodborg'. – Historisk Årbog for Rødding kommune 1981, s. 70-80.
- JEPPESEN, M.: 'De første lærere ved Vodskov skole'. – Horsens-Hammer Årbog 1981, s. 1-7.
- KNUDSEN, HOLGER OG CHRISTENSEN, ARLY: 'Min stol kan hurtigt blive gloende'. – Folkeskolen 1982, s. 1310-1312.
- 'H.K. Kristensen 1895-1981'. Af VERNER BRUHN. – Fortid og Nutid 1982, s. 373-74.
- KRISTENSEN, KRISTEN RASMUSSEN: 'En landsbydegns erindringer'. – Mariager Årbog 1982, s. 76-55.
- MØLLER, KRISTIAN: 'Far var førstelærer

4. LÆRERE OG SKOLEFOLK PERSONALHISTORIE

- ANDERSEN, JENS. En landsbydegns og hans rødder. En dokumentarisk mosaik om Jens Andersen, førstelærer og degn i Føvling 1895-1930. Første hæfte. Fattige tider. Af Niels E. Andersen. 45 s. 1982.
- Andersen, Martin Nexø. HOUMANN, BØRGE: Martin Andersen Nexø og hans samtid 1869-1919. 545 s. 1981 s. 83-122. Højskolen i Askov og på Bornholm, friskole i Odense.
- Arnfred, J.Th. DAM, POUL: Arnfred. An-

- i Grønning i 38 år'. – Skivebogen 1982, s. 5-48. [J.M. Møller – lærer i Grønning fra 1909-1948].
- 'Rifbjerg, Sofie 1886-1981' af RUTH FRØYLAND NIELSEN. – Norsk pedagogisk tidsskrift. 1982, hf. 1, s. 3-6.
- Rektor Frits Paludan-Müller. LILHOLT, ARNE: Kan De huske? Små skitser til erindring om folk der var med til at præge livet i Viborg 160 s. 1981, s. 68-70.
- PEDERSEN, BENT H., GIERSING GORMSEN, JAKOB: Bent H. Pedersen, Giersing Realskole 60 år den 22. august 1982'. – Tidens Skole. 1982, s. 321-325.
- Petersen, Carsten og Petersen H.F. BØRGESEN, BIRTHE: 'Klokkeren Carsten Petersen og provst H.F. Petersen'. – 41 s. 1982.
- Sørensen, Hans. LAMPE, JENS: 'Hans Sørensen. Lærer i Breth og folketingsmand'. – Vejle Amts Årbog 1982, s. 83-87. (1838-1884).
- SØRENSEN, SØREN, J.: 'Skoler og degne i Skivholm sogn' – Annaler. Galtens egnarkivs årsskrift II 1982 s. 47-56.
- HEJGAARD, DAVID: Derfra min verden går. Barndomserindringer fra landsbyen Saxild og Odder-egnen i årene indtil 1919. 130 s. 1982.
- KJÆRGAARD, JEPPE: Herfra min verden går. 148 s. 1982, s. 92-124.
- LUND MIKKEL: Om Steene Wivel, Julle Præst og andre. 23 s. 1982. [Tysk skolegang i Ladegård ca. 1911].
- NIELSEN, SIGNE: 'Minder fra Rostved skole'. – Folk og liv på Røndeegnen – dengang (4) 1982 s. 68-81.
- PETERSEN, RIGMOR: 'Minder fra min barndom og oplevelse i Snogbæk skole'. – Årsskrift for Sottrup Sogn 1983, s.
- RAVN, CLARA: 'For 70 år siden blev jeg student i Esbjerg'. – Vestkysten 1982-06-01.
- SCHILDT, MARIUS: Et jævnt og virksomt liv. 108 s. 1982, s. 32-50. [Skrydstруп ca. 1910].
- SKRUBBELTRANG, FRIDLER: 'Fra min barndom i Bjergby og Bindslev II I Bindslev 1908-15'. – Vendsyssel Årb. 1982, s. 33-58.
- STEGMAN, META: 'Mit ophold på Esbjerg Arbejderhøjskole Sommeren 1919'. – Fra Ribe Amt 1982, s. 387-399.
- STUB-JØRGENSEN, CHR.: Barndoms grønne enge – og ungdoms labyrint. Fragmenter af en selvbiografi. 149 s. 1981. [Allinge Borgerskole omkr. 1910 og Rønne statsskole indtil 1914].

5. SKOLEERINDRINGER

- BASTRUP, CHRESTEN: Min barndomsdal Sofiendal i Hjerm. 76 s. 1982, s. 29-35.
- DAHLERUP, HANS: 'Barndomserindringer 1870-77'. – Mariager Årbog, 1982, s. 12-36.

Nyt og noter

SKOLEHISTORISK

KILDEMATERIALE I BREVE TIL AMTMANDEN

Til belysning af skoleforhold i 1700-tallet skal her omtales et kildemateriale, som hidtil ikke – eller sjældent – har været udnyttet i de almindelige skolehistoriske fremstillinger. I forbindelse med en lokalhistorisk undersøgelse gennemgik jeg på Landsarkivet for Sjælland en række pakker med breve fra 1724-1819, indsendt til amtmanden over Københavns amt.

Materialet indeholder stof fra mange områder af dagliglivet i amtet – bl.a. oplysninger om skoleforhold i landsbysamfundet. Særdeles interessant er de mange skolemandtaller, der foreligger for næsten samtlige kgl. skoler i 1730, 1735 og 1739 i Københavns amt.

Skolemandtaller

I de første år efter rytterskolernes oprettelse i 1721 holdt skoleholderen mandtal over landsbyens skolepligtige børn. På listerne opførtes de gårdmænd og husmænd, der havde børn i den skolepligtige alder. Børnene blev opført under faderens navn samt deres alder det pågældende skoleår – enkelte børn blev opført under moderens navn, hvis hun var enke eller ugift. Men udover børnenes navn og alder førte skoleholderen også liste over børnenes forsømmelser.

Forsømmelserne kunne være af mange forskellige årsager. Hyppigt skrev skoleholderen: »Forsømmer ofte«, »forsømmer lidt« eller »kommer aldrig«. Listerne varierer meget fra sogn til sogn. Undertiden anfører skoleholderen årsager som: »syg« eller »ude at vogte«. En undersøgelse af listerne kunne muligvis give os et bedre kendskab til, om det var husmandsbørn, der vogtede kvæg, om det var gårdmandsbørn, eller om det var ligeligt fordelt.

Spørgsmålene er mange til dette spændende materiale. F.eks., hvor mange dage gik de i skole? Skoleholderen i Ganløse regnede skoledagene til 48 uger og 2 dage. Med en uge på 6 skoledage giver dette 290 undervisningsdage om året. Ud fra dette tal angav han, hvor mange uger og dage, børnene forsømte. Det store antal undervisningsdage må antageligt have resulteret i mange forsømmelser, og dog skriver skoleholderen i Ledøje i 1731, at i byen har ingen børn forsømt gennem flere måneder uden gyldig grund. Han omtaler her en mæslingeepidemi som årsag til forsømmelser.

Udover forsømmelser opførte skoleholderen også på hvilket undervisningstrin, børnene befandt sig. Når de startede som 5-6 årige lærte de ABC og Luthers 5 poster. Senere læste de Luthers katekismus, og senere igen læste de stadig Luthers katekismus, men nu med en forklaring af teksterne. De børn, der nåede længst, gennemgik igen Luthers katekismus med forklaring og lærte desuden Davids salmer. Nogle børn nåede aldrig længere end til Luthers 5 poster, medens andre allerede som 7-årige læste Luthers katekismus med forklaring og Davids salmer.

I 1739 mødte i Ledøje skole gårdmand Søren Niensens to døtre, Anne på 9 år og Kirsten på 5 år undertiden i skolen. Begge piger undervistes på samme niveau, nemlig Luthers 5 poster, hvorimod indesidder Mogens Pedersens enkes datter Kirsten på 7

år, der ej heller gik regelmæssigt i skole, allerede læste Luthers katekismus og Davids salmer. Undervisningen var meget præget af pietismen, og da de religiøse tekster var meget vanskeligt tilgængelige for børnene, har dette vel nok givet lyst til en forsømsdag nu og da.¹⁾

Skolemandtallerne viser, at tilsyneladende gik en del af børnene regelmæssigt i skole. Kun en større undersøgelse af materialet vil kunne påvise, hvor stor en procentdel af børnene, der gik regelmæssigt i skole. Efter 10 års alderen gik færre børn i skole. Antageligt havde børn under 10 årsalderen ringere betydning som arbejdskraft for forældrene. Efter 10 årsalderen blev deres arbejdskraft alt vigtigere, hvilket kan være årsag til, at mange børn forlod skolen efter det fyldte 12 år. Først i 1800-tallet fik børn over 10 år sæde- og pløjeferie.²⁾

Med ca. 290 undervisningsdage, der om vinteren lå fra kl. 7-11 formiddag og fra 2-4 eftermiddag og om sommeren fra kl. 7-11 formiddag og fra 2-6 eftermiddag har børnene haft mulighed for at lære at læse, skrive og regne.³⁾ Når det ikke lykkedes i tilstrækkelig grad, må man pege på flere årsager. Eksempelvis skulle der betales ekstra for at lære at skrive og regne visse steder.⁴⁾ Der kan vel også peges på den ringe uddannelse af skoleholdere og det dårlige undervisningsmateriale.⁵⁾

Undertiden siges det, at de unge havde en ringe læsefærdighed, når de skulle overhøres ved konfirmationen.⁶⁾ Men i 1792 skrev provsten i Ballerup til amtmanden, at han i år kun havde bortvist 2 ud af 26 konfirmander, fordi deres læsefærdighed var for ringe – egentlig en relativ lille del af konfirmanderne. At en del af konfirmanderne har måttet døje med et handicap i form af dårlig udtale på grund af forkert tandstilling, læspen og flere andre årsager, vejer vel også til i udtalelser om den dårlige læsefærdighed blandt 1700-tallets ungdom.

Vilje og evne til at støtte børnenes skolegang

Hvorvidt forældre havde råd til at lade deres børn gå i skole, kan det være vanskeligt at få kendskab til. Forældrene betalte 1 Mark årligt i skolepenge, uanset hvor mange skolesøgende børn, de havde. Ikke alle forældre kunne dog afse dette beløb. Regimentsskriver Dahl sendte i 1786 en liste til amtmanden over de forældre i Ballerup, der ikke havde betalt skolepenge gennem 3 år til den kgl. skole. Af listen fremgår det, at kun 7 mænd ikke havde betalt for deres børn. Da Dahl foreholdt forældrene dette, betalte 2 af mændene omgående det skyldige beløb. De resterende mænd angav forskellige årsager til, at pengene ikke var blevet betalt. Jørgen Larsen, spinder på Jonstrup fabrik, erkendte, at hans børn ikke gik i skole, da han mente, at de var fritaget for skolegang af ejeren på Jonstrup fabrik. Desuden læste han selv med børnene hjemme. Regimentsskriveren kommenterede, at det var et påskud. Peder Jørgensen skyldte for 2 år men forklarede, at han beboede en gårdsplads og betalte skat til bonden, der før havde gårdspladsen. Han lovede dog at betale omgående. Niels Olsen, dragon og daglejer, skyldte ligeledes for 2 år. Han havde ikke betalt, fordi hans børn ikke gik i skole, men når han fik i sinde at lade sine børn gå, ville han betale skolepengene – en dristig bemærkning af en daglejer. Dahl skrev til amtmanden, at Niels Dragon ikke kunne fritages, da hans børn var i den skolepligtige alder. Natmanden Hans Christophersen lovede straks at betale, da han blev foreholdt sin gæld. Frans Corel's hustru sagde, at hun var fattig og alene med en datter på 12 år, efter at manden var løbet bort. Hun kunne derfor ikke betale.

I 1787 var der i Ballerup 72 skolepligtige børn mellem 5 og 9 år og 38 børn mellem 10 og 14 år – i alt 110 skolebørn. Kun forældre til 10 børn – eller mindre end 10% – skyldte for deres børns skolepenge.⁷⁾ De 10 børn fordelte sig med 8 piger og 2 drenge fra 6-12 år. Materialet er dog for spinkelt til, at man tør drage den slutning, at de fleste forældre i 1700-tallet havde evne og vilje til at betale for deres børns skolepenge. Det viser dog, at i Ballerup by var interessen overvejende god. Også andre steder viste bønderne interesse for deres børns skolegang, som f.eks. fra Veksø.

Veksø – et anneks til Stenløse sogn – fik ingen skole, da rytterskolerne blev oprettet. Veksø hørte til den kgl. skoles skoledistrikt i Søsøm, men for at komme til skole måtte børnene passere et vadested over Veksømoses vandløb. Denne skolevej fandt bønderne i Veksø var for farlig for deres børn, og de byggede derfor selv et nyt skolehus i Veksø by.

Det var en bekostelig affære for bønderne selv at bygge skolehus og ansætte en lærer. Veksøbønderne kunne derfor kun betale deres skoleholder 10 Rdl. om året i løn, en løn som – til sammenligning med de 24 Rdl. de kgl. skoleholdere fik – var temmelig ringe. Efterhånden ønskede skoleholderen mere i løn, men da det faldt bønderne vanskeligt at betale mere, skrev de i 1741 til amtmanden om hjælp til skoleholderens løn. Desværre blev deres initiativ ikke belønnet, idet amtmanden svarede, at der i forvejen var en kgl. skole i området, hvis omkostninger rytterdistriktets kasse i forvejen skulle udrede. I brevet til amtmanden anførte bønderne, at de havde opsat en egetræsplade på skolens mur med følgende inskription:

»Da Sytten hundred mand skrev og Ottetive,
Tillod Kong Frederich den fierde her at blive,
En Skole bygget op for Børn som ere smaa,
Og kand om Vinteren ey til Søsøm skole gaae,
Der paa har Vexøe Mænd for deres egne Pænge,
Opbyggt en Skole her, Gud lad dend staa saa længe,
Som der er Kircker til og Skoler i vort Land,
At Siælene dis fleer til Himlen komme kand,
Vil nogen midlertiid saa rund og gavmild være,
Og udi Jesu Nafn til Skolen lidt forære,
til nogen liden hjælp for Skoleholderen,
Hand maa forvente sig Guds rige Løn igien.«

Det er tydeligt, at inskriptionen er inspireret af tavlen fra de kgl. skoler. På Frederik d. 4.'s tavle er først en henvendelse til Gud, den højeste over alt. På Veksø tavlen henvender man sig til kongen som den højeste i landet. Derefter kommer en forklaring, om hvorfor Frederik d. 4. byggede skolerne, men også bønderne omtaler årsagen til deres skoles bygning. Til sidst omtaler begge tavler et ønske for fremtiden, og at skoler må blive ved at bestå.

De kgl. skolers tavle:

»Halvtredsindstyve Aar Gud har Du mig opholdet,
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har voldet,
Thi yder ieg min Tack, og breeder ud Dit Navn,
Og bygger Skoler op, de Fattige til Gavn,
Gud lad dette Værck Naades Fylde kiende!
Lad denne min Fundatz bestaa til Verdens Ende,

Lad altid paa min Stool, een findes af min Ætt
som meener DIG MIN GUD OG DISSE SKOLER rætt.«

Det var ikke ualmindeligt, at bygninger ved opførelsen fik en tavle opsat, og der har muligvis eksisteret mange variationer af skoletavler opsat på andre skoler end de kgl. I 1743 ønskede bønderne i Kirkerup sogn også en skole til deres landsby.⁸⁾ De henvendte sig til biskop Peder Hersleb under en visitats, og han svarede, at hvis det var muligt, ville han gerne hjælpe. I 4 år ventede bønderne på svar, og da dette udeblev, byggede de selv en skole. På præstens ansøgning bevilgede kongen hurtigt 10 Rdl. til skoleholderens løn af rytterdistriktets kasse. Her blev bøndernes initiativ belønnet, og som tak opsatte de en tavle på skolen med følgende inskription af præsten:

»See Himlens forsyn selv, at Kongens nidkær Naade,
Har denne Scole Bygt til Siæle gavn og Baade
Sit Rette Øye Meed Gud lad dend altid naae,
Gud lad dend Blifve ved saa lenge Scholer staae.«

De her omtalte eksempler viser en klar interesse for børnenes skolegang i de pågældende landsbyer, men er disse eksempler undtagelser? En større inddragelse af skolematerialet i amsarkivernes korrespondance-sager vil muligvis give et bredere kendskab til forsømmelser, skoleundervisning og bøndernes indstilling til skolen. Yderligere vil der være gode muligheder for at komme tættere på de problemer, der har været omkring de enkelte skoler i lokalsamfundene.

Rita Holm

1. Joakim Larsen: Bidrag til den danske Folkeundervisning og Folkeskoles Historie 1536-1784. 1916, s. 158.
2. Gunhild Nissen: Bønder, Skole og Demokrati. 1973, s. 173.
3. Som 1, s. 208.
4. H. Chr. Johansen: Dansk Socialhistorie, bind 4, 1979, s. 248.
5. Georg Hansen: Degnen. 1944, s. 349.
6. Som 1, s. 301.
7. Folketællingen for 1787. Rigsarkivet.
8. S. Ellkier-Pedersen: Bogen om rytterskoletavlerne. 1971, s. 78.

DE REVENTLOWSKE SKOLER PÅ FYN HOLDER 200 ÅRS JUBILÆUM

Den 18. december 1983 har de såkaldte reventlowske skoler eksisteret i 200 år. Johan Ludvig Reventlow byggede den første af sine tre skoler i Gærup og indviede den ved en højtidelighed ovennævnte dato. I begyndelsen af året 1784 påbegyndtes undervisningen i en ældre bygning i Hågerup distrikt, mens det tredje distrikt, Grønderup, fik sin nyopførte skole i 1786.

I den gamle Reventlow-skole i Grærup har Brahetrolleborg Folkemindesamling, der blev etableret i 1975, indrettet et museum, der fortæller om den gamle skole. Det er folkemindesamlingens tanke at markere jubilæet ved dels at udsende et festskrift og dels ved at højtidelig holde selve dagen.

F. Th. Michaelsen

200 ÅRS SEMINARIEJUBILÆUM I TØNDER I 1988

Mandag, den 29. september – Mikkelsdag – 1788 åbnedes i Tønder et »skolelærerinstitut«, en lærerskole. Det var blevet grundlagt ved en fundats, der var oprettet af den i 1787 afdøde Balthasar Petersen, provst i Tønder fra 1746 til sin død. I 1829 blev seminariet i Tønder statsseminarium og førte i de følgende 91 år under de nationale spændinger, først i det danske hertugdømme Slesvig og sidenhen i den prøjsiske provins Slesvig-Holsten, en omskiftelig tilværelse, før det i 1920 igen blev et dansk statsseminarium. Og som sådant har det nu virket i mere end 60 år under skiftende vilkår for læreruddannelsen.

I 1988 vil seminariet således kunne fejre sit 200 års jubilæum.

I den anledning er der af seminariets lærerråd nedsat et jubilæumsudvalg med det foreløbige kommissorium at forberede udgivelsen af et jubilæumsskrift.

Det er udvalgets opfattelse, at dette skrift bør have et til lejligheden passende format. Seminariet i Tønder er det ældste danske seminarium, og dets historie er som nævnt broget og spændende, ikke mindst på grund af seminariets geografiske beliggenhed og dets betydning som kulturinstitution i grænselandet.

Det er derfor hensigten, at jubilæumsskriftet ikke blot skal være et stykke skolehistorie, men at det skal afspejle situationen i grænselandet og vise seminariets betydning i denne sammenhæng.

Tematisk vil skriftet komme til at omfatte forskellige pædagogiske, sociologiske, politiske og personelle aspekter af seminariets liv i fortid og nutid. En seminariehistorie i traditionel forstand bliver der altså ikke tale om.

Hvad indholdet iøvrigt angår er det udvalgets opfattelse, at det naturligvis skal hvile på et solidt videnskabeligt grundlag, men at det i formen skal have en vis folkelig karakter, så det henvender sig til en bredere læserkreds, end lignende skrifter sædvanligvis gør.

Netop på grund af det påtænkte indholds særpræg er det naturligt for seminariets jubilæumsudvalg allerede på indeværende tidspunkt at henvende sig til dette tidskrifts læsere for om muligt på den måde at opspore oplysninger, der på naturlig måde vil kunne indgå i forberedelserne til jubilæumsskriftet.

Jubilæumsudvalget modtager derfor gerne henvendelser fra personer med interesse for Tønder Statsseminarium og med kendskab til sider af dets historie. Man bedes i givet fald kontakte Tønder Statsseminariums jubilæumsudvalg, Holmevej 2, 6270 Tønder. Tlf. (o4) 723511.

*Jacob Rod, konst. rektor
Gudmund Tybjerg, sem.adjunkt*

SLØJDEN I SVERIGE

Den svenske uddannelsesinstitution for sløjdlærere under universitetet i Linköping har 1976-1980 haft et stort projekt i gang vedr. sløjdundervisning i skolen. Der er kommet i alt 9 rapporter. De fleste er udsendt under fællestitlen Skolan och sløjden. Nogle af dem er af stor skolehistorisk interesse. Det gælder således i høj grad nr. 3, som er skrevet af Thorsten Lundberg og Kristina Malmberg. Den er fra 1979 og fortæller om sløjdens udvikling fra undervisningsplanen af 1955 til undervisningsplanen af 1980. Man kunne ønske, at en tilsvarende rapport var skrevet om danske forhold, men som dansk sløjdlærer kan man umiddelbart nikke genkendende til problematikken, og udviklingen minder meget om den, der har fundet sted her i landet, selv om vilkårene har været en del anderledes her.

Rapporten handler som de øvrige i projektet om såvel »textilsløjde« som træ- og metalsløjde, men udviklingen i de to fag, som vi kalder håndarbejde og sløjde, har tilsyneladende været ret parallel. Thorsten Lundberg og Kristina Malmberg har fulgt udviklingen på nært hold i de godt 20 år, der fortælles om. Sløjdundervisningen kom igang i Sverige tidligere i forrige århundrede end her, men blev først obligatorisk i 1955, mens vi – om end ikke fuldt ud i praksis – indførte obligatorisk sløjde for drenge i 1937.

Karl-Henrik Eriksson siger i en indledning, at det skabende arbejde bør have en fremskudt plads i uddannelsens idéhistorie. Omkring 1960 begyndte nye ideer at gøre sig gældende. Det var Skolöverstyrelsens opfattelse, at sløjden skulle »förändras mot en mer elevinriktad verksamhet«. Der skulle være »ökad utrymme för sinnesträning och personlighetsutveckling« (s. 8). Der var om begge sløjdarterne en debat, som medvirkede til udvikling af en mere elevcentreret undervisning. Lærernes tro på elevernes evne til selv at planlægge deres sløjdarbejde og tage ansvar for udførelsen af det øgedes lidt efter lidt. En kritik af den daværende undervisning medvirkede sikkert til udviklingen. Den elevaktive arbejdsform er i dag et hovedtræk ved undervisningen, og sløjden er gået mere i retning af det praktisk-tekniske uden derfor at give afkald på det æstetiske grundsyn.

Eleverne skal ikke længere blot arbejde efter voksnes skitser eller modeller. Når de broderer eller væver, udfører de selv skitser og broderer eller væver på børns måde. Meget, som tidligere ansås for selvfølgelig, er blevet stillet under debat. Textillærerne mente ikke, der kunne blive tale om elevernes egen mønstertegning, når de skulle sy. Men det blev der, selv om der også sys efter færdigt mønster.

Debatten var ikke præget af egentlig pædagogisk strid om spørgsmålet om øget elevmedvirken i sløjde, men mere af, at man forsvarede sig mod forandringer.

Undervisningsplanerne har siden arbejdet i skolekommissionen af 1946 understreget de praktiske fags betydning. Men det ses ikke af timeplanen. Fagtrængsel og »krype« arbejdstid for eleven har givet stadig færre muligheder for udvidelser for et enkelt fag. Dog fik elever, som ikke gik over til mere teoretisk prægede skoleformer betydelig tid til sløjde. Med undervisningsplanen af 1969 fik alle elever sløjde (håndarbejde og/eller sløjde) som obligatorisk fag i 3.-9. kl.

Alle er enige om, at de grundlæggende færdigheder: at tale, læse, skrive og regne

skal forstærkes, ligesom man er enige om, at de praktiske fag skal styrkes, men der er den forskel, at når det gælder de boglige færdigheder, nøjes man ikke med ord, men er parat til at sætte ressourcer bag – mere end tusind nye lærerstillinger foreslås 1978/79. Forfatterne sukker på sløjdens vegne over, at det praktisk skabende ikke medregnes til basisfærdighederne. De håber, at det kommer ved næste revision af undervisningsplanerne.

Også læreruddannelsen redegøres der for. Når man i Sverige benytter faglærere i sløjd, skyldes det for en stor del, at undervisningen tidligere var dårligere betalt i dette fag end i andre.

Uddannelsen er flyttet fra Nääs, der har haft stor betydning for udviklingen i Danmark og andre lande, til Linköping.

Bag en del vigtige ændringer i skolen ligger efter forfatternes mening en ændring i menneskesynet i samfundet. Det er blevet en grundopfattelse, at alle mennesker har lige værdi, og at skolen derfor skal give lige muligheder for alle. Mange mener, at netop kravet om lighed er årsag til skolens problemer og elevernes lave motivation. Men eleverne trives i sløjden. Derfor bør man ikke teoretisere den, men bygge bro til skolens andre fag. Dette kan give mindelser om den danske bekendtgørelse om undervisningen på seminarierne af 4.5.1931, hvor det hedder om sløjd i § 38: »... saa at Sløjden paa Seminarierne kan blive et Hjælpefag for Børneundervisningen i andre Fag ...«. Støtte for tanken om sammenhæng mellem de praktiske og de teoretiske fag findes hos Piaget, Freinet og Steiner, siger forfatterne.

At forfatterne ikke tænker sig det, som det var tænkt i vor seminariebekendtgørelse af 1931, siges klart. Der er ringe fare for, at sløjden blot bliver hjælpefag for andre fag, »om den tänkta samverkan som kan ske utgår ifrån sløjdens arbetsformer med experimenterande och laborativt arbete med praktisk/estetiska tillämpningar av lärostoff« (s. 38). Dette minder mere om de danske tanker om og eksperimenter med »sløjd som centralfag« i århundredets første halvdel.

Også rapport nr. 4, der er skrevet af Karl-Henrik Eriksson, er interessant fra en skolehistorisk synsvinkel. Den handler om vurderingen af praktisk og teoretisk arbejde i idéhistorisk perspektiv.

Med udgangspunkt i C. P. Snows artikel fra 1956 »The two Cultures« behandler forfatterne den dualisme, der i så høj grad præger vor dagligdag i samfundet og i skolen. Kapitlerne hedder: Praktisk-teoretisk, Humanistisk-naturvetenskabeligt, Mandligt-kvindeligt, Arbejde-fritid og Förlagor-eget skapande. (Förlagor = færdige arbejdstegninger og modeller).

Efter min mening kan man ikke opfordre for stærkt til gennemlæsning af eller fordybelse i denne rapport. Den rører ved problemer, som er af fundamental betydning for vor tænkning om samfundsforhold og ikke mindst uddannelsesforhold.

Også rapport nr. 9 er i høj grad historisk. Den er skrevet af Arne Önersten og handler om metodikken i »textilsløjd«. I indledningen siges det, at det »har fallit sig helt naturligt at redovisa dagens läge som en del av et historisk skeende«. Det er nok altid en god idé at skabe baggrund for forståelsen af nutidige problemstillinger ved hjælp af historien. Her gøres det udmærket med mange citater fra såvel sløjdens som håndarbejdets historie.

Rapport nr. 3 og 4 kan varmt anbefales alle historisk interesserede skolefolk. De øvrige har vel hovedsagelig interesse for sløjd- og håndarbejds lærere, men et så an-

bitiøst projekt inden for et fag i skolen må egentlig have interesse for mange andre end de i faget direkte implicerede, også selv om det er udført i et naboland. Dels er skolen en helhed, og alle fagene er jo en del af børnenes verden i skolen, og dels har problemer og problemstillinger i skolens fag mange lighedspunkter. Der er måske grund til at sukke over, så lidt de virkelige problemer for de praktisk/skabende fag i dagens skole egentlig behandles. Men dem havde man måske knapt øje for endnu i slutningen af 70'erne. Der er en bemærkning i rapport nr. 3 om, at et afsnit om disse fag i läroplanen fra 1962 er påfaldende individcenteret (s. 17), og en anden i samme rapport om, at man i skolen har haft opmærksomheden rettet mod de sociale mål i läroplanen fra 1969. En rapport om feltforsøg i grundskolen viser da også, at man i disse forsøg har været opmærksom på, at elevcenteret ikke er det samme som individcenteret. Alligevel er det et spørgsmål, om sløjden kan løse sin meget påkrævede opgave i dagens skole og dagens samfund alene ved at lægge vægt på gruppearbejde og samarbejde mellem fagene. Herved forbliver skolen et lukket system. Hovedsynspunktet, at arbejdet ikke blot skal være reproducerende, er vel nu ved at være almindeligt anerkendt.

Lejf Degnbol

SKOLEHISTORISKE SPECIALEAFHANDLINGER

Som led i uddannelsen til cand. mag. skriver de studerende et speciale, en afhandling på ca. 100 sider om et selvvalgt emne inden for den studerendes hovedfag. Disse specialer, er ofte rummer væsentlige forskningsresultater, formidles kun i begrænset omfang til et større forum i form af bøger eller artikler. I tusindvis ligger de på specialebibliotekerne og læses kun af dem, der ved, at det pågældende speciale eksisterer, samt hvor og hvordan det kan lånes.

En del af specialerne beskæftiger sig med dansk skolehistorie, og til glæde for Årbogens læsere bringes her en fortegnelse over de omkring halvtreds historiespecialer ved København, Odense og Århus Universiteter, der omhandler dette emne.

Det er hensigten senere at bringe en fortegnelse fra historie ved Roskilde og Ålborg Universitetscentre, samt over skolehistoriske specialer ved de øvrige humanistiske fag ved alle fem universiteter og universitetscentre.

Specialerne kan som nævnt lånes, men hvert universitet har sin egen låneprocedure.

De københavnske specialer kan umiddelbart hjemlånes, undtagen i de ganske få tilfælde, hvor forfatteren har betinget sig, at hans/hendes tilladelse først indhentes. udlån sker gennem *Humanistisk Fakultets Specialebibliotek, Njalsgade 80, 2300 København S., tlf. 01-54 22 11* eller gennem det lokale bibliotek.

Specialer fra Odense kan som regel også lånes umiddelbart. De kan bestilles fra *Odense Universitetsbibliotek, Campusvej 55, Odense M., tlf. 09-15 86 00*, eller det lokale bibliotek, men specialerne udlånes kun til læsesalsbrug.

Specialer fra Århus kan kun udlånes med forfatterens skriftlige tilladelse, undtagen i ganske få tilfælde, hvor vedkommende har givet generel udlånstilladelse. udlånet sker gennem *Statsbiblioteket, Universitetsparken, 8000 Århus C*, eller det lokale bibliotek. Også her udlånes specialet kun til læsesalsbrug. N. H. Frandsen

Københavns Universitet

Andersen, Birgitte: En undersøgelse over husholdningsskolernes oprettelse og arbejde 1895-1920. 1981.

Andersen, Birthe: Adelige børns opdragelse i Danmark i tiden 1536 til 1660. 1966.

Andersen, Gunnar folmer: Sofus Høgsbro's deltagelse i kirke- og skolepolitik 1858-84 og hans stilling som formidler mellem den »folkelige« grundtvigianisme og Vestres kulturpolitik i samme periode. 1965.

Auken, Eva: Dannelsen af Grundtvigske institutioner i Vesthimmerland 1873-1905 med særligt henblik på Lundby Højskole og Søtrup frimenighed. 1981.

Coninck-Smith, Ning de: Skole og stat. Intentionerne i den statslige skolepolitik 1780-1820 & 1848-60. 1983.

Corneliussen, Lene: Det højere skolevæsen i Danmark, Tyskland og England ca. 1800-ca. 1870. 1868.

Ehlers, Søren: En lokal grundtvigsk bevægelse. Etableringen af grundtvigske institutioner i Nordvestsjælland 1864-94. 1977.

Fanø, Knud E.: Den nordslesvigske skoleforenings stiftelse og virksomhed indtil krigsudbruddet 1914. udat.

Hansen, Bente: Sofus Høgsbro som højskolemand og politiker indtil 1866 med særligt

- henblik på hans deltagelse i grundlovsforhandlingerne.
- Hansen, Bodil K.: Befolkningens holdning til skolevæsenet på landet ca. 1880-1900. En undersøgelse i Bårse-Mønbo provsti. 1976.
- Hansen, Svend Jakob: Et skolevæsens forandring. En undersøgelse af Holbæk købstads skolevæsen 1898-1904. 1976.
- Hansen, Vagn: Lærernes sociale rekruttering 1869-1925. En undersøgelse af fire statsseminariers dimittender 1869-96 samt en oversigt over det samlede antal dimittender 1897-1925. 1977.
- Hellerup, Niels Klaris: Den legemlige opdragelse i Danmark omkring 1800 med særligt henblik på Frans Nachtegalls virke. 1966.
- Herbild, Birgit: Skolelærerne i landbosamfundet. En undersøgelse af: Landsbylærernes offentlige virksomhed i Stevns herred i perioden 1872-1897. 1977.
- Honoré, Svend: Den madvigsk Skoleordning. En undersøgelse af Den madvigsk Skoleordning i den lærde skole i Danmark (1850-1871) med særligt henblik på dannelsessystemet bag denne og debatten omkring den. 1980.
- Hørby, Kai: N F S Grundtvigs plan om en dansk folkelig højskole i Sorø med særligt henblik på universitetsdirektionens stilling i sagen. 1964.
- Jensen, Paul Ravn og Jørgen O. Bjerregaard Pedersen: Skolevæsenet i Dansk Vestindien 1830-1900, specielt med henblik på St. Croix og St. Thomas. 1980.
- Kjær, Vibeke: En politisk holdningsanalyse af den lærde skoles historie bøger i det 19. århundrede. 1975.
- Kruse, Annette: Folkeskolens historie bøger. En sammenlignende undersøgelse af holdninger til og fremstillinger af Danmarks historie 1513-1864 i nogle af det sidste århundredes lærebøger. 1975.
- Lauesgaard, Birgit: Pædagogiske ideer og praksis på Blågård's Seminarium 1791-1818. Den store skolekommissions forsøg på at skabe en læreruddannelse. 1970.
- Nielsen, Ernest Høybye: Den indbyrdes undervisning i Danmark i første halvdel af 19. årh., med særligt henblik på sjællandske forhold. 1968.
- Nielsen, Gurli: En folkelærers bevidsthedsformidling i perioden omkring landboreformerne ca. 1790-1820. En undersøgelse af L. M. Wedels pædagogiske almuellitteratur. 1981.
- Olsson, Finn Arvid: Kommunalbestyrelsens reform i det københavnske almuskolevæsen 1876. 1976.
- Pedersen, Henning: Folkeskolelovene 1814 og deres historiske baggrund. 1955.
- Peitersen, Birger Bloch: Johan Ludvig Reventlow og almueundervisningen i Danmark. En historisk-pædagogisk analyse. 1971.
- Riis, Lise: De fynske friskoler 1852-ca. 1900. 1980.
- Rud, Anne Majken M. Snerup: En analyse af Højskolebladets indhold 1876-1885 med særligt henblik på det oplysende stof. 1978.
- Sevaldsen, Henrik: Skolelovgivningen på landet i Danmark 1734-1740. 1975.
- Trangbæk, Else: En undersøgelse af F. L. Jahns nationale og gymnastikpædagogiske virksomhed på baggrund af de tyske nationale strømninger i begyndelsen af det 19. årh. 1979.

- Andersen, Leo: Folketingets behandling af skolestrukturen i tiden frem til vedtagelsen af folkeskoleloven af 1958. 1980.
- Christensen, Kirsten Glargaard: Århus skolevæsen 1930-1970 med særligt henblik på en analyse af lærerpersonalet. 1977.
- Christensen, Knud Bisgaard: Der ønskes en undersøgelse af historieundervisningens udvikling i den lærde skole og gymnasiet 1870-1914. 1979.
- Haue, Harry: Den flensborgske folkeskole i perioden 1864-76 med særligt henblik på de forandringer i elevernes sociale situation, den gennemgik efter indførelsen af den preussiske lovgivning og administration. 1971.
- Helms, Niels Jørgen: En redegørelse for standsproblematikken i skolereformerne i Danmark 1799-1810 med særligt henblik på lovgivningsarbejdet og synspunkter i litteraturen. 1971.
- Jørgensen, Carl Erling: Lærerstand i den danske latinske skole 1536-1640 i social og kulturel belysning. 1952.
- Kirstein, Jette: En undersøgelse af Vesterborg Seminarium, dets styrelse, praktiske virkning og politiske betydning. 1975.
- Lauridsen, Finn H.: Bevægelsen for reformer i den danske almueundervisning med særligt hensyn til drøftelsen i litteraturen og indenfor regeringen fra 1784 til dko-leanordningen af 29. juli 1814. 1949.
- Matthes, Inge: Den danske eksamensskole i Sydslesvig 1948-56 og de med dens anerkendelse forbundne praktiske og politiske vanskeligheder, især med henblik på gensidighedsproblematikken. 1974.
- Mikkelsen, Knud: Dansk almueskolepolitik fra 1814-34 med særligt henblik på indførelsen af den indbyrdes undervisning. 1970.
- Møller-Christensen, Anni: Lærernerne og tjenestemændenes ligeløn 1915-1925. 1974.
- Nellemann, Aksel: På baggrund af den almindelige økonomiske og politiske udvikling i Danmark ønskes en redegørelse for den danske folkeskolelærerstands organisations- og lønningsforhold i perioden 1870-1908 med hovedvægten lagt på tiden 1870-1900. 1951.
- Nørgaard, Mogens: Preussisk sprogpolitik i det nordslesvigske skolevæsen 1864-ca. 1894 med særligt henblik på sprogforordningen af 18. dec. 1888. 1969.
- Nørr, Erik: Den lærde skole og almenskolens tilblivelse. Holdninger og debatindlæg 1889-1903. 1972.
- Sonne, Lars: Det danske Socialdemokrati og folkeskolen 1871-1890. en undersøgelse af det tidlige socialdemokratiske skolepolitik med særligt henblik på de hjemlige forudsætninger for formuleringen af de skolepolitiske programmer i 1888 og 1890. 1981.
- Wargenblast, Arne: J. B. Blume (1681-1753), hans politiske indflydelse og hans betydning for kirke- og undervisningsforhold i Danmark og Norge. 1960.
- Weiss-Pedersen, Jørgen: Den indbyrdes undervisning i hertugdømmerne 1820-49. Dens pædagogiske baggrund, dens udformning og udbredelse og en vurdering af dens betydning. 1960.
- Wergreen, Niels Chr.: Formuleringen af den danske skolepolitik over for det tyske mindretal i Nordslesvig i årene 1945-1946. 1975.

Odense Universitet

Bek, Jesper: Historieundervisningen i gymnasiet 1961-1981. En undersøgelse af fagets didaktiske udvikling. 1982.

Hansen, Karen Møller: Landsbyskolen på Langeland omkring skoleforordningen af 23.1.1739 (ca. 1650-1747). 1974.

Ludvigsen, Lone Tønder: Almueskolevæsenet på landet på Fyn ca. 1800-1814. en undersøgelse af gennemførelsen af dets provisoriske reglement af 1806 i 11 fynske landsogne. 1980.

Sehestedt, Jan: Ændringerne i det tyske mindretals skoleforhold 1945-46 med særligt henblik på den sønderjyske skolekommission. 1982.

Skovmand, Finn: Udviklingen i rammerne for almueskoleundervisningen 1801-1845. 1982.

Institut for dansk skolehistorie

Til Institutet har – udover de faste medarbejdere – i år været knyttet stipendiaterne *Søren Ehlers*, der arbejder med de grundtvigske alternativer til folkeskolen i første halvdel af dette århundrede, især efterskolerne og ungdomsskolerne, og *Kaare Ulrich Jessen*, der er ved at lægge sidste hånd på sin undersøgelse af den vestjyske skoleordning. *Hanne Engberg*, der nu har afsluttet sit seniorstipendium, er ved at færdiggøre sin afhandling om Christen Kold og de koldske skoler. Overlærer *Lejf Degnbol* er i gang med en undersøgelse af ændringerne i folkeskolens undervisningsplaner i dette århundrede. Lektor, dr. *Ellen Nørgaard* har i 2/5 af sin arbejdstid været tilknyttet Forskningssekretariatet.

I november 1982 afholdt Institutet et tredages nordisk symposium om historisk-pædagogiske forskningsemner. Det foregik på Schæffergården ved København og havde samlet ca. 35 deltagere. En rapport er under udarbejdelse.

Undervisning og eksamen i disciplinen den danske skoles udvikling og aktuelle situation på kandidatstudiernes 2. del er foregået under ledelse af lektor *Ellen Nørgaard*. Lektor *Ingrid Markussen* har ledet kurset Skolen og lokalsamfundet fra ca. 1900 til i dag.

Medarbejderne har skrevet en række artikler om emner inden for dansk skolehistorie i dette århundrede.

I samarbejde med Danmarks pædagogiske Bibliotek har Institutet gennem spørgeskemaer til de respektive kommuner ajourført det kartotek over rytterskoletavler, som blev oprettet af S. Ellkier-Pedersen.

Vagn Skovgaard-Petersen

Selskabet for dansk skolehistorie

Selskabet holdt i 1982 sit årsmøde med generalforsamling den 9. oktober i Ølgod Kulturhus. I tilknytning dertil var arrangeret en udflugt til Hodde Skolemuseum og en omvisning i Kulturhuset, begge dele under ledelse af museumsinspektør *S. Manøe Hansen*. I Kulturhuset holdt stipendiat *Kaare Ulrich Jessen* et interessant foredrag: »Da Vestjylland havde sin egen skoleordning«. Ved generalforsamlingen genvalgte til styrelsen Robert Hellner, Grethe Ilsøe, Ove H. Nielsen, Vagn Hansen og Viggo Witt-Hansen. Kontingentet blev fastsat til 85 kr., dog 60 kr. for pensionister og studerende. Styrelsen har konstitueret sig med overbibliotekar Robert Hellner som kasserer, højskolelærer Vagn Hansen som sekretær, amtskonsulent Viggo Witt-Hansen som næstformand og undertegnede som formand.

Selskabet har udsendt *årbogen 1982* på 160 sider, under lektor Ingrid Markussens redaktion. Til udgivelsen har Selskabet modtaget tilskud fra Statens humanistiske Forskningsråd.

Fra årets øvrige arbejde skal nævnes, at filmen »Den danske Landsbyskole« fra 1950 nu er sikret i tre kopier, der befinder sig i Odense Bys Museer, Danmarks pædagogiske Bibliotek og Institut for dansk skolehistorie. – Selskabet har af tipsmidlerne søgt og fået 70.000 kr. til iværksættelse af en skolehistorisk tværregistrering i Landsarkivet for Nørrejylland; overbibliotekar Aage Bonde har påtaget sig denne vigtige registreringsopgave. – Ingrid Markussen og Ove H. Nielsen har arbejdet med fremstilling af en dias-serie om folkeskolens historie. – Selskabet har udgivet en hidtil utrykt Grundtvig tekst fra 1834: »Statsmæssig Oplysning. Et udkast om samfund og skole«. Udgivelsen, der er tilrettelagt af K. E. Bugge og Vilhelm Nielsen har modtaget tilskud fra Carlsen-Langes Legatstiftelse og G. E. C. Gads Fond. – Selskabet har bistået Wormianum ved udgivelsen af en mappe anskuelighedsbilleder: »Billeder fra Nordens Oldtid«.

Årbogen har skiftet redaktør. Ingrid Markussen har – efter syv års god redaktion – ønsket at holde en pause. Styrelsen har formået stipendiat *Søren Ehlers* til at påtage sig opgaven, og nærværende årbog er resultat af hans redaktionsarbejde.

Vagn Skovgaard-Petersen

Navneregister for årgang 1983

Udarbejdet af Kirsten Rohde,
Institut for Dansk Skolehistorie.

- Alkjærsg, Kjersten s. 69.
Andersen, Birte s. 122.
Andersen, H. C. s. 117.
Andersen, Poul Nyboe s. 140.
Andersen, Svend Ellehammer s. 132.
Anderssen, Otto s. 122.
André, Georg s. 96, 101.
Appel, Jacob, s. 24 f, 33, 36, 38 f, 43.
Ariés, Philippe s. 36, 44.
Arnfred, J. Th. s. 60, 140 f.
Arvidson, Stellan s. 96.
Arvin, G. J. s. 32.
Auken, Svend s. 80.
- Baden-Powell, Robert s. 37.
Bagge, Gösta s. 84, 100.
Balle, Thorstein s. 2, 42, 44, 136 f, 139.
Balle-Petersen, Margaretha s. 6, 118.
Bang, J. L. s. 9, 40.
Banke, Jørgen s. 27, 29, 31, 33, 36, 43.
Bariøse, Børge G s. 2.
Bennedsen, Dorte s. 71, 85.
Bernstein, Basil s. 101.
Berntsen, Anton s. 46.
Berntsen, Klaus s. 8, 12, 14 f, 24, 40 f., 52.
Bertelsen, Henrik s. 122.
Bjerregaard, Ritt s. 127.
Bjørnbak, Lars s. 8.
Bodenstein, Eckhard s. 114 f.
Bomholt, Julius s. 46, 68.
Bonde, Aage s. 174.
Borgbjerg, F. J. s. 57 f.
Bredsdorff, Thomas s. 32, 43.
Brinch, Egil s. 78.
Brostrøm, Torben s. 75.
Bruhn, Verner s. 6, 75, 127.
Brun, Mogens s. 132.
Bugge, K. E. s. 1 f, 118 f.
Brücker, V. s. 12, 43.
Bundgaard, Jørgen s. 147.
Byskov, Jens s. 32, 43.
- Carlsen, Olaf s. 122.
Christensen, A. Tangsig s. 78.
Christensen, Dan Ch. s. 6, 102.
Christensen, J. C. s. 15 f., 41, 52, 66.
Christophersen, Hans s. 162.
Clausager, Jørgen Peder s. 2.
Clausen, Claus s. 2.
Conrad, Joan s. 6, 136.
Corel, Frans s. 162.
Cranil, Mogens s. 2.
- Dahlerup, Troels s. 6, 93.
Dal, Anders Povlsen s. 9, 137.
Dam, Peter s. 28, 43.
Dam, Poul s. 140 f.
Damgaard, Jens s. 42.
Darr, Birgit s. 73.
Degnbøl, Aase s. 6, 141.
Degnbøl, Lejf s. 2, 6, 146, 149 f, 165, 173.
Dewey, Melvil s. 136.
Dige, Jens s. 65.
Dokka, Hans-Jørgen s. 151.
Duborg, Hans s. 59.
Dybdahl, Vagn s. 111, 145.
Dybkjær, Tage s. 137, 139.
Døssing, Th. s. 32.
- Egebjerg, Olaf de Hemmer s. 135.
Egekvist, Halvor s. 142 f.
Ehlers, Søren s. 1 f, 4, 6 f, 41 f, 44, 136 f, 139, 173 f.
Elbæk-Jessen, L. s. 58 f, 64, 68.
Eller, Edv. s. 60.
Eller, Povl s. 1, 125.
Engberg, Arthur s. 100.
Enggaard, Knud s. 74.
Ellikier-Pedersen, S. s. 164, 173.
Engberg, Hanne s. 6, 116.
Engberg-Pedersen, H. s. 2, 120.
Eriksen, Erik s. 59.
Eriksson, Karl-Henrik s. 166 f.
Erlander, Tage s. 94, 100.
- Feilberg, H. F. s. 46.
Feldbæk, Ole s. 107 f.
Fink, Ejvind s. 2.
Fischer, J. C. H. s. 10 f.
Fogh, A. M. s. 21 ff., 26, 28 f, 31 f., 34 f., 42.
Fogh, Anna s. 23.
Frank, Eilif s. 1, 114.
Frifelt, Salomon s. 46.
Freinet, C. s. 167.
Friis, A. J. s. 23.
Frøyland, Egil s. 2.
- Gad, Finn s. 88.
Gammelgaard, Hj. s. 127.
Gillis, John R. s. 37, 44.
Gjellerup, S. M. s. 122.
Gjermundsen, Arthur s. 152.
Gjorre, Gunnar s. 152.
Grundtvig, N. F. S. s. 8, 40, 114 f, 118 f, 123 f.
Goldschmidt, Ernst s. 85.
Goos, Carl s. 11, 14.
Graae, C. F. H. A. s. 43.
Gravlund, Thorkild s. 46.
Gregersen, Peter s. 57.
- Grønbæk, Hans Kr. s. 52, 60.
Guttormsen, Loftur s. 88.
- Habekost, Kurt s. 2.
Hall, C. C. s. 10.
Hall, Stanley G. s. 37.
Hansen, Birgit s. 2.
Hansen, Bodil K. s. 41.
Hansen, D. P. Ravn s. 2.
Hansen, Georg s. 164.
Hansen, J. P. s. 65.
Hansen, S. Manøe s. 174.
Hansen, Svend Aage s. 41, 44 f, 68.
Hansen, Vagn s. 1, 174.
Hass, L. D. s. 115.
Heinesen, Knud s. 127.
Held, Finn s. 130 ff.
Hellner, Robert s. 1 f, 174.
Hensweg, Karen s. 141.
Herbst, Ph. G. s. 128.
Hersleb, Peder s. 91, 164.
Hertzberg, Frøydís s. 152.
Hindhede, Anton s. 59 f.
Henriksen, Ingrid s. 44, 68.
Henriksen, P. s. 23.
Henriksen, Spæt s. 134 ff.
Holt, Marius s. 69.
Holm, Harald s. 41.
Holm, R. J. s. 9, 12 f, 18, 40.
Holm, Rita s. 6, 164.
Hovmøller, Anders Svendsen s. 116 ff.
Hulmose, Chr. s. 63.
Hummelruth, Niels s. 84.
Haarder, Bertel s. 71, 73, 81, 83 f, 86.
Haarder, Hans s. 60 f.
- Ilsoe, Grethe s. 1, 174.
Isling, Åke s. 94 f, 98 ff.
Itard, J. M. S. s. 142.
Iversen, Harald s. 2.
- Japsen, Gottlieb s. 89, 129.
Jensen, Arnth s. 57.
Jensen, Hans Jørgen Lundager s. 2.
Jensen, Jørgen s. 79.
Jensen, Kristian s. 120, 122 f.
Jensen, Svend Arne s. 1.
Jensen, Uffe Ellemann s. 82, 86.
Jensen-Knudstrup, A. s. 16 ff, 22, 34, 41 f.
Jepsen, J. P. s. 68.
Jessen, Kaare Ulrich s. 6, 45, 113, 173 f.
Johansen, Albert s. 2.
Johansen, Hans Chr. s. 143 f, 164.

- Johannsen, Claus s. 42.
 Johansson, Egil s. 88, 105.
 Johnsen, Hartvig s. 152.
 Jordheim, Knut s. 151.
 Jørgensen, I. Skov s. 75.
 Jørgensen, Jørgen s. 58 f, 138 f.
 Jørgensen, Peder s. 162.
 Jørgensen, Poul s. 87.
- Kanitz, Otta s. 136.
 Keiser-Nielsen, S. s. 25 f, 30, 33.
 Kerscheneiner, Georg s. 20, 25, 38, 42, 63.
 Kirk, Magnus J. s. 69.
 Kirkebæk, Birgit s. 6, 143.
 Kirkeskov, A. s. 34, 36, 44.
 Kjær, Holger s. 60, 62, 69.
 Klausen, K. M. s. 1, 18 f, 20, 22, 24 f, 31, 33, 35, 39, 42, 138.
 Knudsen, Thora s. 42.
 Koed, Ivar s. 147.
 Knudsen, K. A. s. 127.
 Kold, Chresten s. 8, 14 f, 114.
 Kolstrup, A. P. A. s. 22.
 Kornerup, Bjørn s. 122.
 Korsgaard, Ove s. 125 f.
 Kristensen, Evald Tang s. 46.
 Kristensen, H. K. s. 60, 65.
 Kristensen, K. s. 50.
 Kaee, Alfred s. 65.
 Kaarsted, Tage s. 76.
- Land, Viggo s. 2.
 Larsen, Anders s. 149.
 Larsen, Jørgen s. 162.
 Larsen, Joakim s. 40, 113, 164.
 Larsen, Mihail s. 105.
 Larsen, N. A. s. 20, 28.
 Lauridsen, Magdalene s. 27 f, 30 f, 35, 42 f.
 Lehmann, Edvard s. 44.
 Leidman, Sven-Eric s. 106.
 Lindhardt, P. G. s. 127.
 Ling, Pehr Henrik s. 124.
 Lund, Hans s. 45, 60, 68.
 Lundberg, Thorsten s. 166.
 Luther, Martin s. 161.
 Luttinen, Rauno s. 88.
- Madvig, J. N. s. 114 f.
 Malmberg, Kristina s. 166.
 Marklund, Sixten s. 94 f, 97 f, 102.
 Markussen, Ingrid s. 2, 6, 88, 105, 111, 144, 173 f.
 Martensen, H. s. 7 f, 40.
 Michaelsen, F. Th. s. 165.
 Mikkelsen, Johan s. 23.
 Mogensen, Margit s. 6, 145.
 Monrad, D. G. s. 10, 40.
 Mortensen, Niels Th. s. 68.
 Mulvad, Johs. s. 2.
 Musgrove, Frank s. 44.
 Müller, A. s. 20.
 Myrdal, Alva s. 96, 101.
 Møller, Ernst s. 2.
 Møller, Ths. s. 50.
 Møller, Aage s. 140.
 Mørch, Søren s. 111, 113.
- Nachtegall, Franz s. 126.
 Nielsen, Harald s. 60.
 Nielsen, Jørgen s. 20 f, 42.
 Nielsen, Ove H. s. 1, 174.
 Nielsen, Søren s. 161.
 Nielsen, Vilhelm s. 118 f.
- Nissen, Gunhild s. 2, 6, 104 f, 113, 130, 164.
 Nissen, J. s. 54, 68.
 Noe-Nygaard, Søren s. 46, 54 ff, 64, 66.
 Nordenbo, Sven Erik s. 6, 106.
 Norvin, William s. 122.
 Novrup, Johannes s. 137.
 Nygaard, C. S. s. 69.
 Nylev, Jens s. 16, 22.
 Nørgaard, Anders s. 140.
 Nørgaard, Ellen s. 2, 6, 41, 70, 132, 134 f, 173.
 Nørgaard, Fred. s. 52 f, 60, 62.
 Nørr, Erik s. 1 f.
- Olesen, Søren s. 117.
 Olsen, Ejner Glode s. 135.
 Olsen, J. s. 49.
 Olsen, Niels s. 162.
 Olsen, Peter Ussing s. 127 ff.
 Olsson, Oscar s. 96, 101.
 Ottosen, Knud s. 1.
- Pedersen, Lauge s. 60.
 Pedersen, Mogens s. 161.
 Petersen, Balthasar s. 165.
 Petersen, Eigil s. 1.
 Petersen, P. s. 34 f, 44.
 Piaget, Jean s. 167.
 Povlsen, Alfred s. 26, 43.
 Paaske, P. C. s. 69.
- Rasborg, Finn s. 147.
 Raunkjær, Karen s. 137.
 Ravnholt, A. 41.
 Rasmussen, Erik s. 2.
 Rasmussen, Laurs s. 11 f, 41.
 Rasmussen, Vilhelm s. 42.
 Rømgård, Arne s. 102.
 Reventlow, Johan Ludvig s. 164.
 Ricoeur, Paul s. 106.
 Richardson, Gunnar s. 94 ff, 102, 104 f.
 Riising, Anne s. 107 ff.
 Rod, Jacob s. 165.
 Rosenkjær, Ellen s. 136.
 Rosenstand, Tage s. 60.
 Ross, Alf s. 99, 130.
 Rotnes, Kjell s. 150.
 Rousseau, Jean Jacques s. 37, 106.
 Rydberg, Lasse s. 142.
 Røger, Hallvard s. 152.
 Rømer, Martin s. 80.
 Rønne, Karl 2.
- Sandvad, Søren s. 53, 67.
 Scavenius, J. F. s. 11.
 Schacht, A. R. s. 1.
 Schlüter, Poul s. 73, 80.
 Schmidt, Holden s. 79.
 Schrøder, Ludvig s. 40.
 Sirevåg, Tønnes s. 153.
 Skovgaard-Petersen, Vagn s. 1 f., 6, 88, 123, 144, 153, 173 f.
 Skovmand, Roar s. 1, 114, 139.
 Skriver, P. J. s. 35.
 Skrubbelttrang, Fridlev s. 42.
 Sneum, A. s. 43.
 Snow, C. P. s. 167.
 Stauning, Th. s. 43, 62.
 Steiner, Rudolf s. 167.
 Søgaard, Christen s. 50, 52, 67.
 Søgaard, J. s. 69.
 Sørensen, Karl s. 42.
- Tejsten, V. Th. s. 9, 21, 40, 42.
 Telhaug, Alfred Oftedal s. 151.
 Thomsen, Ejner s. 69.
 Thomsen, Mette s. 123.
 Thyregaard, Anton s. 137, 138.
 Tingsten, Herbert s. 99.
 Tuxen, Jette Kjærulff s. 1.
 Tveit, Knut s. 88, 104, 150.
 Tybjerg, Gudmund s. 165.
- Watt, James s. 37.
 Vedel, Johs. 40.
 Weis, Fr. s. 31.
 Weijne, Joseph s. 95 f.
 Wengstrøm, Karl Axel s. 102.
 Vestager, Anton s. 52, 66.
 Vestergaard, Chr. s. 9, 40 f.
 Westergård, Kurt s. 142.
 Vibæk, Marius s. 29, 31 f, 43.
 Winther, John s. 70 f.
 Witt-Hansen, Viggo s. 1 f, 174.
- Önnersten, Arne s. 167.
- Aakjær, Jeppe s. 46, 53, 67.

Årbog for Dansk Skolehistorie 1982 (16. årgang)

– kan købes ved henvendelse til overbibliotekar Robert Hellner, Danmarks Pædagogiske Bibliotek, Lersø Park Allé 101, 2100 København Ø.

Indholdsfortegnelse

Artikler

Viggo Land: Tyve års konsulentarbejde for folkeskolen	7
Johs. Mulvad: Musiklivet på Jonstrup Seminarium 1811-1851. Del 1.	24
Karl Rønne: Kirstine Frederiksen. Pionerpædagog og foregangskvinde	62

<i>Skolen og samfundet</i> 1/7 1981-31/5 1982. Af Ellen Nørgaard	82
--	----

Skolehistorisk litteratur

Erik Rasmussen: Lighedsbegreber. Ved Vagn Skovgaard-Petersen	97
Egil Frøyland: Ungdomsuddanningsforhold til arbejdslivet. Ved Lejf Degnbøl	100
Barnets kulturhistorie i Norden. En kommenteret litteraturfortegnelse af NEFA-Norden under red. af Birgit Hansen m.fl. Ved Ellen Nørgaard	102
Religion på Universitetet. Red. af Erik Nørr og Hans Jørgen Lundager Jensen. Ved K.E. Bugge	105
Det danske Selskab: Schools and Education in Denmark. Ved H. Engberg-Pedersen	107
Thorstein Balle: Efterskolen – mellem dannelse og kvalificering. Ved Søren Ehlers	108
Kurt Habekost: Rids af den danske aftenskole og Dansk Aften- og Ungdoms- skoleforenings historie. Ved Søren Ehlers	112
De frie Ungdoms- og Efterskoler 1879-1979. Bibliografi af D.P. Ravn Hansen. Ved Søren Ehlers	112
Harald Iversen: Med fritidsundervisningen gennem 50 år. Ved Søren Ehlers	113
Børge B. Barløse: Lærerstanden i Sydslesvig fra reformationen til 1864. Ved Viggo Witt-Hansen	113
En gnist der fængede. Lærerstandens Brandforsikring gennem 100 år. Af Albert Johansen. Ved Mogens Cranil	114
Barndommens historie. En antologi. Red. Claus Clausen. Ved Gunhild Nissen	116
Ernst Møller: Træk af skoleidrættens historie i Danmark. Ved Ingrid Markussen	121
<i>Bibliografi over dansk skolehistorie 1981.</i> Af Ingrid Markussen	123